

KACIJANAR.

(Spisal Anton Medved.)

PROSLOV.

Stoletje polčetrto je minulo
Od one dōbe, ki pred mojim duhom
V podobah raznih se odvija danes.
O dōba tožna, temna in viharna!
Človeške družbe se majējo stebri.
Iz mest in sel, palač in koč ubornih
Prijazni mir beži in z mirom sreča,
In strah navdaja, dvom objema srca.
Poljē teptano, pogorišča prazna,
Posuti gradi, cerkve razdejane,
Krvave reke, vrti brezcvetlični
Pogledom se odpirajo brezupnim.
Nesmrtnega duhá slepōtna blodnja,
Brezčutnega sovraga krvoločnost
V prepad nevaren ljuto sta pahnili
Najdražji vsakega rodū svetinji:
Nebeško vero, milo domovino.
Za vedno? Ali žar je zadnji upa
Utonil tudi v tej ogrozni vrvnji?
Viharni čas moči prebuja speče,
In mnoga sila, ki sicer na veke
Brezdelna spala bi zaprta v prsih,
Razpnē mogočna krila, v svet priplava,
Kljubuje vihram in z rokō, besedo
Človeštvu kaže pot nazaj v prvotnost,
Nazaj k ognjiščem mirnim, kjer družina
Z molitvijo pobožno, pridnim delom
Vrši življenja nālog, dan vsem vekom.
Vsekdar je burna dōba tudi slavna.

Stoletje polčetrto je minulo,
Odkar so pali v grob možjē veliki,
Oboroženi z voljo in razumom,
Zavedni svojega poklica v svetu.

Med njimi se kot luna med zvezdami
V povesti naših dedov, v grobu spečih,
Blesti ime mogočnega junaka,
Ob katerem (ne junaku, že imenu)
Drhtēl je vsak sovražnik domovine,
Ime sloveče: Ivan Kacijanar.
Ponōs se vzbuja v prsih nam rojakom,
Ko čujemo o njega hrabrem srcu,
O slavnih zmagah silnega mu meča,
O bistrega duhá jekleni volji.
In solza sili nam v oči rojakom,
Ko čujemo o njega žalni smrti,
V katero je drevil po hudih potih.
To je usoda trpka mož velikih,
Da jim življenje ne nastilja cvetja,
Po smrti pak je v častnih spomenikih
Preslavlja svet stoletja in stoletja.

Različne misli v glavi nam prebuja
O Kacijanarju povesti¹⁾ govor.
Ne obgovarjaj, niti zagovarjaj
V tem delu moje ga perō nespretno,
Človeka le pokaži ga narodu,
Iz kterega porōjen — zanj je delal.
Besede lastne svetu je zapustil,
Do kralja pisane iz tesne duše,
Ohranjene še zdaj potomcem poznim.
Iz njih odseva jasno vest njegova
In krivda se očita in nedolžnost.
In mi bodimo prāvedni in njemu
Vsaj toliko verujmo, kakor drugim,
Ki bili so vrstniki mu sodōbni,
A sami niso zrli del njegovih.
To vemo le, da glas o njega smrti

¹⁾ Viri. *Valvasor*, IX. 29, XV. 449 a, XV. 453 b, 454 b, IX. 30 a seq., IX. 41 b, XV. 449 b, XII. 450 b seq. — *Voigt Johannes*, Freiherr Hanns Katzianer im Türkenkrieg. Historisches Taschenbuch. — *Dimitz August*. Geschichte Krains. VI. B., 3. Kap. 4, 6. — *Kerčelič Baltažar*, De regno Slavoniae, Croatiae & Dalmatiae etc. Pag. 340 seq. — *Slemensky P.*, Sigmund Freiherr v. Herberstein, Illyr. Blatt 1849, Nr. 80—85. — *Buchholtz F. B.*, Geschichte der Regierung Ferdinands des Ersten. IX.-B.-Urkunden. — *Mešič M.*, Život Nikole Zrinjskoga. Str. 54—69. — *Parapat*. Turški boji. Let. 1871. Str. 140—146. — *Steklasa Ivan*. Ivan Kacijanar, Slovenec 1885. Žiga Višnjegorski, Jožef Lamberg, Ivan Lenkovič v raznih Letopisih. — *Schönleben I. L.* Zapiski o plemenitih kranjskih rodbinah. Razni rokopisi v zagrebški metropolitanski knjižnici. — *Izpisek imen* iz zagrebškega mestnega arhiva.

Pretresel ni samo srcá rojakov,
 Temveč srce vseh slavnih môž v državah,
 Na dvorih vseh, celó na dvoru turškem.
 In vemo tudi, da imé junaka,
 Ki je prestregel Ivanu življenje,
 Onesvečeno je v spominu našem,
 Oznanjaj tudi večno čast mu Siget,
 Opiraj ga po ljubi zgodovina,
 Opravičuj ga rod Hrvatov, bratov!
 Omiliti resnice neutajne
 Ne more bratovska do njih ljubezen,
 Dokler je jasna, moška, ne — otročja.
 Mi Zrinjskega ne sodimo ostreje,
 Kot ga dejanje samo in vrstniki,
 Ki ostro so sodili v svoji dôbi.

Ne obgovarjaj, niti zagovarjaj
 Junaka v delu tem però nespretno,
 Ne čisti ga zato vsaktere krivde!
 V življenju človek govori in dela,
 Z besedami in deli sam si zida
 Bodočnosti poslopje nezaveden.
 Po letih pak se zgrudi nanj vsa teža
 Nestalnega poslopja in ga stare.
 Prekasno vzdihne, ko ga vest opomni,
 Da oče svojih je dejanj in dete.
 Iz jedne krivde porodi se druga,
 Kaznuje drugo tretja in četrta,
 Da prva zadnji strahoma se čudi,
 Ko človek miren jo naziva svojo.
 Kdo zrè bodočnost, kdo njé daljnje meje?
 Kdo meri prav sežaj besed in činov?
 Zemljan je omejen — podoben včasih
 Zablódlí ovci, ki po hosti bleje,
 Oddaljena od bele svoje črede,
 Pastirjevi oteta čujni skrbi,
 Rešitve išče med grmovjem, resjem,
 In nevedé naproti volku tava.

A bil je Kacijanar tudi žrtev
 Strupene one in odurne kače,
 Ki zgodovino vseh rodov prepleta
 Od Kajnovih rojencev do današnjih.
 Nje strup so pili vsi možje veliki,
 In mnogo njih je palo 'zastrupljenih'.
 Njé strup je v temni, grozni brêzden vrgel
 Človeštvo vse od prvega človeka.
 Ta strup se v peklu prvokrat je snôval,
 Ko satan je zagledal, sam zavržen,
 V dolini rajski srečnega zemljana:
 Zavisti žrtev bil je Kacijanar.

Vladar, kateremu je on posvetil
 Mladosti leta, moč duhá, telesa,
 Junaško služil petnajst let mu težkih,
 Vladar, ki pahníl ga je v tesno ječo,
 Za prošnje vse, pogodbe vse oglušel,
 Trdó je sodil, a po vesti sodil.
 Zakaj takó, on sam je vedel. Vedi!
 Mi ga ne tožimo. Predobro vemo:
 Pravičnost in nemilost sta sosedí,
 In lahko ni ljudem, sodečim naglo,
 Med nji začrtati določne meje.
 Jeziki kleti nosijo pa krivdo,
 Ki so v uho vladarju šepetali,
 Ki v žalem nam ostanejo spominu,
 Dokledar v milem nam junak ostane.

„Napoči dan — prijatelju on toži —
 Ko bode vse pred svetom čisto, jasno.
 Le Bog mi daj, da sam ta dan doživim!“
 Dočakal ni ga, tudi ni napočil
 Doslej in morda preje ne napoči,
 Dokler se vsi ne snidemo pred Bogom.

In vendar segamo v nejasno dôbo
 In hočemo srcé mu razmotriti,
 Navor razkriti vseh dejanj njegovih,
 V okvir mejilen staviti življenje,
 Razplesti gibalne moči osobja,
 Kateremu je bil junak in stožer.

Resnično in razsodno zgodovinar,
 A jasno, doumljivo tvôri pesnik!
 Saj česar ne verjame véden bralec
 O préšlosti učeni knjigi včasih,
 To pevec uprizori v čarnem svitu,
 Ki vse mejé presije in ovire,
 Da bralec gleda in veruje v slike,
 Zanj biti morajo resnično take,
 Naj svet jih kdaj je videl, ali nikdar.
 Velí mu to njih jednožarna misel,
 Ki sladko spaja luč srca in uma.

Zavesa torej ôdpri se rojakom!
 Junak nastopi, delaj in govôri,
 Pred katerim trepetal je Turek lakom,
 Ki slaven glas pošiljal je v ptujino,
 Ki dom strmél v njegova je dejanja!
 Rešiti on je hotel domovino;
 Zakaj ga svet izdajnika oznanja,
 Naslednji naj odgrnejo prizori!

I. ZARJA SLAVE.

(Drama v petih dejanjih.)

Osôbe.

Kacijanar Ivan, deželni glavar Kranjske, kraljevski svetnik, vrhovni poveljnik združenih armad pred Osekom l. 1537.

Ungnad Janez, deželni glavar Štirske, vodnik Štircev.

Šlik Albert, vodnik Čehov.

Lodrón Ljudevit, vodnik Tirolcev in topničarjev.

Mager Erazem, vodnik Korošcev.

Pekri Ljudevit, vodnik ogerskih in hrv. huzarjev.

More Ladislav,

Zrinjski Ivan,

Bakič Pavel,

Banffy Baltazar,

Batjan Franc,

Semenič Pavel,

Nikolaj Turen,

Pekri Peter,

načelniki posameznim vojaškim oddelkom.

Gilgenberg Jošt, dobavnik brašna.

Ferdinand, kralj.

Herberstein Žiga.

Krištof Eytzing, kraljevski svetnik.

Ureh Eytzing, kraljevski svetnik.

Nikolaj Nibšič, poljski državnik.

Trubar Primož.

Kozrev, beg bosanski.

Mohamed Jahljaogli, beg semendrijski.

Murad, sandžak Vrboze.

Elizabeta, soproga Kacijanarjeva.

Skolasta, njū hči.

Salamanka, grofinja.

Danijel, služabnik njé.

Jurij in Krištof, služabnika Kacijanarjeva.

Svetniki, jetničarji, sèl, služabnik, spremstvo, vojaki, Turki, menih.

Prvo dejanje.

Bégunje. Grajski vrt.

1. prizor.

Danijel. Krištof, pozneje Trubar.

Danijel.

Ti služiš ž njim in kramoljaš
In vendar malo ga poznaš.
Zvečer se vès roti na Lutra
In luteran je vès za jutro.
Zdaj moli, kakor v smrtni sili,
Zdaj kolne, da se Bog usmili.
Ohol in krut kot janičar,
Ponižen spet je in ponižlav,
Če zapové mu gospodar,
On vsako uro gré na Triglav.

Krištof.

Ne vem, da bil bi Jurij tak . . .

Danijel.

Pretkan je, kakor sam lisjak.
Povem ti, da najlože Jurij
Od grajskih te odpravi durij.
V obraz se hlina, laže, laska,
Od zadaj obgovarja, praska.

Krištof.

In vendar ceni ga gospod,
S seboj ga vodi sèm in tod.

Danijel.

Gospod in Jurij! Vedi lé!
Jednaki duši sta obé.

(Ogleda se.)

Saj tukaj ni nevarnih prič —
Ta Kocijan¹⁾ je sam hudič.
Gorjé, kdor njéga čuti jezo!
Srcé njegovo je železo
In jeklo samo njega pest.
Nobeden ni mu dosti zvest.
Najprvo bodeš mu sumniv,
Potem nevaren, potlej kriv.

Krištof.

Moj Bog, govôri tiho! Pazi!
Kdo vé, kje skriti so obrazi.
Glej, baš prihaja sem nekdó.
Povej mi hitro, kdo je to!
Morda domačih je kateri . . .

¹⁾ Mikalo me je, da bi naslovil takó vse delo. V historiji Kerčeličevi so naslovljena skoro vsa pisma hrvatskih plemičev in veljakov do kraljevega generala z obliko: Kocijaner, (Koczjaner, Coczjaner, Cocianer, Kotzjaner, celó Cutzjaner) in jedno pismo naravnost „Koczian“. (P. 350.) Ako nadalje primerjamo tolikrat rabljeno obliko Kocijaner z Istvanfijevo: Cocianus, priča nam uprav ta razlika končnic, da sta to samo končnici dveh jezikov in da je preostalo deblo pristno naše imé. Toda bal sem se, da prava oblika zazveni bralcem prepušča, in ker zdani

Danijel.

Duhovnik je, pri moji veri!
A meni čisto nepoznan.
Voščiva le mu: dober dan!
(Trubar pride počasi.)

Krištof.

Na veke hvaljen Jezus Krist!

Trubar.

Kot danes, včera vedno ist.
(Gré naprej.)

Danijel.

Resnično, Krištof, kot sem živ,
Ta človek se mi zdi sumniv.
Zakaj ni amen odgovoril?

Krištof.

Kar bi duhovnik lahko storil.

Danijel.

In zdaj, poglej, kdo bi verjel!
Gospica mu naproti teče.

Krištof.

Besede té bi rad ujél!

Danijel.

Obrazek njé rdečica peče.
Stopiva, Krištof, brž za plot!
Zavija sèm se njuna pot.
(Skrijeta se za grmovje.)

2. prizor.**Trubar. Skolasta.****Skolasta.**

O hvala Bogu, da sem vas uzrla!
Gospod se je domov povrnil zjutraj.

Trubar.

Na novem gradu sem turjaškem bil
Pri Trojanu in v več gradovih drugih,
In vernike potrjal v naši veri.

Skolasta.

Sami? In se nikogar ne bojite?

Trubar.

Čemú, gospica? Moja vest je čista.

Danijel

za grmom.

Samó teló in pamet nista.

zgodovinarji splošno rabijo daljše oblike, odločil sem se tudi jaz zanj. A pravo imé polagam v usta osobam nižjih slojev in upam, da se bralcem ta nedoslednost ne bo zdela brez namena in opore.

Trubar.

Apostol sem. To moja je dolžnost.

Danijel.

Dolžnost, ki vendar ni krepost.

Trubar.

Sicer se ne majó pod nami tla.

Danijel.

Majête se le vi menda.

Trubar.

Moj glas nikomur ni neznan v Ljubljani.

Danijel.

Ker sátanu ste vsi udani.

Trubar.

Kako da je gospod prišel nenadno?

Skolasta.

Oh, ljubi oče, časi so nevarni.
Iz grada pojdemo v Ljubljano zdaj,
Ker turške sile oče se boji.
To mlado je življenje moje, glejte.
Očeta vidim v kratkem letu enkrat,
Vse dolgo leto pak se tresem zanj.
Kaj meni vsa njegova čast in slava!
Té sladke sreče, ki kraljuje tiho
Pod jedno streho med družino zložno.
Ki v stárosti spomin najslajši vzbuja,
Te sreče ne poznam in je ne bom.

Trubar.

Za vas, gospica, boljše to je vendar,
Da v dušo si globoko zasadite
Nauke, ktere vam oznanjam jaz.
Gospod je hud nasprotnik naših del
In da domá prebiva, v srcu vašem
Zamoril bi že davno vere kal,
Ki jo odpira pravi evangelij.

Skolasta.

Srcá ne vidi — usta mi molcé.

Trubar.

Ne zdvajajte, gospica! Čas napóči,
Ki bode lepši vam in domovini.
Za temno vihro, bliski in grmenjem,
Ki stresa zemljo, čisti prašni vzduh,
Rodi se vselej lepo, jarno jutro.

Skolasta.

Jaz mirnega življenja ne poznam,
In vendar menim, da ni človek tukaj
Ustvarjen le za boj in beg in strah.

Trubar.

Napoči čas, ko se pomiri svet,
Ko zarjavi v nožnici ostri meč,
Ko bodeta meščan in kmet pokojna
Vršila svoje delo z roko, umom,
Ko bode širilo peró omiko
In vere sveti glas, dognalo mnogo
Razporov brez krvi in mirnim potem.

Skolasta.

O da zasije skoro zlata dôba!
Besede vaše so mi hladen balzam
V razplášeno srcé. Zahvaljam vas.
In zdaj jaz moram iti, dási žalim.

(Ogleda se.)

Pod gradom ostanite v znani koči,
Da vam prinese naš služabnik Jurij
Za pot krepila. Upam, da se kmalu
V Ljubljani vidimo za dalji čas.
Dobrotni Bog vas vodi!

Trubar.

Tudi vas!

(Odideta na obe strani.)

3. prizor.

Danijel. Krištof.

Danijel.

Zdaj me poslušaj! Veš, kdo je bil ta mož?
Nihče drugi, kakor tisti slavni pridigar ljubljanski, Primož. Kdo bi mislil, da ga korak tudi sem nosi! Hm, jaz sem slutil. In ta preljuba Skolasta, ta golobica, ta otrok! Krištof, stopi bliže! (Potegne ga k sebi.) Jaz ti pa povem drugo dolžnost, kakor jo je pravil oni črnec. Précej moraš povedati gospodu, kako hčerko imá. Razumeš, veš? Ti moraš. Zdaj pojdiva! (Odideta v ozadje, kreneta na levo.)

4. prizor.

Skolasta. Pavel Semenič.

(Prideta sprehajaje se)

Semenič.

Težko mi je povedati z besedo,
Kakó sem srečen, da vas zopet vidim.

Skolasta.

(Ustavi se.)

Zakaj?

Semenič.

Vprašanje kratko, a zahteva
Odgovor dolg. O, vse življenje moje
V poslednjih petih letih odgovarja
Vprašanju temu. Pet je let minulo,
Odkar sem v bitvi strašni s Kazim-begom
Gospodu vašemu življenje rešil

In ranjen padel sam. Vaš oče takrat
Hvaležen me je rešil tudi smrti,
Privesti dal na grad, kjer diham danes
Vesel in zdrav. Vi bili ste otrok.
Otroško ljubeznivo ste mi stregli.
A bolj kot zélišča in vsa zdravila
Nedolžni vaš pogled je v moje rane
Izlival hlad, v srce izlival ogenj.
Iz grada šel sem teže kakor v grad.
Podobo vašo v srcu sem odnesel. —
In zopet sem vas videl lani tû,
Otroka ne, devico lepo rastlo,
Ki pozabila ranjenca še ni,
Kaj ne da ni — o govorite — ni! —

(Skolasta stopi naprej, Semenič za njó)

5. prizor.

Kacijanar. Salamanka, grofinja.

Kacijanar.

Vse, kakor nekdam v vrtu. Vse cvetè;
Prišel je rožnik, mesec petja, cvetja.
Zdaj malo je vrtov v deželi takih.
Kdo bi se bavil ž njimi v bojnih časih!

Grofinja.

Ta vrt vam pač je dobro znan, gospod.
Tu ste prežili prva svoja leta.
Slutili niste vi in mnogi ne,
Da malokdaj obiščete ta kraj
V poznejših letih, da usoda čudna,
Odmeni vas za toliko nalogo.
A burni čas moči prebuja speče,
Odganja v svet jih iz pokojnih domov.
Dom mir daje, ponuja slavo svet.

Kacijanar.

Hm! Slavo — dà! A kako slavo?
Nikdar ni ščip tako svetel in čist,
Da ne bi našli temnih prog na njem.
Takrat bi slava bila mi zadostna,
Kadar odložil bi krvavi meč,
Ozelenele zopet mirne bi doline,
In zlato klasje vstalo in ostalo,
Kadar bi vedel kmet, za koga dela.
A meni bi v uho zveneli glasi:
„Ti si rešitelj naš! Zahvaljen bodi!“

Grofinja.

Teh glasov hvalnih tudi zdaj ste vredni,
In upam, da jih čujete še kdaj.
A nehoté ste dali mi povod,
Da vas nečesa spomnim, kar je prešlo.
Popreje že vam rečem: odpustite,
Popreje tudi razjasnim, zakaj
Pravico si prisvajam do besed.
Od zibelke sem skoro do té dôbe
Ob vas živela, kakor varihinja.

Da sem po smrti majke Uršule
 Gojila vas, jedina jaz učila,
 Spominjate se lahko. O kakó
 Veselo plalo v meni je srcé,
 Ko sem zarana tiho že slutila,
 Da za velika dela ste rojeni.
 Kadar sem na pomlád iz mesta Beča
 Prišla na grad vaš rodni, vselej
 Ta slutnja globlje se mi je razvila.
 Resnoba nema in odpornost krhka,
 Bodrost duhá, srcá pogumnost smela,
 Žilavost udov, plamenen pogled —
 Vse to je govorilo glasno, jasno,
 Da v majhnem sicer telu ves junak,
 Ves vojskovož živi in se obrazi.

Kacijanar.

Prenehajte, da ne umrem od hvale!

Grofinja.

Le čujte! Prosim vas, iskreno prosim.
 Jaz sem budila vas, trditi smem.
 Ne v umu le in v udih biva moč,
 Največja moč se skriva v naši volji.
 To moč je treba vzdramiti najprvo,
 Da delavnost v moči izlije druge.

Kacijanar.

Spominjam se zares, da ste mi često
 O bojih in o Turkih govorili,
 Menili, da ustvarjen sem vojak.

Grofinja.

Usluge mi priznavate vsaj nekaj.
 In zdaj do jedra. Leto gré deveto,
 Odkar ste prve lovorike slave
 Ovili si krog mladih senec v Ogrih.
 Razpršili ste širom Zapoljance,
 Osvojili utrjena si mesta,
 Da rečem kratko: krono ogersko
 Na glavo vi ste kralju položili.
 Kaj mislili ste takrat in čutili?

Kacijanar.

Vprašanje čudno! Kaj bi mislil takrat?
 Da kraljeva blagajna prazna ni,
 Ugnal upór bi bil še bolj — za vedno.

Grofinja.

In vendar ste prejeli list od mene,
 Ki vam odpiral je blagajno mojo.
 Molčali ste in to me je žalilo.

Kacijanar.

Moj Bog, kaj hotel mi je vaš denar.
 Saj delal sem za kralja, ne zasé.
 Mordà ste kralju toliko udani . . .

Grofinja.

Za kralja ste se bîli — dobro vem.
 A Zapolja, Bathori in Perenny,
 Zakaj se ti za njega ne boré?

Kacijanar.

Gospa! —

Grofinja.

Ne čutite li svoje sile?
 Porazov strašnih in krvavih rek
 Rešili Ogre bi, da ste jim kralj.
 Pravice dedne! Ha, to so besede
 V nemirnih dnéh, ko moč samó veljá!
 Kdor moč ima, da osrečuje rod,
 On bodi mu vladar, — in vi, gospod
 Močnejši ste od Zapolje in Turkov,
 Vi s svojim mečem, jaz z blagajno svojo.
 In v vojni ste zalezli dobelj čas.
 Da séli bi na prestol brez uporov.

Kacijanar.

To drzne so besede.

Grofinja.

In resnične.

Kacijanar.

Ni misliti ne upam si na to.
 In Ferdinand?

Grofinja.

In Zapolja?

Kacijanar.

Dovolj!

Gospa, svetujem resno tudi vam,
 Da zapustite grad in z nami vred
 Odrinete v Ljubljano, ali v Beč.
 Viharna bode ta jesen — kdo vé;
 Mordà se pridrvé te klete tolpe
 I v Bégunje. Ljubljano pa sem dal
 Vtrditi, delo skoro bo končano.
 Jaz sam prišel sem le zato
 Iz Zagreba, da si ogledam zid
 In da povêdem svojce v varno mesto.
 V turjaškem dvorcu snidemo se tudi
 Te dni z Ungnadom, Nikolajem Turnom.
 Denar za vojno tam si izposodim —
 Do štirideset tisoč ali več.
 To leto mi skrbij poraja mnogo . . .
 Bojdà je Soliman ves besen zopet,
 Ker Ferdinand premirje krši v Ogrih.

(Po premoru.)

Zakaj molčite? Ne hudujte se!
 Gospá, priznavam, da sem vam hvaležen
 Za marsikaj v sedanji tudi dôbi.
 Sicer — Bog ve — mordà me čas zajame,

Ko bode list mi srčno dobrodošel,
Kakoršnega ste mi poslali v Ogre.
Jaz svoje se moči zavedam dobro.
Zlorabiti je nečem, najmanj zdaj,
Ko se pred mano slavnih del obzorje,
Šele odprto, naglo že razširja.

Grofinja.

Kdo mislil bi, da ste tako ponižni.

Kacijanar.

Jaz sebi se samó previden zdim.

Grofinja.

Takó? Beseda ta mi je po godu.

Kacijanar.

Vrhovnega poveljstva lahko upam
Nad združene armade krajin dednih.

Grofinja.

Potem čakajmo leto dnij! Kaj ne da?

(Odide.)

6. prizor.

Kacijanar sam.

Te misli so mi nove, čisto nove . . .
Kaj snuje se v tem čudnem ženskem srci?
Bah! Ogri, ljud, odsečen mi od nékdaj!
Vsak njih veljak za kralja se ima,
Le kralj se zdi najmanjši jim veljak.
Kakóvo sem plačilo jaz prejel,
Da tekal sem po njih deželah drzen,
Kraljevo krono branil Ferdinandu,
Jedinemu, ki more jim pomoči?
Živim v sovraštvu in spominu žalem
Še danes v nečloveških dušah téh.
Zaman ne tepe jih domači boj.

7. prizor.

Prejšnji. Krištof.

Krištof.

Gospod, ponižen sluga vam se klanja
In prosi vas, da govoriti sme.

Kacijanar.

Govôri!

Krištof.

Vere prave ste branitelj,
Zato razkriti moram tožno vest,
Da vaša hči, gospica blagorodna,
Ni vere naše, temveč luteranske.

(Preneha. Kacijanar molči.)

Jaz sam in tudi Danijel sva čula,
Ko se menila je z duhovnim možem
In déla, da prikriva ptujo vero.
Ta mož je neki Primož.

Kacijanar.

Môlči! Idi!

(Kacijanar odide.)

8. prizor.

Danijel.

(Potajno se smeje.)

Ha, ha, ha! Ali si videl vraga? Ha, ha!
Krištof! Zdaj veš.

Krištof.

(Jezno.)

Beži! Beži! Ti se norčuješ. To je nespa-
metno!

(Odide, Danijel smeje se za njim.)

9. prizor.

Skolasta in Semenšč.

(vračata se sprehajaje.)

Semenšč.

Za té besede bodem vam hvaležen
Do groba. Boj krvavi daleč ni.
Z gospodom spet odidem v Zagreb kmalu,
Kjer vojska dednih deželá se združi.
Moj meč ne bo iskal časti in slave,
Le vas si hočem z mečem priboriti.

Skolasta.

(Prime ga za roko.)

Le mene? Ali v srci tvojem res,
Povej mi, ogenj zame le gori?
Jaz nisem nikdar pozabila tebe,
Bog vé, da te iz srca ljubim danes,
Kot v prvem sem trenotku te ljubila.
Toda bojim se, da ni daleč čas,
Ko bodeš ti srcé in svoj obraz
Od mé obračal, — ko se ti razkrije
Vsa moja duša, oh, in ti ne veš . . .

Pavel.

(Poljubi vnet roko njéno.)

Tako ne misli in nikar ne dvomi!
Jaz tvoj sem, v tebi srečen in s teboj
Bogat nad vse veljake šire zemlje.
Ostani mi Skolasta, kar si zdaj,
Ostani moja last do groba. Jaz —
Umrjem preje, nego zabim tebe.

(Držita si roke spete.)

Vesel se ločim. — Veliko nalogo,
Ki čaka nas vojake zdaj na vshodu,
Zvršimo častno, Bog nam v to pomози!

Potem, potem — pred tvojega očeta,
Pred tvojo mater stopim neplašan
In ju zaprosim, ako treba v solzah,
Da s taboj dasta večno mi družico.

Skolasta.

Nebó usliši tvojo, mojo željo!

Pavel Semenič.

Na mojem gradu v beli Krájiní,
Kjer trta vspenja se po mirnih brajdah,
Živela bova srečno in počila
Od viher, ki pretresajo zdaj svet.
Ta boj odloči sam usodo nama.
In Kacijanar, slavni oče tvoj,
Gotovo ga končá, kot vselej, srečno.
Ta časna pa ločitev, o Skolasta,
Osládi najino združitev večno!

(Skolasta se molčé nasloni nanj. Na vrtu se začuje petje):

Dve roži, dve roži
Krasita naš vrt,
Katera li misli
Na zimo, na smrt?

(Med petjem zavesa pade.)

Ljubljana. — Turjaški dvorec.

10. prizor.

Ungnad Janez, Turen Nikolaj, Semenič Pavel.

Semenič.

Odlogi, ti odlogi! — Klis je padel,
In malo, da ni padel Krušič sam,
Čeprav je čudo hraber in previden.

Turen.

Zares! Kaj pač pomaga, ako Fels
Prodira zmagovit med Ogri zdaj?
Na jugu, vshodu Turki se krepé
In Zapolja in Turki — saj so jedni.

Semenič.

Nad trideset trdnjav je palo v róke
Sovragom. Kozrev beg in Mohamed
Preplavita ob kratkem vso Hrvaško.
Poslednji, skrajni čas je torej zdaj.
Da se zavrne tam sovražni tok.

Ungnad.

To se ne dá tako lahkó in hitro,
Naj tudi skrajna sila nas svari.

11. prizor.

Prejšnji. Kacijanar.

Kacijanar.

Pogodba je gotova. — Tisočev
Odmenil sem za boj štirideset. —
In zdaj — za Boga — govorite jasno,
Kdaj bode zborovanj in svetov konec?

Ungnad.

To nam je toli znano, kakor tebi.
Do Čehov sam je moral iti kralj,
Naj pošljejo obljubljeno pomoč;
In kakor piše Albert Šlik, moj zet,
Da petkrat tisoč mož privêde on.
Korošce zbira Mager, grof Lodrón
Tirolce bode vodil in španjolske
Topničarje. Jaz si urejam s trdom
Dežele svoje vojsko. To le vem.
A kdaj, kakó se zbere vojska vsa,
Nihče ne vé še menda — jaz vsaj ne.

Kacijanar.

Tako se trati dragoceni čas.
Pomišlja se, dokončno se ne sklepa,
In sklepa se, a ne zvršuje krepko.
Jaz čakam, čakam, pišem, opominjam.
Za gradom pada grad, in kar je huje,
Pogum polega v srcih osamelih.
Če to jesen ne bode Osek naš,
Potem ne bode kmalu ali nikdar.

12. prizor.

Prejšnji. Herberstein Žiga.

Vsi.

O Herberstein!

Ungnad.

Pozdravljen bodi nam!

Turen.

Gospod učeni, klanjam se spoštljivo.

Kacijanar.

Odkodi? To je prav, da ste prišli.

Herberstein.

Bodite zdravi! Menda vas ne motim.
Iz Prage sem prišel, no, da povem —
Po milosti sem králjevi — baron.

Vsi.

Barón, barón!

Ungnad.

Ohrani Bog vas mili!
Častitamo iz srca vam mi vsi.

Herberstein.

Zahvaljam vas, junaki, bratje moji.
Častitke je med vami vreden drugi.
Izvestno vam rojé po glavi zopet
Načrti bojni zoper Turke ljute,
Zató prinesel sem vam neko vest,
Sam Bog vé, kaj izcimi se iz tega.

Ungnad.

Kaj je, povejte, kaj se je zgodilo?

Herberstein.

Na Dunaju sem zvedel, da nedavno
 Prestregli so francoska pisma. Franc,
 Sovražnik stari hábsburške rodbine,
 V njih piše Solimanu svoj naklep:
 On pasti kani z razdeljeno vojsko
 V Holandsko in Italijo ob jednom,
 Da náse meč obrne Karolov.
 Otmè tako pomoč državno kralju.
 A sultanu svetuje, naj napade
 Hrvaško ali sploh dežele vshodne.
 Tako bi bila Avstrija zajeta.
 In kar je hudo: pisma so požgana,
 Toda poslanec se mudi francoski
 Še zdaj na turškem dvoru, kdo bi dvomil,
 Da z istim naročilom, kakor v pismih.
 Če kdaj je Avstriji pretel pogin,
 Verujte mi, preti ji silno zdaj.

Kacijanar.

Jaz rad verujem. Kozrev, beg bosanski,
 In Jahljaogli, beg Semendrije,

Počela že sta delo. Svoje čete
 Zbližujeta in, česar se je bati:
 Pri Oseku jih združita ob kratkem.
 Zato nevarni, kleti ta odlog!

Žiga Herberstein.

Novice moje niso še končane.

(Obrne se h Kacijanarju.)

Ti dragi moj, ti slavni stričnik moj,
 Zapomni si ta dán, deseti rožnik!
 Ta dan prevažno ti oblast izroča,
 S katero svojo domovino rešiš
 In morda vso državo. Vzemi pismo!

(Dá mu pismo.)

Iz Prage v njem ti piše rimski kralj:
 Armadam vsem iz dednih dežel
 Vrhovni si poveljnik voljen ti.

(Vsi se mu iznenajeni poklonijo.)

Zavesa pade.

Vojvoda.

(Povest. — Spisal Podgoričan.)

(Konec.)

IV.

Tiste dni je živel vojvoda Gregor iz Sračjega gnezda v nekaki omotici; nič ni maral, kaj se godi okrog njega. Niti sam ni vedel, kaj mu je prav za prav. Shodi v tistem času niso bili nikjer taki, da bi bil tje romal, dela je imel malo, ker okoli Sračjega gnezda ni dosti zemlje, drugam na delo pa itak ni mnogo hotel zahajati; tako je posedal okoli doma, polegal po sencah, ali je pa zamišljen pohajal po oddaljenih stezah. Kaj si je mislil Gregor takrat, to je težko povedati. Kdo naj ugame na obrazu, kaj se človeku giblje tam v srcu, kaj se snuje in snuje tam v glavi, ki je sedež naše pameti? Zato je težko uganiti, kaj je Gregor takrat mislil.

Molil ni skoraj nič, to je gotovo, zakaj ni več hodil razkrit in s sklenjenimi rokami in z rožnim vencem, kakor je hodil poprej.

V domači cerkvi ga ni držalo prav dolgo in s starimi svojimi znankami se kar nič več ni pajdašil, in to je bilo — tako so le-te pravile — slabo znamenje.

Očka in mati v Sračjem gnezdu sta pa ugrabala, kje bi oženila sina najbolje, zakaj nista se nadejala, da bi bil imel Gregor že izbrano. Gledala sta, da bi nevesta ne prišla prazna v Sračje gnezdo, kjer je treba z denarjem toliko lukenj zakrpati in zamašiti, da bi se gnezdo

nekega dne ne sesulo. Res se jima je zdel Gregor zamišljen in nekako čuden v zadnjem času, pa to sta vedela, da v takó resnem času človek ne more ostati ravnodušen, da ima premišljevati čez in čez dovolj. Zato je pa mati Gregorju še bolj stregla, imela je vedno kaj posebnega zanj pripravljenega, oh, saj je tako pokoren, da se bo celó oženil.

In tako sta očka in mati ukrenila, da bi bila najboljša nevesta za v Sračje gnezdo Logarjeva Cilika. O njej ne vé nihče nič slabega, in Logar bi ji morda dal celó nekaj dote.

Zato je dejala mati o neki lepi priliki Gregorju:

„Pri Logarjevih se bomo ženili. — Cilika je zalo dekle.“

Gregor se je nekam začudil in mater pogledal.

„Kdo se bo oženil tam?“

„I, lejte, ti! — Tvoja bo hiša, tebi je treba žene in gospodinje!“

„Kako otročje vprašaš!“ pravi oče.

„Kdo je dejal, naj se oženim pri Logarjevih?“ — vpraša Gregor ves osupnjen. „Ali se moram tam oženiti?“

„Kje pa se hočeš? Meniš, da se oženiš, kjer si le izmisliš?“

„Logarice nečem, nečem je, rajši nobene!“

I. ZARJA SLAVE.

(Drama v petih dejanjih.)

Drugo dejanje.

Koprivnica. Taborišče.

1. prizor.

(Vojaki odnašajo z voza brašno čez prizorišče. Zada
stojé huzarji.)

Prvi vojak.

Domá sem trikrat k mizi sedel,
Tu nisem se nikdár najedel.

Drugi vojak.

Ta Oger, ta lakotni Čeh!
Da bi udaril po obéh!
Verjemi, le ta dva sta kriva,
Da hrane dosti ne dobiva.

Tretji vojak.

Sebična sodrga in skopa!
Jaz vem, kaj nejevoljo vzbuja
Med kmeti, koder vojska stopa.
Desetko svojo Čeh ponuja
Za dvanajst novcev, ne deset,
In Oger za goldinar novcev
Imeti hoče sto in pet.
Zaradi teh koristolovcev
Pohaja vsem vojakom jed.

Prvi.

Zakaj ceneje bi prodajal
O času vojnem, no, zakaj?
Jaz s kmetom bi še bolj nagajal,
Denar jim vrgel vsak nazaj.

(Odnesó svoj tovor.)

Prvi huzar.

Da zdaj že gledam vojsko gladno,
To meni se sumnivo zdi.
Kjer je začetek slab, navadno
Tam tudi konec dober ni.

Drugi huzar.

Jošt Gilgenberg in Kocijan
Veljata mnogo pri vladarji;
Jaz vprašam tiho in na stran:
Bog vé, kaj delata z denarji?

(Vojaki se vrnejo.)

Prvi vojak.

Poglejta le vojaške kroge,
Po vseh vrši prepir in črt!
Kjer ni jedinosti in sloge,
Tam stremijo v gotovo smrt.

Drugi.

Med tako zmesjo nisem bil,
Odkar živim na božjem sveti.
Nikdar se nisem še boril
Z razbojnikom, ki tu je v četi.
Ni li razbojnik Laslav More,
Pomiloščen brez vse pokore?
In on zdaj hodi v vojni svét,
In mi mu klanjamo hrbèt.

Prvi huzar.

Le pazi, da te kdo ne sliši,
In tvoj hrbèt bo hitro viši.

Tretji vojak.

Obeta se nam pridno zdaj
Denar in čast in dobra piča.
Ko mine boj, le dobro znaj,
Ne bodeš videl ni beliča.

Prvi vojak

(tretjemu).

Kam siliš, mršava prikazen!
Le vrni se lepó z menoj!
Pobrali vse smo; voz je prazen,
Kot tvoj želodec, ali moj.

(Odidejo, huzarji za njimi.)

2. prizor.

Kacijanar. Nikolaj Turen.

Nikolaj.

Gospod, jaz prosim vas, bodite mirni!
Od nekdanj naglih besedij je Šlik
In morda mislil ni tako hudó.

Kacijanar.

Hudó ni mislil? Mislil je oholo,
In vsakega bi žalil s to besedo.
„Pokoren mi ne bode?“ Kdo ga sili?
Pokornost njega ni mi v tako čast,
In bodi grof in vseh junakov prvi!

Nikolaj.

Ustrašil sem se res, ko mi je Ungnad
Zaupal Šlikovo opomnjo. Bog,
Tako sem mislil, v teh nevarnih časih,
Ko moral stati jeden bi za vse
In vsi za jednega, boji se grof
Za svojo čast, poteza se za prednost.
Vsa naša vojna bi zelo zbok tega
Utegnila trpeti . . .

Kacijanar.

Ni strahú.

Tako malenkosten ne maram biti.
Blaginja obča mi leži ob srcu,
In ta mi dé: Ukloni se, potrpi,
Četudi si poveljnik ti najvišji.
Prijazneje sem njega jaz pozdravil,
Kot mene on. Do mesta Varaždina
Naproti sem mu hitel s težkim srcem
Ne kot k podložniku, temveč kot k drugu.
Če hoče, lahko vodi vojni svét,
Poslednja sodi mu beseda vedno.
Kaj hočem več? Naj li odlok kraljevi
Nazaj odpošljem? Ali kaj? Povejte!

Nikolaj.

Zato smo vam hvaležni vsi, gospod.
Saj vemo, da modrejši prej odneha.
Kdor več stori, ta višje naj se ceni.
Bodimo zložni, vódi nas načelo:
Za vero, dom in kralja — ne zasé!
Bodočnost, upam, bode nam odkrila,
Kdo prvega je vodstva vreden bil.

Kacijanar.

In kaj je z brašnom? Ali pač prispeva?

Nikolaj.

Poglejte! Baš prihaja Gilgenberg. —
O ta zmešnjava, strašni ta nered!

3. prizor.

Prejšnja. Gilgenberg.

Gilgenberg.

Tako ne gré. Razmišljati je treba.
Upirajo se kmetje vedno bolj.
Pohaja živež, godrnja vojak.
Jaz nisem več nalogi svoji kos.

Kacijanar.

Izdali vendar točen smo ukaz
Gledé denarne cene desetec,
Goldinarjev. Kdo dela še nered?

Gilgenberg.

Podravski kmet je najbolj imovit,
A tudi trd. Nikomur ne zaupa,

Odkar je Čeh ponujal desetico
Za dvanajst novcev, Oger svoj goldinar
Za sto in pet. Razložil sem pogodbo,
Določil staro vrednost. a zastonj.
Vse skriva živež in vzdihuje, tarna,
Da jedva morejo samí živeti,
Da zemlja pomandrana ni rodila,
Da smo prepozno jim prišli v pomoč.
Ob kratkem, vse zaupanje je strto.
Vojaki gladni si jemljó samí
Pridelke skrivoma in silovito.

Kacijanar.

Kdo jemlje? Ali ni smodnika več,
Da postreli upornike in tate?
Na mestu, brez odloga padi vsak,
Ki ni pokoren vsem ukazom našim.

Nikolaj.

Da vprašam, ali ni vesti nobene,
Kdaj pride vojska dednih deželá!
Ni čudno, da pohaja toli brašna.
Brez dela tu sedimo in jemó,
In vendar bili bi v tem času lahko
Pred Osekom že davno.

Gilgenberg.

Prav gotovo.

Kacijanar.

To naša krivda ni. Povedal sem.
Zato nasledkov tudi nismo krivi.
Da smo iznova živo naročili,
Naj pašči se armada zaostala,
To veste tudi. Toda kaj pomaga!

Nikolaj.

Gotovo je poslanec ta vojak.

(Ozró se.)

4. prizor.

Prejšnji. Vojak.

Vojak.

Prijezdil sem iz Vrbovca do vas.

Kacijanar.

In kaj poročáš?

Vojak.

Neprijetno vest.

Gospod moj, Luka Cakel, me pošilja.
Trdnjavo Zofo vzeli so nam Turki.
Prodirajo naprej, množé se vedno.
Vse ljudstvo obupava, kliče, joka
In sili k nam. A v Vrbovci samí
Na varnem nismo. Skoro pridrvé
Plenivci strašni tudi v naše mesto.
Zato je ta gospodov svét in prošnja,

Da précej vaša vojska se napoti —
Če cela ne, vsaj jeden močen del —
Do Vrbovca.

Kacijanar.

Da nimamo zaprek,
Imeli bi že Vrbovec za sabo.

Vojak.

Mi tam smo tudi čuli, da neredno
Dohaja brašno in celó pohaja;
Zato poroča vam gospod po meni,
Da v mestu hranimo za celo vojsko
Tri mesece zadosti vsega življa.

5. prizor.

Prejšnji. Lodrón. Šlik.

Lodrón.

Prišla je končno zaželená vest,
Da vojska dednih deželá se bliža.

Nikolaj.

Zahvaljen Bog!

Kacijanar.

Prišla je v skrajni čas.

(Šlik govori z vojakom.)

Avġust se bliža koncu, in jesen
Naznanja nam megleno že nebó.

Nikolaj.

Kaj je storiti zdaj?

Kacijanar.

Ves vojni svét
Do mala zbran je tu. Sicer pa nam
Ugibati ni treba baš globoko.
Z vojakí svojimi i svetli grof —
Jaz pojdem s svojo četo — ako ljubo
Do Prodovca, da dvignemo pogum
Konjici in preplašenemu ljudstvu.

Vojak.

Če Turek Vrbovca se polasti,
Otmè nam tudi drago brašno tam.

Kacijanar.

In vaša volja, svetli grof?

Šlik.

Da gremo. —

Zavesa pade.

Ljubljana. — Pomóli z osehlím zelenjem.

6. prizor.

Skolasta.

(Poje.)

Lastavice,
Drobne ptice,
Srečno se vrnite k nam!
Ko vas gledam jaz na poti,
Želja se mi duše loti,
Da imam, kot vé, peroti,
Tudi jaz bi šla drugam.

Čez pogorje,
Reke, morje
V miren splavala bi kraj,
Da bi kraja pozabila,
Kjer sem srečne ure pila,
Kjer spominov vročih sila
Peče me globoko zdaj.

7. prizor.

Prejšnja. Jurij.

(Nekaj časa jo posluša.)

Jurij.

Gospica spet otožna in sanjava.

Skolasta.

Ne moti me! Lepó te prosim, Jurij.

Jurij.

Strmeli ste mi spet v gorenjsko stran.
Gospica, tudi jaz strmim velikrat.
Na svetu ni tako lepó nikjer,
Kot v Begunjah. To vam pritram rad.

Skolasta.

Poglej, kako je vse zvenelo tukaj!

Jurij.

Kaj hočemo! Jesen se je pričela.

Skolasta.

Jesen, o dà, jesen! — Tako se zgrudi,
Kar zemlja v vesni lepega rodí.
Kar sladkega življenje nam ponudi,
V spomin pekoč se hitro premeni.
Zatrti cvet, temà, viharjev bitev,
Vse govori: življenje je ločitev.

Jurij.

Počasi, hè! Ne veste, kdo sem jaz?
Zaljubljen nisem, pevec tudi ne.
Kdaj bil služabnik je sanjav kateri?
Nobeden pes ne sluša godbe rad.
Gospod me brcne, kadar mu je drago,
Potem pa sanjaj o lepoti cvetja.

Skolasta.

Ne taji se! Tako mi ne govôri!
Na svetu ni človeškega srcá,
V katerem ne bi blažji glas zvenel,
In boren tisti človek, komur v srcu
Ta glas zamoril je življenja strup.

Jurij.

No, tega ne razumem, to ni zame.
Sicer pa nisem prišel sèm sanjarit.
Gospej visokih danes ni doma,
In menda je to priliko porabil
Gospod duhovnik Primož. Spodaj čaka.
Pokličite ga k sebi, ako drago.
Pri vhodu bodem stražil jaz ta čas.

Skolasta.

Naj pride! Saj sem ponj poslala.

Jurij.

(Odide.)

Dobro!

8. prizor.**Skolasta.**

Kakó težkó, težkó mu to zaupam,
In vendar moram, hočem mu celó.
In danes ravno plava v mojih mislih
On, ki bori se daleč ob očetu,
In danes ravno sladka mi podoba
Njegova pred očmi ljubó igra.
Več dnevov mnogokrat ne mislim nanj
Takó iskreno, živo. — O, ti časi hudi,
Ki vedno butajo novice zlê
Na sluh, na zbegano srcé, in nam
Razburjajo, kalé najslajša čustva.

(Nasloni glavo na roke in se zamisli.)

9. prizor.

Skolasta. Primož Trubar.

Trubar.

Pozdravljam vas v imenu Kristovem.
Prišel sem, kakor ste mi naročili.

Skolasta.

Pozdravljeni bodite! Hvala vam!

Trubar.

Kaj zopet vam v srcé nemir izliva?
Mar vrivajo se novi dvomi v dušo?
Takó je prav, da vprašate za svê,
Kdarkoli ni vam jasen náuk naš.

Skolasta.

O náuk mi je jasen in umljiv.
Vse drugo mi vrši po srcu, česar
Razkriti nisem mogla vam doslej
In kar takó težkó vam zdaj razkrijem.

Trubar.

Zakaj mi ne zaupate srcá?
Gospica, jaz sem mlad, priznavam sam,
Toda življenje moje je viharo,
In preje, nego sem si tiho žêlê,
V vrtinec sem življenja bil potisnjen.
Poznam človeka, ker poznam sam sebe:
Srcá teženje in duhá nepôkoj,
Zavisti jad in slaj ljubezni tople,
Junaštva jeklo in zlató zvestobe,
Zelenje upov, vere čisto luč,
Poznam vso dušo, vém soditi milo.

Skolasta.

Vi pač poznate Pavla Semeniča?

Trubar.

Imenoma. Drugače ne. Zakaj
O njem ste me vprašali?

Skolasta.

O saj veste!

Trubar.

Da ni naklonjen naši veri, vem.

Skolasta.

A meni je naklonjen. Jaz ga ljubim.

(Prestane.)

Izrekla sem. Zaupala vam vse
In mile sodbe čakam zdaj od vas.

Trubar.

Jaz nisem vaš sodnik, ni gospodar.
Da vest mi ni prijetna, reči smem.

Skolasta.

O ne tako, duhovni oče, ne!
Bodite mi prijatelj, dober svêtnik,
Slabotno sem, nestalno jaz deklê,
In sama sem, v družini celi sama. —
Odkar propovedi sem vaše čula,
Udala sem se vaši čisti veri,
Četudi oče moj in mati moja
Nazivata vas slepe krivoverce.
Komú naj se zaupam torej zdaj,
Kot vam, saj ste osamili me vi?

Trubar.

Kaj hočem reči, kaj vam svetovati?
Teló bodita jedno, duša jedna
V zakonu mož in žena, to velim.
In ako nista jedne vere, nista
Po duši jedna, nista trajno srečna.
Kdor vero vsled ljubezni zatají,
Nikdar mu vera sveta bila ni.
To trdim jaz in končno še pristavljam:
Ni srcu jednemu ustvaril Bog
Le jednega srca, da ji osreči.

Vsak čas in kraj rodi duhov sorodnih,
Ki Bog je družil na prečudnih potih
Kasneje ali preje — On le ve,
Kedaj. Zemljan udano čakaj Nanj!

(Začuje se krik in vrišč. Trubar odide pri drugih vratih.)

Skolasta.

(Ozira se nekaj časa.)

In spet sem sama, sama bolj, kot preje.
In zdaj srcé, bojuj se, le bojuj!
Premagaj, in potem ostani mirno!

(Odide skozi ista vrata.)

10. prizor.

Elizabeta. Danijel.

Elizabeta.

Predrznež! Moram te tako nazvati.
Kaj sta imela z Jurijem? Povej!
Zakaj si ga udaril prvi ti?

Danijel.

Zato, ker vzroka sem dovolj imel,
Dovolj strahú, da ne bi on me prvi.

Elizabeta.

Ne veš-li, da je Jurij sluga naš,
In da je svojemu gospodu zvest,
Priljubljen, kakor malokteri sluga?

Danijel.

Ha, ha, ha, odpustite milostivo,
Da se izsmejem! Jurij, on, ha, ha!

(Smeje se.)

Ne! Odpustite! Jaz se resno smejem.
Toda na stran ves smeh! Le poslušajte!
Jaz miren danes sem prišel do vrat
Iz vrta in sem hotel do gospice,
Da zadnjo vrtno rožo bi ji dal,
Za to prosila me je oni dan;
In Jurij, vedi vrag, kaj mu je bilo,
Ustavi me in reče: „Ne naprej!“
Jaz resno ga pogledam. „Jurij“, pravim,
„K gospici grem. Modrui! Ne bodi bebec!“
On dé: „Gospica spi. Počakaj malo!“
(In jaz sem čul trenutkov nekaj preje
Nje petje.) „Ti, ne draži me“, zakličem;
In ko mi pot zastavi, lop, udarim
S pravično roko. — Dalje veste sami.

Elizabeta.

Grofinji te zatožim, Danijel.

Danijel.

Gospa premilostiva, le počasi!
Povem, zakaj mi branil vhod je Jurij.

Ker pri gospici bil je znani Primož,
Ker Jurij sam je luteran, da veste.
Kedo je torej zvest, kedo predrzen?
Globoko se uklanjam vam, gospá.

(Odide.)

11. prizor.

Elizabeta. Skolasta.

(Poslednja pride in hoče oditi pri prvih vratih.)

Elizabeta.

Skolasta!

Skolasta.

Kaj?

Elizabeta.

Počakaj vendar malo!
Takó se zdi mi, da se me bojiš.

Skolasta.

No, káj? Le govorite, moja mati!

Elizabeta.

O tebi čujem vedno kaj novostij.
Le žalim, da ugodnih malo, hči.

Skolasta.

Za Boga, kaj ste čuli spet o meni?

Elizabeta.

Ko se je zadnjič oče tvoj poslovil,
Dejal mi je besede neumevne:
„Na hčer pazite!“ In molčé je šel.
Besede té umljive so mi zdaj.
O hči, o hči, kakó mi je težkó!
Z duhovnikom se shajaš ti zloglasnim,
Ki strastno seje krivo vero v nas.
Zakaj, čemú, odklej? Povej, Skolasta!
Jaz slutim. Morda iz srca si že
Iztrgala nauke tiste vere,
Katero skrbna sem vsadila jaz.
Molčiš. — Ta molk potrja mojo slutnjo.

Skolasta.

Kdo govori tako o meni, mati?

Elizabeta.

Ti mojemu vprašanju odgovôri!
Ne veš li — pet je let od tega zdaj —
Odkar tvoj oče, moj gospod soprog,
Glavar dežele naše, kraljev svètnik,
Izdal ukaz je proti luteranom,
Ki tebe bolj zadeva, nego druge,
Saj si njegova hči in ud družine,
Ki bodi drugim vernikom za vzor.
Kaj deje oče? Boj se mi očeta!
Kaj deje stric, ki ga je božja milost
Izbrala za pastirja naši cerkvi?

Skolasta.

Kakó to veste, da sem vere krive,
Da to, kar verujem, resnica ni?

Elizabeta.

Modrui! Ni moj namen in ne naloga,
Dokazovati prava naše vere.
Kar novo je, ugaja mladim srcem.
Njih lahkoživi duh na to ne misli,
Da tisoč src je žilo zadovoljnih
V nekdanjem redu, vernem svojim dedom.
Jaz dalje vprašam — tudi to že vem —
Kaj deje Pavel Semenič, Skolasta,
Ki je katoličan in tvoj — ljubimec?

Skolasta.

(Razvneto.)

Kaj deje on? Naj reče, kar mu drago!

Elizabeta.

In ti ga ljubiš? Zvesto znaš ljubiti.

Skolasta.

Kdo misli, da ga ljubim? Kdó to vé?

(Elizabeta se ozrè.)

Elizabeta.

Le pojdi, hči! Grofinja je prišla.
Veruj mi, peče me globoko v dušo,
Da mi tako je ptuja lastna hči.

(Skolasta odide zardela.)

12. prizor.

Prejšnja. Grofinja Salamanka.

Elizabeta.

(Strahoma.)

Kaj pravi Herberstein? Kakó je z vojsko?

(Grofinja nekaj časa molči.)

Spet nova poročila? O povejte!

Grofinja.

Gospá, bojim se vam vse razodeti. —
A ker pretresajo vesti o vojski
I mojo dušo, ker usoda trda
Soproga vašega i mene žali,
Zato vam skrivati ničesar nečem.
Njegove slave zarija zahaja.

Elizabeta.

O Bog! Gospá, jaz to sem vse slutila.
Ko je odhajal nenavadno hitro,
Stopile sôlze v moje so oči.
A on se je smejal: čemu li jokaš? —
Povejte vse mi, o gospa, kar veste.

(Otare solze.)

Grofinja.

To lahko naju vsaj obe tolaži,
Da sam ni kriv neprilikam pogubnim.
Nesloga, lakot, plohe in bolezni,
Te peklenice so mu pogubile
Pol vojske skoro, druge pol potrle.
V tem paši bosenski in smederevski
Združila v Oseku sta svoje čete.
Brez vspeha mesto je napadel dvakrat;
Sprijeti se ne mara Moslemin.
Vojaki branijo se daljnjih bojev,
Pohaja brašno, vojni svét je sklenil, —
O žalostno — da vrnejo se trume
Brez zmage v Valpovo, potem nazaj
Brez zmage Kacijanar, on, gospá,
Z največjo vojsko, kar doslej jih vodi.

Elizabeta.

Gorjé, gorjé! O kakošen se vrne!

Grofinja.

Na dvoru so sprejeli vsaj novico,
Da cela vojska srečno je prišla
Do Valpove, ker bati se je bilo,
Da Turek plane zánjo ter jo zmore.

(Zamislita se obé.)

Elizabeta.

Le malo dnij življenja sem prebila
Ob svojem moži, in celó takrat,
Kadar doma je z mano mirno živel,
Nikdar smehljal mu ležal ni na licih,
Le mrak v očeh, na čelu temne gube.
Živela sem samó ob njega slavi,
Ki je odmevala po vseh deželah — —
In zdaj, o zdaj temní celó ta slava!

Grofinja.

Temní — toda zašla še ni, gospa.

(Ponosno vstane.)

Jaz upam. — V njem prebiva višja moč.

Zavesa pade.

I. ZARJA SLAVE.

(Drama v petih dejanjih.)

Tretje dejanje.

Ob Gari. — Kacijanarjev šotor.

1. prizor.

Kacijanar. Nikolaj Turen.

Kacijanar.

Jaz nisem kriv. Moj svēt je bil drugačen.
Do Valpove bi šli in ne do Gare.

Nikolaj.

A lega je za nas ugodna tukaj;
Do živa nam ne more z lepa Turek.

Kacijanar.

Kaj lega! V Valpovo pred tremi dnevi
Poslal sem slā, da nam pribavi brašna
In kar najbrže dá privēsti sēm.
Ni glasa zdaj, ni slā. — Usoda kleta!
Le zopet skličite vodnike k meni!
Vsi govorimo, vsi bodimo krivi!

(Nikolaj odide.)

2. prizor.

Kacijanar. Sēl.

Sēl.

Iz Valpove prinesel sem vam pismo.

Kacijanar.

Od koga?

Sēl.

Od poslanca vašega.

(Dā list in odide.)

Kacijanar.

(Odpre in naglo bere.)

Tako? (Povesi list.) Takó? Še to naposled? O!
Nesreča vsa udarja zdaj na nas.
Zdaj čutim. Zvezane imam rokē.
Jaz nisem kriv, to Bog na nebu vé.

(Zadaj krik, šum, vrišč.)

3. prizor.

Prejšnji. Ungnad. Batjan.

Batjan.

Gospod! Mi nimamo dovolj moči.
Storite vi korak odločen. Čujte!
Vsa vojska se upira in vrši.

Ungnad.

Med sabo ščuvajo na vas in nas,
Preklinjajo nebó in zemljo, vse —
Grozé se nam, sleparje nas psujó.
Zastonj švarimo, streljamo — vse nič.

Kacijanar.

In kaj storiti morem jaz? Povejta!
Uživati je čast zares prijetno,
Nositi breme njé vsakdo se brani.
Urédi zdaj, pomiri svojo vojsko,
Ponosni Šlik! Globoko se ti klanjam.
Poveljstvo ti mendā ne prija več.

Ungnad.

Pustimo, o pustimo v strašni stiski
Osóbne rázpře! (Zadaj krik poudari.)

Batjan.

Poslušajte krik!

To kletó ljudstvo govori celó,
Da kanimo nalašč je pogubiti.

Kacijanar.

Berita zdaj ta list, potem svetujta,
Za Boga živega, svetujta!

(Dā jima list, bereta ga. On si pokrije čelo.)

Strašno!

Poslednji up s tem listom je podrt.
Ni brašna, ni denarja v Valpovi.

Ungnad.

Če je tako, potem smo izgubljeni.

(Vrne list.)

Batjan.

Topove in vozé naj vrag sam vzame!
Odkod dobodemo poslej še brašno?
Vojaki, konji komaj še stojé,
Huzarjev vsako noč izgine mnogo;
Vsa vojska ubeži skrivaj počasi,
In Ladislav preti naravnost nam,
Da kmalu zapusti nas s svojo četo.
Kaj hočemo sami početi pótlej?
Vrnimo se, ne trapimo ljudij!

4. prizor.

Prejšnji. Šlik, Turen, Ivan Zrinjski, Lodrón, Mager, Banffy.
Čakel, Pekri Ljudevit, Semenič. Več stotnikov.
(Med sabo govoré.)

Kacijanar.

(Slovesno.)

Gospodje žlahtni, modri vojskovodje!
K pomenku resnemu sem vas pozval.
Kot vse doslej smo združeni prebili,
Pomagali si s svetom in dejanjem,
Vedóč, da kralja jednega smo sini,
Tako delujmo i nadalje skupno!
Vsakoga misel bodi spoštovana,
Vsakoga svét zaznajmo s paznim duhom!
A meni dovolite prvi govor,
Če hočete in ménite — zagovor!
Kaj hruje med vojaštvom, jaz sem vedel,
Zato pred Osekom sem svetoval,
Da pojdimo do Gare mirne poti,
Da vojske ne napirajmo z napadi,
Menéč, da brašno skoro sèm prispè. —
In zdaj prišel je list iz Valpove,
(Berite; vsi naj pismo preberó!)

(List kroži.)

Da tam ničesar najti ni za vojsko.
Naš položaj je torej resen, strašen.
A jaz sem krivde čist, za Boga, čist,
To mora mi priznati vsak med vami.

5. prizor.

Prejšnji. Ladislav More.

More.

Prišel sem vam naznanit, da odrinem,
Odrinem, če se prav nebó podere.

Kacijanar.

Gospod! —

Unĝnad.

Kaj palo mu je v glavo?

Turen.

Há!

(Ladislav hoče oditi. Mnogi ga zadržujejo.)

Kacijanar.

Gospod! Za Boga! Prosim vas, rotim!
Čakajte! Vojni svét je tukaj zbran:
Svetujte tudi vi nam, kaj začeti!
Ne zapustite nas! Bodite modri!

More.

Zastonj! Življenja takega sem sit.
Pustite me iz rok. Jaz idem.

(Iztrga se iz rok in odide.)

Turen.

Bog!

Unĝnad.

Pokazal zdaj je, kaj je nékdaj bil.

Zrinjski.

Razbojnik je, čeprav pomiloščen.

Šlik.

Kaj on! Huzarji, ki jih zvède s sabo!
Ta beg za vojsko je udarec hud.

Kacijanar.

Takó? Je-li udaril grom nebá
Med nas? Je-li izginil ves pogum?
Vse moštvo? Ali smo vojaki še?
Po njega! Sèm naj pride še enkrát!
Po njega! Kdo — gospod, vi, Banffy, vi!
Hitite ponj! Še psu se dopové,
Nikar človeku, bodi tudi More.

Zrinjski.

On trdega srcá je, trše glave.
Za nas je izgubljen, jaz ga poznam.

Kacijanar.

Po njega! Nekaj le besed še ž njim!
Potem naj gré — v peklò naj pade živ!
(Banffy odide. Nekaj hipov molčé vsi.)

Šlik.

Zakaj molčimo? Ladislav je šel,
In mi smo sami. Ménimo se torej,
Kakó nadalje treba ukreniti!

Turen.

Ni vreden, da bi motil nas begun.

Mager.

Jaz té sem misli, da najprvo tukaj
Zadostno odpočijmo od težav.

Šlik.

Brez hrane odpočij, če moreš. Hm,
Počival bodeš kmalu večno, brate.

Pekri.

Napadimo le Garo brez odloga,
Da živež najpotrebnejši zajmémo!
Kdor bi počival zdaj, bi smrti čakal.

Unĝnad.

Moj svét — premišljam naj ga, kakor
hočem —

Tako vam pravi: Vojska, dobro veste,
Utrujena, potrta je takó,
Da ne zdrži nobenega navala.
Brez konj ne moremo naprej s topovi,
Vojaki so brezsrčni, razdivjani,
Redú ustvariti nihčé ne more.
In Turek, kakor ni dvomiti več,
Ne mara vedoma na planem boja.

Pomislite in trezno razsodite
Besede, ktere vam izrečem zdaj:
Pustimo vso prtljago in topove
In umeknimo se nazaj — domov!
Na zmago misliti ne smé, ne more
Nihče, a večje bede in upora,
Celó poraza moramo se bati.
Težkó mi je, da govorim takó,
Toda drugače ni mogoče, žal.

Batjan.

Takó je prav. Ta govor je resničen.

Ungnad.

Pred njega Veličastvom se lahkó
Operemo vsaktere lastne krivde.
In če se tudi vrnemo brez zmage,
Življenje rešimo si vendar le,
Življenje, ki brez hasni je zatremo,
Če nekaj dnij se branimo odhoda.
Življenje, ki je svojemu vladarju
Žrtvujemo navdušeni vsi radi,
Kdarkoli bode smrt v korist državi.
Povedal sem, zdaj govorite drugi!

Zrinjski.

Iz glave ste mi vzeli moje misli.

Več stotnikov.

Dà, umeknimo se! Nazaj, nazaj!

Šlik.

Upirati se tudi jaz ne morem.
Premišljen svèt je tvoj, jedino moder.

Lodron.

Bežati? Umekniti se? Moj Bog!
In s celo vojsko? Ali ni sramotno?!

(Stotniki mrmrajo.)

Ungnad.

Težkó je, vém, a moči ni drugače.
Mi ne borimo se s sovražnim Turkom —
Nebó je zoper nas, in proti nebu
Največja vojska ne premore nič.
Mi nismo krivi, naša vest je čista. —
Sicér nam boljši svèt je dobrodošel.

6. prizor.

Prejšnji. Pavel Bakič.

Bakič.

Naznanjam zboru žalostno novico,
Da je veliko pešcev in konjikov
Prišlo pred Osek na pomoč posadki.
Pred Garo se množi sovražna vrsta,
Vozove, brašno nam in slè prestreza,
Od vseh strani napada tabor naš,
A trajne, resne bitve se boji.

7. prizor.

Prejšnji. Banffy.

Banffy.

Prepozno sem prišel. Odšel je More,
Vriskaje so za njim huzarji šli.
Za Boga! Idite med vojsko drugo,
V neredu groznem zgrinjajo se vkupe,
Preté, da pojdejo za Ladislavom.

(Nekaj stotnikov odide.)

Ungnad.

Zdaj čujete. Iz duše dnà vas prosim,
Sklenite! Idimo o pravem času!
Gospod poveljnik, ne molčite dalje!
Ugaja li vam moj nasvèt? Recite!

Kacijanar.

(Slovesno-ponosno.)

Ljudem se ne uklanjam. Toda Bógu,
Usodi višji klanjati se moram.
Le pojdemo, da rešimo življenje.

Šlik.

(Pekriju.)

In vi?

Pekri.

In jaz iz bridke duše rečem,
Da v zadnji sili moramo oditi.

Ungnad.

Umaknemo se torej — prvič složni.

Več stotnikov.

Umaknemo se, dà. O hvala Bogu!

(Med burnim pregovarjanjem.)

Zavesa pade.

Osek. — Odaja.¹⁾

8. prizor.

Kozrev. Mohamed. Služabnik.

Kozrev.

Prinesi vina, pès! Da bi te bič!

(Služabnik odide.)

Po dolgem času zopet mi diši,
Ni treba piti ga tresočih rok.

Mohamed.

Kdor reče zdaj, da kleti Kacijanar
Ni premagljiv, zabodem ga takoj.
O Mohamed, ti slavni žensev moj,
Zdaj čutim, vem, da nama si naklonjen.

(Prekriža roke na prsih.)

¹⁾ Soba.

Kozrev.

Kadàr prineseš njega glavo v mesto,
Le môli! Preje ni previdno, brat.

Mohamed.

Hà, da bi on bil v naših rokah — káj?
Sam prerok bi tedajci v Meki vstal
In naju kakor svoja brata grlil.
O tem ne govorim, takó ne mislim,
Premagan je, to trdim, ljubi beg.
In vem pri bradi svetega preroka,
Da Oseka ne osvoji nikdar.
In to je dosti! Hvala višnji Alah!

Kozrev.

Ne ziblji se prerano v sladkih upih!
Delujmo z isto silo in modrostjo,
Kot smo pričeli, da končamo srečno!
Gospod vesoljne zemlje, Soliman,
Pozabi hipoma začetek slavní,
Če konec ni začetku svetla krona.
Jaz slutim, da se nam sovrag umakne,
Zato pazimo v noči in ob dnevu,
Da ne unese zdrave kože vsaj!

9. prizor.

Prejšnja. Služabnik.

Služabnik.

(Pokloni se in postavi vrč pred nju.)

Pustim naj li gospoda Murada,
Sandžaka iz Verboze, v lepi dom?
Pred vrati čaka.

Kozrev.

K nama naj pristopi!
(Služabnik odide.)

10. prizor.

Prejšnja. Murad.

Murad.

(Mane roki.)

Novosti, hê, novosti, prav prijetne.
Le čujta me, preljuba druga moja!

Oba.

Govôri! Káj —?

Murad.

Le čujta me! Počasi
Povem, da bosta bolj me umela.
Mi se krepimo, oni se slabé,
Mi dobro jémo, oni glad trpé,
Mi smejemo se, oni se jezé,
Mi tu stojimo, oni tam bežé.

Toda drugače, jasno bom govoril.
Huzarjev mnogobrojna truma danes
Ostavila je tabor z Morejem.
Čemú, jaz v hipu nisem dobro vedel.
Saj vesta, Kacijanar je lisjak.
Zató za njimi skrivši sem poslal
Konjikov nekaj, in le-ti prav zdaj
Prinesli so mi vest, da bežna truma
Od vojske se najbrže je ločila.
Mordà, kdo vé — črez voljo druge vojske.
A meni vendar se tako dozdeva,
Da po dogovoru odide skoro
Vsa vojska zlagoma — tako jaz menim.
Sodita vidva!

Kozrev.

Mohamed, povej!
Pred majhnim časom sem takó jaz sodil.

Mohamed.

In ako je takó?

Murad.

Potem, potem . . .

Kozrev.

Kdo ne bi vedel, kaj storiti treba?
Pazímo, čuvajmo vso noč nocojsnjo!
Kadar se jeden del odkrhne vojski,
Planimo na ostali del nenadno!
In ko je ta poražen, brez strahú
Udarimo za drugimi beguni.

Mohamed.

Navdahla misel!

Murad.

Tudi moja misel.

Kozrev.

In zdaj na delo! Bliža se nam akšam.¹⁾
Urédimo vojnike pred nočjó.
(Vstanejo.)

Zavesa pade.

Ob Gari. — Kacijanarjev šotor.

11. prizor.

Jutranji somrak.

Kacijanar.

(Pride iz šotora.)

Kaj spim! Kaj v polusnu se truden mučim!
Premine skoro noč in dan je blizu.

¹⁾ Večerni čas molitve pri mohamedanih.

Vse tiho. — Ali more spati kdo?
Kot da bi nihče na odhod ne mislil.

(Gre k bližnjemu šotoru in pokliče Nikolaja Turna.)

Vstanite! Ali spite?

Nikolaj.

O gospod!

Kacijanar.

Skrbi me, da ni v redu vse. Vstanite!
Stopite do Lodrona précej, précej,
In naročite, da naj brž odrine,
Da nam napravi most čez Karasico.
Saj vé, kako smo se zmenili včeraj.
Jaz dam takoj potem s piščalko glas,
Da gremo drugi. Čas pred dnem je kratek.
Hitite! Prosim vas. Mori me skrb.

Nikolaj.

Dà, dà. V resnici sveti se nebó.

(Odide.)

12. prizor.

Kacijanar.

Nazaj polagoma. — Skrivaj, na tihem. —
O, tega nisem slutil, niti sanjal.
Usoda se igra preluto z mano.
Jaz rob sem njej pretrdo okovan.
Dejanja, katerih prosto ne zvršujem,
Ta niso moja, niso zla, ni dobra.
Za mano čast in slava — ne, kaj slava:
Za mano volja in zavest globoka,
Da se ukloni vse pred mojim mečem,
Da višja moč poseže vselej zame,
Kdarkoli moč človeška mi poide.
In zdaj sem sam ponižan pred seboj.
Pozabil sem, kaj sem, in mislil le,
Kaj bodem. Srečna misel ta nekdam,
Zdaj strašna misel. — Bodi! Jaz sem čist.
Jaz nisem kriv, to vé nebó in zemlja.
To čutim pa, globoko v dušo čutim,
Da je v obzorje mojih nád in sklepov
Priplul oblak in zarjo je zatemnil,
Da nisem to, kar upal sem, da bom,
Da se po vojni tej temà razgrne
Na prejšnje moje čine, dasi slavne.
Jaz nisem mislil, da nebesom višnjim
Orodje sem, podoben morda dletu,
Ki klesa sohe in zadaje rane.
Odsojen sem, odločen sem odslej.
Kar morem, naj storim. Naj gledam le,
Da vsaj življenje svoje rešim zdaj,
Življenje, ki mi vrni prejšnjo slavo.

13. prizor.

Prejšnji. Nikolaj Turen.

Nikolaj.

Na poti v šotor me je srečal sèl
Lodronov. Grof takó po njem naroča,
Da je razmišljeval ponoči dolgo,
Da si ne upa torej tako daljo
Od tabora odvèsti svoje čete,
Ker lahko Turek ga uzrè iz mesta.
Ni varno tudi po njegovih mislih
S piščalko znamenje dajati vojski,
Ker pisk in vrišč sovražnika bi vzdramil.

Kacijanar.

Tako? In zdaj še to! Kaj čaka vendar?
Odide naj! Pustimo torej pisk. —

14. prizor.

Prejšnja. Ungnad.

Ungnad.

Svetlika se. Je-li vse v redu?

Turen.

Ne.

Kacijanar.

Lodron nam odsvetuje znamenje.
Zato pustimo je! A čas je hiter.
Le pojdita na svoje mesto zopet
In uredita vrste za odhod!
Kadàr pred mano zberejo se vsi,
Odidemo na tihem. Toda brzo!
Gospod baron, povejte tudi Šliku,
In vsem načelnikom in vsem vodnikom,
Da znamenja čakati ni več treba.

(Ungnad in Turen odideta.)

15. prizor.

Kacijanar. Zrinjski. Pekri.

Zrinjski.

Kaj je storiti? Dan je vedno bližji,
In znamenja še vedno nismo čuli.

Kacijanar.

Ne čakajte na znamenje, moj Bog!
Ne bode znamenja. Nazaj hitita
In sem privêdita huzarje svoje,
Vidvá, najbližja mojemu šotoru.

Pekri.

Kaj to? In včerašnji dogovor!

Kacijanar.

Ah!

Nikar se ne mudita! Rekel sem.

(Odideta.)

16. prizor.

Kacijanar. Banffy. Batjan.

Batjan.

Za Boga! Dan napoči skoro. Kaj
Počnemo tukaj? Znamenja nikdar! —

Kacijanar.

Ne bode ga. Ponavljam to vse jutro.
Lodron ga hotel ni. Kar pojdita,
Privêdita do mene svoje čete!
A hitro! Vidita, da zora poka.

(Odideta.)

17. prizor.

Kacijanar. Semenič.

Semenič.

Gospod! Škof Erdöd je odšel po noči.
Ni čakal znamenja. In Pavel Bakič
Pred jedno uro je izgubil glavo
Pri Djakovarju, kjer je boj začel.
Vsa turška vojska je na nogah že.
Hitimo, o gospod, hitimo strani!

Kacijanar.

Sam? — Tukaj čakam druge vojske še.
Imate li vojake svoje v redu?
Hitite k njim!

Semenič.

Ne. — Jaz pri vas ostanem.
Usodo vašo naj delim do konca,
Naj tudi padem. Tesna me je skrb,
Da ne utečemo krvavi bitvi.

Kacijanar.

Gorjé! — Nesreče torej ni še konec.
Usoda ni odločena še záme.
O Bog, kako trdó, trdó me skušáš! —
Vi pojdite k vojakom svojim, Pavel.

Semenič.

Danica že izhaja — mi smo tu!
(Odide.)

Kacijanar.

Zahvaljen Bog! Prihajajo huzarji.
Pač skrajni čas. In drugi — — kje so ti?

18. prizor.

Kacijanar. Zrinjski. Pekri. Huzarji.

Pekri.

Moj Bog! Samí smo tu! Midva sva prva.
In kje sta Ungnad, Šlik? Grom trešči vanje!

Kacijanar.

Rotim vas, prosim vas, gospod načelnik,
Vzdramite jih! O pojdite do njih!

(Pekri in Zrinjski brzo odideta.)

(Huzarjem.)

Pozdravljeni junaki zvesti vi!

(Mrmrajo.)

O ne hudujte se! Bodite mirni!
Jaz nisem kriv. Nihče ni kriv nezgod.
Nosímo težo skupno, bratje moji.

Huzar.

Da, skupno! A ne mi samí, tlačanje.

Drugi.

Kaj družega zdaj čakamo, kot smrti?

Kacijanar.

Vsa vojska se ob kratkem zbere tukaj.
Le potrpite! Prosim vas, vojaki,
Zahvalim vas, da prvi ste prišli.

Huzar.

In drugi? Kaj odlašajo? Čemú?
Bojim se, da smo pali v strašno zanjko.

Tretji.

(Pokloni se globoko Kacijanarju.)

Gospód! Lepó vas prosim, idimo!
Srcé imejte z nami, bédniki.
Pred Garo gomezí sovražna vojska,
Ne čakajmo, za živega Bogá!

Mnogo glasov.

Odrinimo sami! Rešimo se!

(Šum, nered.)

Kacijanar.

Počakajte gospode svoje vsaj!
Mirujte, prosim vas, če ne — velevam!
Molčite! Bojte moje se rezí!

(Potegne meč. Mrmranje utihne.)

19. prizor.

Prejšnji. Zrinjski. Pekri.

Pekri.

Peklò naj vse požrè! Nikogar ni.

Zrinjski.

Odšla je vojska. Ungnad, Pekri, Šlik.
In Pekri je celó dejal zarana:
Kaj mi golčite še o Kocijanu?
On je odhajal že pred polnočjo.

(Huzarji godrnjajo.)

23. prizor.

(Nekaj časa šum, streljanje na levi. Potem se v ozadju pokaže na visokem drogu glava Pavla Bakiča.)

Šlik.

(Beži čez prizorišče na desno. Ob Kacijanarjevem šotoru:)

Há! Kacijanar! To je tvoja moč.

(Kmalu za njim Nikolaj Turen.)

Nikolaj.

O večni Bog! Kakó si nas udaril!

(Pokaže se na drugem drogu glava Erazma Magra.)

Semenič.

(Ustavi se bežč; ob šotoru sklene roki.)

Skolasta! Oče tvoj, oh oče tvoj!

(Zbeži.)

24. prizor.

Murad z vojaki z desne.

Murad.

(Jožefu Lambergu, ki hoče uiti).

Ohó! Kam siliš ti? Odslej si naš.

(Turki ga obstopijo.)

Končan je boj. Razpršena je vojska! —

(Na tretjem drogu se pokaže glava grofa Lodróna.)

Turški vojaki.

Hurá, hurá! O velik nam je Alah!

Zavesa pade.

Spomini tete Klare.

(Povest. — Spisala Pavlina Pajkova.)

(Dalje.)

Tretje leto je bilo poteklo od usodnega dné, ko sem zvedela o prevari. Šele tretje leto, a meni se je zdelo, da je že cela večnost. Ni čuda: saj nisem živela, temveč samo životarila. Dolgočasno je bilo moje življenje; skoro bi ne bila vedela, čemu živim. Ko bi bila čutila le količkaj veselja ali zanimanja do katere stvari, življenje bi mi bilo manj bridko. Toda nič; v meni je bilo vse mrtvo, vse hladno kakor v grobu. Ko bi bila mogla vsaj sovražiti njega, moritelja mojih čustev! Maščevanje bi bilo povzročilo nekaj polajšanja ranjeni duši, tako sem si mislila. Tudi tega ne! Prava ljubezen se more izpreminjati v zaničevanje, a v sovraštvo nikoli ne.

Jedino, kar je vplivalo blagodejno na mojo mračno dušo, bila je samota. Po ure in ure sem sedela kje v kakem skritem kotičku našega gaja ali bližnjega gozda, in ondi sem nepremično zrla pred-se. Nekaj kakor prijetna omama navdajalo me je ob tem; v takem stanju sem pozabila gorja, in tajala se mi je ledena skorja, ki mi je oklepala prsi. Nehoté se mi je oko upiralo v gosto vejevje, da bi zagledalo nebo. In presunila me je tešilna mehkoba, oko mi je od hvaležnosti zarosilo. Našla sem bila lek svojim ranam, up v svoji brezupnosti, moč svojemu trpljenju. Vera, ta vedno migljajoča zvezda, ki nikoli ne utrne, razlivala je svoje blagodejne žarke v mojo otplo dušo. Čim večkrat mi je duh poletel nad zemski prah, tem živjeje so se mi predočile resnice, ki jih uči krščanska vera, tem večja udanost se mi je vselila v srce. Trpela sem še, a voljno prestajala; tožila sem še, a ne več obupovala. In tako sem prav z močjo in

jedino le s tolažbo naše nebeške vere dospela do onega mirnega in zadovoljnega življenja, zaradi katerega mi ljudje zavidajo, in ki je celo tebi, Hilda, vzbudilo veliko pozornost. Naslonjena na neomahljivi steber verske udanosti, prestala sem pogumno še celo vrsto mračnih dni in dušnih bojev, ker kupe bridkosti — žal — še nisem izpraznila do dna.

Nekega dné sedim zopet po svoji navadi v tihotnem gozdu. Nevedoma si izberem prostor za onim drevesnim deblom, kjer sem pred tremi leti vsplašena po Leontinini grožnji iskala zavetja. Ravno sem mislila, ali ni baš danes obletnica onega dné, ko mi zadonita na uho ljubko otročje blebetanje in smeh. Premaknem se iz kotička, da pogledam, kdo je.

Po stezi meni nasproti je šla starikava žena z jerbaščkom na roki, in vodila negotove korake otroku, ki je utegnil biti jedno leto star.

Dete je bilo gosposko; žena, kakor se je poznalo, bila je njega pestrna. Ko se mi približata, pomolí mi dete ročico polno nabranega cvetja. Z jedno roko sežem po ponujeni cvetici, z drugo pobožam nežno lice, ki se mi je prijazno nasmehljalo.

Nenadoma se zganem. Desnica, ki je ravno potegnila po črnih njegovih lascih, zleze mi navzdol, cvetke pa izpustim, da padejo na tla.

Kakšen obraz ima to dete? Čegave so te poteze? Čegave te oči?

Šumenje me vzdrami. Bogato oblečena debela gospa se mi približa.

Skočim kvišku. „Leontina!“ zakličem iznenajena.

I. ZARJA SLAVE.

(Drama v petih dejanjih.)

Četrto dejanje.

Beč. — Ulica. Na levi cerkvena vrata.

1. prizor.

Danijel. Krištof.

Danijel.

Ti tukaj, Krištof? Bog te sprimi!
Po kaj si prišel v Beč po zimi?

Krištof.

Prišla je vsa gospoda v mesto.

Danijel.

Pogledat mlado li nevesto?

Krištof.

Prav meniš. K hčeri gre gospá,
Ki v Beču zdaj svoj dom imá.

Danijel.

Jaz tudi sem jo videl že,
Pri moji bila je gospé.
Tako je črna kot ciganka
Ta mlada stvar, ta luteranka.

Krištof.

E kaj! Na jok me skoro sili,
Tako se mi družina smili.

Danijel.

Oh ti preljubi Krištof, ti,
Zdaj vidim, da si vedno stari.
Kaj tebi so neverna hči
In Kocijan in žena mari?

Krištof.

Kakó ne? To pristuje slugi,
Da je rodbini svoji zvest.

Danijel.

Naj smili se ti rajši drugi,
Ki trpka čaka ga bolest!
Slovó je vzel od grajske hčere
Takó ganljivo in težkó;
On ljubi v srcu jo brez mere,
A poročeno zdaj dobó.
Ha, há, to ženske so sedanje!
Ti misliti ne moreš tega;
Kedor preveč zaupa nanje,
Nikdar pokojen spat ne lega.

Krištof.

Saj Pavel bil je boja žrtev.

Danijel.

V nje srcu je gotovo mrtev.

Krištof.

Sicer bi se povrnil k dómu.

Danijel.

Kaj ne k Skolasti? Ali h komu?

Krištof.

Ko tožna je prišla novica,
Da Pavel Semenič je pal,
Otrla si je solzo z lica
In vzdihnila globoko: Žal!
Pred nami je celó razkrila,
Da prvič njega je ljubila.

Danijel.

Seveda! Kajpak! Ženska joče,
Kadár, za komer ravno hoče.

Krištof.

Jaz grem. Dej, stopi malo z mano!
Po mestu ti je bolje znano.

(Gresta.)

Danijel.

(Ustavi se pred cerkvijo.)

Počakaj, glej! Kaj to pomeni?
Prilepljen list je tu na steni.

(Bere.)

„Ugnada, Kocijana in Šlika,
Vse tri obésimo vrh zvonika!“
Ha, há, poglej, preberi sam!

Krištof.

Saj veš, da črke ne poznam.

Danijel.

(Bere glasno.)

„Ugnada, Kocijana in Šlika,
Vse tri obésimo vrh zvonika!“

(V tem se ljudstvo množi.)

Krištof.

Lepó te prosim, skrij te vrste!
Glej, ljudstvo stopa že na prste.

Danijel.

No, Krištof, ali vidiš zdaj,
Kaj Kocijan veljá na sveti!

Krištof.

Pozdravljen! Jaz grem rajši v kraj,
Sicér utegnem kaj ujeti.

(Odide.)

Danijel.

(Ljudstvu.)

Berite! Kdo je to pripel?

(Nekdo bere.)

Nekdó.

Da vrag bi Kocijana vzel!

(Več glasov zmešano.)

„Ungnada, Kocijana in Šlika,
Vse tri obésimo vrh zvonika!“

Zavesa pade.

Beč. — Stanovanje Eytzingovo.

2. prizor.

Herberstein. Eytzing Ureh.

Eytzing.

Nič ni pomoglo? Nič, zares, prav nič?
Gospod poslanec, kralj je trdosrčen.
Kakov se vam zagovor tastov zdi?

Herberstein.

Kar znal in mogel, vse je točno storil.
A Kacijanar se nam v zlogu kaže:
Prehiter, previhrav, premalo jasen
V pisanju, kakor v vseh dejanjih svojih.
Zato njegov zagovor našel ni
Odmeva v srcih. Le zato, verujte!
Zakaj se je takoj oprostil Ungnad?
In vendar krivdi njú različni nista.

Eytzing.

Moj Bog! Šest dnij besedo vsako pisma
Razmišljali, pretrésali smo v Kremsu,
Poslušali i njega živi govor.
Vse nič. Imé celó so zdeli krivdi
Njegovi: Crimen laesae Maiestatis.
To ni naravno. To mi jasno ni.
Jaz slutim, da ima baron nesrečni
Sovražnikov na dvoru vsakovrstnih.

Herberstein.

O tem nihčé ne dvomi. To mi vemo.
Marija, sestra kraljeva, ta vpliva
Na brata, a srcá mu ne mečí.
Že, ko se je potezal cesar Karol
Za Kacijanarja, omenja bratu,
Da se ji čudno zdi to, prav nikakor.

Eytzing.

Zakaj ga črti? Kakov vzrok ima?

Herberstein.

Pogledati je treba le v preteklost,
Ki nam še ni odmaknjena tako.
O Ivanu so prve lovorike
Slovečih zmag na ogerskem pozemlju
Rodile skrivoma obilo trnja,
Ki ga ni videl, čutil malo le,
A čutil kmalu bolj in bolj, in zdaj
V življenje že se mu sadé bodice.

Eytzing.

Kakó? Ne morem čisto vas umeti.

Herberstein.

Globoko Ogrov ljudstvo jaz poznam.
V razkošji plavali so mnogo let,
Uživali življenja sladke vrelce
Do dná v slepotni blodnji, da nikoli
Življenje to ne more jim miniti.
Možá odločne volje, krepkih rok
Imeli niso v sebi, nájmanj v kralju.
Prezirali zató so Ljudevita,
Oklepali kraljice se Marije,
Dokler pri Mohaču ni padel kralj.
In privihral je Kacijanar médnje,
Ukrotil Zapoljance s slavnim mečem.
Potem je v njih deželi taboril,
Branik uporom novim in zvijačam,
In živil sebe, svojo vojsko — s čim?
Z blagajno kraljevo? Bilá je prazna.
Od ljudstva, plemičev se je le hranil,
Katere Zapoljancev je odrešil
In pravemu vladarju pokoril.
Postal takó je Ogrom težko breme,
In v plemičih je gôrel srd do njega;
Zanetil tudi se Mariji v srcu.
A Ferdinand je molčal, vse mu upal
In nezaveden z molkom večal jezo.
Tedaj mu slava je rodila trnje.
Umete li? Jaz sem o tem uverjen.

Eytzing.

Dà, dà. Razumem vas, rad verjamem.
A zmagati pravica vendar mora.
Zato, gospod poslanec in baron,
Potezajte se vi za njega, prosim;
Srcé imate, vednost in veljavo.

Herberstein.

Vse upanje nikakor ni zašlo.
 Prijatelj ne šteje morda Ivan,
 Toda občudovalcev ima mnogo:
 Jaz vem, kam idem naj — na poljski dvor.
 Pozdravljeni bodite!

Eytzing.

(Seže mu v roke.)

Bog vas spremlja!

(Herberstein odide.)

3. prizor.

Eytzing. Skolasta.

Eytzing.

Skolasta! Angel moj! O pojdi k meni!
 O naj objamem te, družica moja.

(Objame jo.)

Zakaj tako potrta? Nič strahú!
 Vse bode dobro.

Skolasta.

Mati je prišla.

Eytzing.

Tako? Potem naj jo hitim pozdravit.

(Odide.)

4. prizor.

Skolasta, potem Semenšč.

Semenšč.

(Približa se počasi Skolasti, ki zamišljena sedi in ga ne opazi takoj.)

Prišel sem prav. Zahvaljen bodi Bog!
 Gospá, kaj ne da?

Skolasta.

(Vzdrami se.)

Kdo je? O, moj Bog!

Semenšč.

Moj tudi. Kaj se tresete, Skolasta?

Skolasta.

Vi tukaj? Vi ste živi?

Semenšč.

Jaz sem živ.

Za vas bi bilo bolje pač, da nisem.

Skolasta.

Kakó drhtim! Kako sem se vas zbala!

Semenšč.

Verjamem. O to vedel sem naprej.
 Skolasta, odpustite mi to smelost!

Ne bom vas dolgo mučil, ne, gospá!
 Jaz pojdem kmalu in potem, potem
 Ne vidite me nikdar več v življenji.
 Srcé mi v prsih dalo ni miru,
 Da jedenkrat še vidim vaš obraz,
 Da jedenkrat še z vami govorim.

Skolasta.

In kaj imate govoriti z mano?

Semenšč.

Vi morete tako vprašati? Bodi!
 Vsem Bog ni dal jednakega spomina
 In vsak si rad iz srca prepodi,
 Kar iz preteklosti mu govori:
 Zakaj si storil to, zakaj si storil?

Skolasta.

Kakó me muči vaš nejasni govor.

Semenšč.

Govoril bodem torej jasno, jasno,
 Kot beli dan. Skolasta, o Skolasta,
 Povejte, ali ste me kdaj ljubili
 Odkrito? — Vi molčite. — Čudno ni.
 Iz molka sklepamo sto raznih mislij,
 Iz vašega jaz sklepam tudi svoje.

Skolasta.

Povsod se je dejalo, da ste mrtvi.

Semenšč.

Izgovor je izboren in močan,
 Takó, da skoro bi na vse obmolknili,
 Preklesel samó usodo in jezike.
 A srcem sem človeškim več zaupal.

Skolasta.

Jaz nisem kriva. Hči jedina sem
 Družine. Morala sem se udati.

Semenšč.

Saj vem; če hočete, odpuščam tudi:
 A zadnje mi besede dovolite!
 Tiščé me v prsih in dušé mi sapo,
 In če privró na dan na pravem mestu
 Olajšam si srcé — umrjem lože.
 Na boj odnesel sladko sem zavest,
 Da bje zame najmilejše bitje,
 In sladek sklep, da v meni bode bílo
 Srcé do tega bitja vekomaj.
 In upal sem, da vrnem se zmagalec
 V naročje dómu in v naročje vam.
 Poraženi smo bili in bežali
 Sramotno, kot sramotno oče vaš.

Skolasta.

O Bog! Ne žalite očeta vsaj!

Semenič.

Bežali smo, in oče vaš je kriv.
 Od srama sem se dolgo krog potikal
 In nikdar ne bi domovine videl,
 Da v meni plapolal ni zadnji up,
 Sijala v srcu zadnja mi tolažba:
 Po tebi neka duša hrepeni,
 Srcé ji v sôlzah plaka za teboj.
 Domov sem se povrnil z upom tem,
 S tolažbo zadnjo to, gospa Skolasta.
 Ugasnila sta up mi in tolažba . . .
 In jaz sem ljubil vas, globoko ljubil.

Skolasta.

Vi tudi moje vere niste, in . . .

Semenič.

Še tó, gospa, še to sem moral čuti?
 Kdor vero zataji, temú ni težko
 Vsa druga sveta čustva zatajiti. —
 In zdaj! — Zdravstvujte in bodite srečni!
 Iztrgajte spomin namé za vedno;
 Morda vam spet zasije v srcu mir,
 Zasije, kakor meni v črni zemlji.

(Naglo odide.)

5. prizor.

Skolasta. Elizabeta.

(Skolasta molči, potem zaihti.)

Elizabeta.

Jokala si. Povej mi, hči, zakaj?

Skolasta.

Zakaj? Da od veselja ne, pač veste.
 Saj sem takó nesrečno bitje jaz.

Elizabeta.

Lepo te prosim, zatajuj se, hči;
 Zaduši včasih solze v svojih prsih.
 Kaj mora reči tvoj gospod sprog,
 Če médne ure mladega zakona
 Greniš mu vedno z jokom in tožbami?
 V resnici mi je ravnokar potožil,
 Da te nikdar ne vidi jasnih lic.

Skolasta.

Kaj morem jaz za to, da mi usoda
 Medene ure blažene mladosti
 Greni z udarci za udarci vedno?
 Kdaj vidim vas veselega obraza?
 Kdaj čujem rahlih, nežnih besedij
 Iz ust očeta?

Elizabeta.

Vem in bridko čutim.
 Pomisli le, da nismo se branili
 Gospoda Urha, ko je snubil tebe,
 Čeprav ni naše vere. Vzroke veš.

On sam in brat njegov sta svètnika
 Kraljevska. Lahko rešita očeta.
 Dolžnost je torej do očeta tvoja.
 Da svojemu soprogu se priljubiš,
 Da ga rotiš in prosiš v vsi ljubezni,
 Naj govori, naj govori za tasta.

6. prizor.

Prejšnji. Ureh in Krištof Eytzing.

Ureh.

(Po strani.)

Povej le ti! Jaz sam ne morem skoro.
 Izvesta vendar le, in sicer kmalu.
 Midva ji lahko tešiva takoj.

Krištof.

Gospé!

Elizabeta.

Pozdravljena, gospoda ljuba!

Krištof.

Povedati imam odlok vam kraljev,
 Ki ga je v Kremsu končno razodel.

Elizabeta.

O, kakov je? Povejte mi, gospod!

Krištof.

Grof Albert Šlik in Turen Nikolaj
 In Pekri morali so v varno ječo.
 Pri grofu Salamanki bil sem zdaj,
 In ta mi je povedal . . .

Elizabeta.

Kaj, morda . . .

Krištof.

Da Ivan Kacijanar, vaš gospod,
 Z današnjim dnem prebiva tudi v ječi.

Elizabeta.

O Bog!

(Omahne hčeri v naročje.)

Ureh.

(Priskoči.)

Gospá, ne bojte se! Gospá!

Zavesa pade.

Beč. Kraljev dvor. Soba.

7. prizor.**Kacijanar.**

(Sedi za mizo oprt na roko in bere iz papirjev.)

„In ob času, ko je šel cesar iz Beča in so
 oblegali Ostrogon, takrat me je vaše Veličastvo,
 ker se je bilo bati odpada Ogrov in marsičesa,

opominjalo z visokimi prošnjami in željami, naj po moči rešim Ostrogon — da se hoče tega vaše Veličastvo večno spominjati in mene in vse moje prijatelje milostno priznavati. Kolikrat sem sicer svoje življenje zastavil za vaše Veličastvo in ves čas, da govorim resnico, viteški in pošteno ravnal.

(Prestane.)

Torej kličem vaše Veličastvo, svojega najmilostnejšega gospoda, za Božjo voljo, da naj omili svoj srd in jezo zoper mene . . .“

(Odloži papir in vstane.)

Zastonj vsa pisma, prošnje in pritožbe!
So-li okamenela srca vsa?
Je-li spomin zapustil vse duhove?
Ob dobrem činu zabijo se hitro
Okolnosti, ki dobri čin temné;
Hitreje pak se zabijo razmere,
Ki zagovarjajo dejanje zlo.
Tu zdaj sem sam. Z visokega prestola
Časti in slave vržen v tesno ječo.
Vsi hrabri čini, vsi naporji strašni,
Vsa moja vernost, vsa nekdanja moč —
V pozabnosti je morje vse zasuto.
Le krivda s črnimi perotmi plava
Nad dnevi slavnimi, le sama krivda.
In vendar Bog nebeški mi je priča,
Ki vidi srca naša in obisti,
Da nisem kriv, vsaj toliko ne kriv,
Kot moja kazen svetu govori.
Jaz vem, v strupenem srdi slutim jaz,
Da strogi moj sodnik ni kralj samo.
Klevetnike imam, sovraže skrite,
Ki so močnejši nego turška vojska.
In ako jih nebes pravica jasna
Ne stare, ne osramoti za časa,
Potem — pred njimi brez orožja padem,
Ne kot junak — kot kaznovan begun.

8. prizor.

Prejšnji. Grofinja Salamanka.

(Jetničar odide molčé.)

Kacijanar.

(Osupel.)

Gospá grofinja! Ali je resnica?

Grofinja.

O, Bog! Kakó upáli ste, gospod!

Kacijanar.

Kaj čuda! Težke čase sem preživel,
Odkar sem zadnjo pot govoril z vami.
Kakó ste sèm prišli? Kdo vas je pustil?

Grofinja.

Moj brat, ki nadzoruje vašo ječo.

Kacijanar.

Zahvaljam vas. Pozabljen torej nisem.

(Poljubi ji roko.)

In kaj Elizabeta, kaj Skolasta,
Kaj moja nedorasla sinka dvá?
Kakó prenašajo usodo trdo?
O, Bog je hotel, da me je potrl.

Grofinja.

Ne bojte se! Rešitev vam napoči.
Brez dvomov trdim, da vam spet nekdanji
Napočijo slobodni, slavni dnevi.

Kacijanar.

Gospá, nikar me s tem ne tolažite,
Da še bridkejše ne občutim vse nesreče.
Kdo zame se poteza na vsi zemlji?

Grofinja.

Jeronim Laski je odhitel včeraj
Na poljski dvor do kralja Sigismunda,
In Herberstein je s svojim pismom tudi
Zagovor vaš poslal na isti dvor.
Ne bojte se! Prijatelj imate
Dovolj in vsem v srcé globoko sega
Usoda vaša. Kranjski in slavonski
Stanovi kralja so za vas prosili,
In Nibšič Nikolaj, državnik slavni
Na poljskem dvoru pride sam pomirjat
Srd kralja Ferdinanda v naše mesto.
Zatorej upajte vesele duše,
Da zvezda slóbode vam ni zašla,
In v slobodi ne zvezda prejšnje slave.

Kacijanar.

Iz ječe pišem danes zadnji list.
Če tudi tega kralj mi ne usliši . . .

(Vzame pismo in bere.)

„Dalje naj vaše Veličastvo skliče nesumnive poročnike iz Avstrije, s Štajerskega, Koroškega, Kranjskega, ki naj od vas imenovane priče pozovejo in zaslišijo, ker še mnogo stvari lahko dokažejo živi samovidci; isto takó naj izdá najvišji ukaz do ogerskih, hrvaških, zagrebških poglavarjev in do svéta kranjske dežele, da imenovane priče postavijo pred poročnike.“

(Odloži pismo.)

Todà čemu to berem! Jaz ne upam
Od kralja več, ne upam in ne upam.
Vse sem poskusil, govora vso silo,
Da bi vzbudila vsaj sočutje v srcu,
Če v umu bi prepričanja ne mogla.
Zastonj! — Gospa — in česar se bojim,
Celó prijateljev veljavnih prošnje
Ostanejo brez uspeha — in potem —
Kaj meni je storiti, kaj, gospá?
Svetujte vi, pomóžite mi vi!

Težkó mi je (saj Bog na nebu vé),
Prositi svêta in pomoči žensko,
A moram! — Odpustite mi gospá!

Grofinja.

Blagajna moja vam je spet odprta.

Kacijanar.

Vsa hvala vam! O, v sanjah nisem slutil,
Da se zgodi v resnici, kar sem dél
Pred letom vam — spominjate se pač —
Da dobrodošla bo mi kdaj ponudba,
Ki nisem hotel je vsprejeti v Ogrih. —
In ako nì zlató mi ne pomore —?

Grofinja.

(Šepetaje.)

Potem vas reši pot iz ječe skrivna.

9. prizor.

Prejšnja. Jetničar.

Jetničar.

Gospá! Zdaj odstopite! Grof velevala.

Grofinja.

Zaupajte!

Kacijanar.

(Seže ji v roko.)

Gospá grofinja, hvala!

(Grofinja odide, jetničar zaklene vrata.)

Zavesa pade.

Spomini tete Klare.

(Povest. — Spisala Pavlina Pajkova.)

(Konec.)

Leto je bilo poteklo po onem žalostnem svidenju v gozdu. Neki dan dobim črno obrobjeno pismo. Pisavo na njem sem takoj spoznala: bila je Odilova.

Za trenutek mi zastane srce, oko se mi zasveti; prešinila me je misel, da je Leontina umrla. A brž nato sem se sramovala neblage misli. „Ne, ne more, ne smé biti“, zašepečem ter z mirno roko raztrgam zavitek pisma.

Odilo je bil umrl, toda ne on, temveč dete, njegov dvoletni sinček.

„Nov udarec zanj, nova boleost njegovemu srcu“, mislim si presunjena. „In vendar, vendar, bolje tako! Kakšen človek bi postal sin take matere!“

In zopet sta potekli dve leti. Ves ta čas nisem ničesa čula o njiju. Ali sta se pogodila? — Živita-li v miru? — Rada, prav rada bi bila zvedela kaj ugodnega.

Bilo je krasno jutro sredi poletja. Odkar se mi je bil mir povrnil v srce, vstajala sem zopet s solncem in darovala prve rosne ure dneva cvetličnemu vrtu, katerega sem tedaj skoro jedina obdelovala.

Jutro je mladost našega dneva; v njem je živost, nežnost in lepota, kakoršna je v pravi mladosti. Zato tudi sedaj, ako le morem, nikoli ne zamujam ranega jutra, da ne bi ga posvetila molitvi in delu.

Tudi oni dan sem bila že za rana med svojimi cveticami. Prekrasno so se bile čez noč razcvetle vrtnice. Ravno sem hotela navezati

šopek, da ga darujem Marijinemu oltarju naše župne cerkve, ko me pozovejo v hišo.

V kuhinji najdem cerkvenika z listkom gospoda župnika. V njem me prosi župnik, naj nemudoma pridem k njemu. Predno je preteklo četrť ure, bila sem tam.

Gospod župnik me je čakal nestrpno. „Neki umirajoči ptujec vas želi videti“, reče, brž ko me zagleda; „z dovoljenjem njegove soproge sem vas dal poklicati.“

Obledim. Zaslutim, kdo me želi. „Povêdite me brž k njemu“, odvrnem zamolklo.

Med potoma mi gospod župnik pové, da omenjeni bolnik že drugi mesec biva v našem mestecu hudo bolan. Jetika ga zdeluje že dolgo, a sedaj se mu pač bliža konec. Bolnik mu je povedal, da je v naši hiši preživel nekdanj srečne dni, zato želi mene še jedenkrat videti.

Nemo prikimam. „Trpi! Umira!“ ponovim v srcu. Že drugi mesec je tukaj, a jaz nisem tega vedela! Ni čuda, saj razven v cerkev in na naša posestva nisem zahajala nikamor.

Ob vhodu v bolnikovo sobo me vsprejme Leontina. Bila je upadlih lic in objokanih očij. Molčé me prime za roko in povêde v drugo sobo. S povešenimi očmi mi potoži, da je Odilo hudo bolan, pa da se srđi nanjo celó sedaj, ko malone umira. „Le vas kliče in vas želi videti. Oh, kakšen pekel je bilo moje zakonsko življenje! Toda vse bi pozabila, ko bi le ne umrl v sovraštvu.“

Jaz ne odvrnem ničesa in se podvizam v bolnikovo sobo. Odilo je ležal na preprosti,

I. ZARJA SLAVE.

(Drama v petih dejanjih.)

Peto dejanje.

Beč. — Kraljev dvor. — Soba.

1. prizor.

Kacijanar. Jetničarji.

Prvi jetničar.

Hè, gospod! Dajte nam, dajte! Žejni smo. Nismo še dosti pili.

Drugi.

Kako se nam smilite, gospod! Tako mi duše, življenje bi rad za vas dal, da je kdo hoče, to moje ničevo življenje.

Kacijanar.

Bodite mirni! Govorite tiho!

Tretji.

Gospoda grofa ni doma. Mi smo danes grofje. Za ... kaj bi jaz ne bil enkrat grof! Žejen sem. (Opoteče se.)

Prvi.

Gospod! Še vina! Še zlatov! Žejen sem kakor prah, in jezik mi lepi na nebu.

Kacijanar.

Tu zopet vzemi vsak po jeden zlat! Na moje zdravje pijte zadnjo kupo. Ne boste dolgo ga na moje zdravje; Ker smrtna sodba me zadene kmalu.

Drugi.

O gospod baron! Kako so ljudje neusmiljeni. Vi pak ste tako dobri, tako dobri ...

Kacijanar.

Le pojdite iz ječe! Zadnje svoje ure Preživel rad bi sam. Bodite mirni!

Prvi.

Pojdimo, pojdimo! Hè, vina, brate, vina zdaj prinesi!

Kacijanar.

Pazite, da vas kdo ne iznenadi Od činovnikov ali dvornih móž.

(Opotekajoč se odidejo.)

2. prizor.

Kacijanar.

(Sede k mizi in se uprè na roko.)

Na levi petje:

Zlata Hispanija,
Solnčnati svét!
Zlata ti zibelka
Lepih deklét!

Rožne jim ustnice,
Črne oči . . .

(Smeh, vedno tišje in redkejšje govorjenje.)

Kacijanar.

Moj sklep je trden zdaj in neomajen.
Poskusil vsa sem pota, vsa zastonj.
Na zadnjo moram zdaj kreniti pot.
In ako nečem — moram v smrt gotovo.
Po udih še mi teče živa kri,
In krepke kite sklepajo mi ude.
Moj duh je pač potr, toda čuječen,
Še bodem sekal po glavah sovražnih,
Moči se moške meni škoda zdi.
Besede mehke niso nič pomogle,
Pomore torej naj dejanje krepko.
Kdo vé, kaj v sebi skriva mi bodočnost.
Potreben kralju svojemu bom zopet,
Kadar razvijem prejšnjo svojo moč
In strèm sovražne sile vse države.
Poklonim, posvetim vladarju službo,
Toda zaupal mu ne bom tako,
Kot svoje dni. Poznam ga zdaj globoko,
In ne prepozno, upam, ne prepozno.

3. prizor.

Prejšnji. Jetničar.

Jetničar.

Gospod, go ... spod! Jaz nisem pijan, a drugi so vsi pijani. Špé. Ležé ... kakor vehe so opojeni. Jaz vas milujem. Jaz sam. Kdo hoče, káj ... vam ...?

Kacijanar.

Le pojdi k drugom! Ti si tudi truden.
Jaz moram biti sam. — Pokoren bodi.
(Jetničar odide in pade za prizoriščem.)

Kacijanar.

(Gre k nasprotnim vratom.)

Jurij!

4. prizor.

Kacijanar. Jurij.

Jurij.

Gospod, težko sem dôšel, vendar sem.
Nihče me ni opazil.

Kacijanar.

Dobro! Hvala!

Jetničarji že spé od vina trdni.
Toda previdna vendar le bodiva.

(Gre k mizi in vzame pismo.)

Tu imaš pismo. Spravi je takoj
Globoko v nedrije in précej nesi
Gospodu Eytzingu in hčeri moji!
Kar tam nadalje ti zapovedó,
Naredi! Zopet prideš sém do mene!

Jurij.

In ako mi prestreže kdo vaš list?
V veliko sem nevarnost se napotil.

Kacijanar.

Ne boj se, Jurij! In žrtvuj se zame!
Doslej si bil mi zvest, kot nihče drugi.
Sicer zastonj mi tega ne storiš.
Bogastva ti obetam, ne plačila,
Kadár se mi posreči, kar namerjam.

Jurij.

O vse storim, o vse storim za vas.
Za vami grem, če treba, v smrt, v prepäd.

Kacijanar.

Takó! Le pojdi in krog sebe glej!
Menih obišče me; morda te sreča;
Pozval sem ga in govoriti moram
O važni stvari tudi ž njim še dnes.
Na svidenje in varno hodi!

Jurij.

Srečno!

5. prizor.**Kacijanar.**

In zdaj še pismi dve na Ferdinanda.
(Gre k mizi in ji vzame.)

Poslednji dvé — tako gotovo, kakor
V nebesih Bog živi. Morda celó
Poslednje pismo že sem odposlal.

Jaz storil svojo sem dolžnost povsem.
Ponujam več mu, nego sam imam.
Če tudi ta ponudba ga ne gane — —
Moj beg je opravičen pred vsem svetom.
Menih prihaja — zadnja lista prejme.

6. prizor.

Kacijanar. Menih.

Menih.

Gospod baron, pokoren sem služabnik.
Kakó vam je pri srcu? Le pogum!

Kacijanar.

Prinesel vas je Bog. Jaz sem udan.

Menih.

Takó je prav. Bodite le udani!
Če Bog je z nami, kdo je zoper nas?
In vi ste prave vere kristijan,
In Luter ni vas zvabil v svoje mreže
Ni famulus njegov — vaš Primož Trubar,
Ki neki mu preti izgnanstvo zdaj.

Kacijanar.

Do vas imam iskreno prošnjo danes.

Menih.

Povejte jo! Kar morem, rad storim.

Kacijanar.

Do kralja spet sem pisal lista dva,
In rad bi mu iz ječe ju poslal.
Zato vas prosim, da ju vi nesite!
A kralja ni doma. Pred tremi dnevi
Napotil se je v Prago k zborovanju
Stanóv deželnih. To sem čel po strani.
Predajte torej pismi Eytzingu,
Gospodu Krištofu, ki pojde tudi
Za kraljem v Prago. On naj izroči
Vladarju pismi té vsebine nujne.

Menih.

Zanesite se lahko, da storim
Čim preje, česar ste me zaprosili.

(Vzame pismi.)

Kacijanar.

Mudi se. Zadnji up je v pismih teh.
Če kralj me tudi zdaj še ne usliši,
Potem na smrt pripravljen biti moram.
Zares bojim se naglega udarca,
Ker trdovratno toliko že časa
Odlašajo o meni pravdo sodno.

Menih.

Pogum, pogum! Kakó, da tak junak
O zadnem upu govori! Pogum!

Jaz grem, da hitro pismi ti oddam.
Kadar me zaželite, le kar, prosim,
Pošljite glas, takoj vas spet obiščem.
Ta čas pa vas tolaži dobri Bog!

Kacijanar.

Duhovni oče, Bog vam plačaj stokrat!
(Menih odide.)

7. prizor.

Kacijanar.

Na stran peró, na stran papir za zmerom!
Govoril sem le gluhim, pisal slepim,
Zdaj sam bom delal, sam pa gluh in slep.
Bojim se, da so me predaleč gnali,
In da so pozabili, kaj je človek.
Z lasmi izgubil svojo moč je Samson,
Trpél posmeh s potájenim je srdom
In čakal dolgo konca, — a naposled
Dobil je zopet moč. In ko je stisnil
Mogočna stebra s svojima rokáma,
Osvetil se je strašno na sovragih.
Moči izgubil nisem jaz, kot Samson,
Imam jo, kakor prej — razvit jo pojdem,
Če kralj ostane gluh ob zadnjih listih.
(Gre k mizi in raztrga papirje.)

Zavesa pade.

Beč. Eytzingovo stanovanje.

8. prizor.

Herberstein. Krištof Eytzing.

Krištof.

Napótiva se torej skupaj v Prago.
Imate li kaj upanja?

Herberstein.

Jaz nič.
Prišel bo sicer Nibšič Nikolaj
V imenu Sigismunda tudi v Prago,
Da Kacijanarju izprósi milost.
A meni zdi se vse prekasno zdaj.
Naš kralj globoko je uverjen v srcu,
Da krivde Ivanu ni odpustiti.
In mi ne moremo storiti nič.

Krištof.

Zagovor Šlikov — tiho se bojim —
Pokoplje morda Ivana še globlje.

Herberstein.

Nedvomno. Šlik mu je nasprotnik prvi,
Da kralj je vsaj nekoliko voljan
Osloboditi Ivana zapora,

Uredil davno že bi zoper njega
Sodnikov nepristranih zborovanje.
Pozabi se krepost v begočem času,
Storjena krivda raste dan za dnem;
Takó se je godílo od nekdaj.
Jaz pojdem zdaj! Veljaj dogovor najin!

Krištof.

Naj grem vas spremit. Žal mi je neskončno,
Da mora pasti v moških letih Ivan.

Herberstein.

Jaz trudil sem se mnogo — vse zastonj.
Zdaj rekel sam bi, da je izgubljen.

(Odideta na levo.)

9. prizor.

Eytzing Ureh. Grofinja Salamanka. Skolasta.

Grofinja.

(Postavi srebrno posodo na mizo.)

Gospá je že odšla. Res, boljše zanjo,
Da v Gornjem gradu žalost ji odleže.
Tu vsaka vest razburi jo bolestno.

Eytzing.

Uboga žena! — Kómu se ne smili?
Trpi nedolžna, toliko trpi.

Skolasta.

Ni časa, da o nji bi govorili.
Storimo hitro, kar se dá storiti,
Da rešimo očeta. Tu je vrv.

(Položi vrv na mizo.)

Grofinja.

(Vlaga vrv v posodo.)

Oprezno, rečem vama, da oprezno
Ravnajmo in molčimo, kakor stena.
Ne vedi drug za drugega, kakó
Iz ječe Danijel in Jurij skrivši
Pomoreta gospodu. Kje je Jurij?

Eytzing.

Pokličem sém ga, ako ga želite,
Sicer je poučen. Zanj ni se bati.
Ječničar ga po dnevu izpusti
H gospodu. Tam orodje najde vse,
Da steno ječe predereta ž njim.
Leži ob ječi grofova pisarna,
Iz njé na grajski jarek zije okno.
A sem naj pride! Jurij, kje si? Jurij!

10. prizor.

Prejšnji. Jurij.

Eytzing.

Kakó je stvar? Je li osnuto vse?

Jurij.

Brez vse skrbi! Jaz zase to storim,
 Kar sem obljubil, kar ste mi veleli.
 Tako jetničarja oméhča vino,
 Ko solnčni žarek vosek ali sneg.
 In to je dobro, reči smem, da vse.
 Vrvi in konja, to je vaša stvar.
 Če mene ujémó, saj veste sami,
 Gospodu bode tudi trda šlà.

Grofinja.

Le bodi brez strahú! Vse uredimo.
 Bog daj le srečo in prostost gospodu!

(Jurij odide.)

11. prizor.

Prejšnji. Eytzing privéde Krištofa.

Eytzing.

Pred nami zdaj poslušaj, kar velimo!

Krištof.

Pokoren sem služabnik. Govorite!

Eytzing.

Nocojšnjo noč, ko polnoči odbije,
 Pred kraljev grad na južno stran ob jarku
 Dva konja moraš tihoma privésti.
 Tam stoj! Ko prideta osebi dvé,
 Prepusti jima konja brez odloga!
 In ti se vrni spet domov! Razumeš?

Krištof.

Razumem. Ali . . . Bog . . . o polnoči!

Eytzing.

Saj nisi strahopet! Ne boj se, Krištof.
 Nič žalega ne pripeti se tebi.
 Ko vrneš se domov, takoj izveš,
 Čemú si védel konja in komú.
 Plačilo vrhu tega ti obetam.
 Obljubiš li, da to storiš? Povej!

Krištof.

Obetam. Ali jaz ob tem ostanem
 Nedolžen. Le pokoren hočem biti.

Eytzing.

To tvoja je dolžnost, da si pokoren.
 A mólči, kakor mutec — to ti rečem —
 Če bodeš molčal, sebi bodeš v prid.
 Zapomni si, ponavljam, mólči, mólči!
 Le pojdi zdaj, veséli se plačila!

(Krištof odide.)

12. prizor.

Prejšnji.

Grofinja.

Pripravljeno je vse. Zdaj pridem jaz
 Na vrsto. Oprostite mi, da sama
 Dogovorim se s slugo Danijelom.
 Tu čaka me. Pokličite ga, prosim.

(Odideta Eytzing in Skolasta.)

13. prizor.

Grofinja. Kmalu potem Danijel.

(Grofinja zaklene posodo in jo zagrne s plaščkom.)

Danijel.

Gospá, prišel sem. Kaj mi zapoveste?

Grofinja.

Obhaja rojstni dan grof Salamanka,
 Moj brat. In dala bodem mu vezilo.

Danijel.

Vezilo, kakošno? Gotovo lepo!
 Posodo zlato, ali sladko repo?

Grofinja.

(Odgrne plašček.)

Poglej! Srebrno pošljem mu posodo.

Danijel.

Napolnjeno li z vinom ali vodo?

Grofinja.

Kakó, da vedno si dovtipne volje?

Danijel.

Ker je na tožnem svetu to najbolje

Grofinja.

Na stran zdaj šalo! Ta srebrni dar
 Ponesi ti gospodu grofu danes!
 A ne na dom, tam najdeš ga težkó,
 V pisarno nesi dar in tje postavi.
 Najbrže tudi tam ga ne doboš,
 Darilo vendar pusti kar na mizi.
 Toda poslušaj me in dobro pomni.
 Če vpraša kdo, od koga neseš to,
 Tako se delaj, kakor bi ne vedel.
 Jaz brata iznenadim s tem vezilom.
 Ne zabi tudi tega! V isti sobi
 Počakaj dar gospoda, ako morda
 Ne najdeš ga nikjer. Tako povej!
 Ti vrni se potem! Dolžnost si storil.
 In če takó ne boš storiti mogel,
 Zapomni si, prinesi dar nazaj!

Nagradim te za to — poznaš me dobro,
Kakó nagradim jaz bogato njega,
Ki verno mi izpolni, kar želim.
In tudi to želim, da vedno mólči
O daru tem, o meni, o naročbi.

(Dá posodo Danijelu.)

Danijel.

Kdo mislil bi, da je takó težkó!

Grofinja.

Srebro je čisto in debelo tudi.

Danijel.

In notri nekaj — ne bodite hudi.

Grofinja.

Ne šali se! Velela sem. Zdaj nesi!

Danijel.

Takoj, takoj! Le ne bodite hudi!

(Odide.)

14. prizor.

Grofinja.

Storjeni zdaj so zanj koraki vsi.
Strahú, ugibanja dospel je konec.
Uteče trdim srcem naj in rókam!
Jaz nimam večje krivde, kakor tisti,
Ki hočejo zatreti njega moč,
Ki zábili so v nehvaležnem srci
Njegovih slavnih činov na bojišču.
Obzorje se odpiraj pred teboj,
Nesrečni mož, kot prejšnje, lepe dni!
Pokaži, da človeka ne pokaže
Trenutek jeden, ko slabost nenadna
Omami mu srcé, odvzame voljo.
Jaz nimam krivde. Naj odkrito mislim:
V njegovih prsih prva sem vzbudila
Junaštva ogenj in duhá zavesti,
Zato sem duševna mu porodica.
Ustaviti ga hočejo na cesti,
Na kateri krepko je hoditi jel.
Do njéga tudi moja je pravica.
Naprej naj stopa, kakor je počel.
Če srd pravičen se duhá mu loti,
Spomin zapéče zdanje ga pokore,
On morda krene s prejšnje svoje poti,
Kreniti z moje on nikdar ne more.

(Odide.)

Zavesa pade.

Praga. — Dvorana.

15. prizor.

Kralj Ferdinand s spremstvom. Deželni stanovi. Šlik.
Nibšič. Krištof Eytzing. Herberstein; pozneje sël.

Šlik.

(Nadaljuje.)

Ni moj namen (Boga za pričo kličem),
Da s ptujo krivdo sebe bi opral,
A v tem smo vojskovoji vsi soglasni,
Da šotor je zapustil Kacijanar,
Prej nego trdno je uverjen bil,
Kdo s četo je odrinil, kdo še ni.
Ostali smo sami brez upa zmage,
Sovragom vrženi naravnost v žrelo.
Kaj bi pomogla tudi levja srčnost!
Komú ni znana stara prislovica:
Jelenov truma, katero vodi lev,
Premore več, kot levov besnih vrsta,
Ki jelen vodi jo, ali nikdó.
Dovóli vaše Veličastvo dalje,
Da spomnim se tovariša v tem boji,
Ki nima večje krivde, niti manjše
Od moje, ako jo imam zares.
Z menoj je čakal do poslednjih hipov,
Z menoj je bežal po brezupni bitvi.
On bil je Kacijanarju udan.
Vrniti se ni hotel v domovino;
Le toliko mi del je ob slovesu:
„Nedolžen sem, čeprav bežati moram.
Da bodem pa pred svetom tudi čist,
Ne vržem meča prej iz svojih rok,
Dokler iz prsij duše ne izdahnem.“
Izpolnil je, kar rekel je v slovó.
Dobil sem včera poročilo tožno,
Da padel je pri Budimu junaško,
Ko v bojni gneči sekal je krog sebe.
Besede zadnje bile so njegove:
„Preveč sem dvema srcema zaupal,
O Kacijanar, o Skolasta, vama.
Odpuščam, kakor meni Bog odpusti!“
Potem umrl je — Pavel Semenič.
On ni se smrti bal pred Osekom,
Kot ne pri Budimu, kjer je obležal.
Vladarju svojemu jaz tudi vedno
Darujem v vsakem boju rad življenje.
Da takrat nisem bežal, ne bi dal,
Ukral življenje svoje bi vladarju.

Ferdinand.

Izrekli smo, pisali prejšnje leto
Do kardinala v Trident, da je vojska
Brez voja — čreda óvec brez pastirja.
Zato odpuščamo za danes vse.

Več glasov.

O milost! Slava svetlemu vladarju!

Šlik.

Hvaležen se uklanjam Veličastvu.
Velíčal bodem njega milost večno.

Ferdinand.

Samó, ko čuli bi pritožeb novih
O vas, dolžnost nalagamo vam zdaj,
Da nov zagovor vam opere krivdo.

Šlik.

Vsak hip sem nanj pripravljen, Veličastvo.

Več glasov.

Bog živi kralja! Čuvaj ga nebó!

Eytzing.

(Pokloni se pred kraljem.)

Dve pismi.

Ferdinand.

Od kogá? (Pogleda naslov.)

Poznam pisavo.

Kdor v pismih tolikih doslej se ni
Pred nami opravičil, ta se nikdar
Ne more. Vendar le berite vi!

(Dá pismi nekomu od spremstva.)

Kaj pismi govorita? (Hoče oditi.)

Eytzing.

Veličastvo!

Dovoljenih mi bodi nekaj le besed.
Jaz nisem čital pisem, vendar vem,
Da v njih odkup ponuja Kacijanar,
Ker pismi sem dobil kasneje v roke.
Vzdržavati ob svojih troških hoče
Tri mesece huzarjev štiri tisoč,
Če vaša milost mu prostost nakloni.

(Čudenje.)

Ferdinand.

Mar dá kupiti se na svetu vse?
Pomanjša li odkup njegovo krivdo?
Kadár pred mene stopi čist, nedolžen,
Vesel odprem mu ječo brez odkupa.

Nibšič.

Poslan i jaz od poljskega sem dvora,
Da v králjevem imenu najtopleje
Zaprosim Vaše milo Veličastvo,
Usmili naj se slavnega junaka,
Uslug njegovih naj se v duhu zmisli
In verne službe v prešlih, burnih časih.
Pravičen Bog je, a usmiljen tudi.
Ti dnevi, ki prebiva je v zaporu,
Zadostno ga kaznujejo za krivdo.

Ferdinand.

Govôri pravo! Jedno, isto pravo!
Napoči tudi njemu sodni dan,
Zasluzeno usodo mu odloči.
Dotlej naj čaka in zagovor zлага.

Herberstein.

Sodnik premišljen bodi, prav je to,
A hitri čas zahteva hitro sodbo.
Na Ogerskem prodira turška vojska.
In skoro Budima se polasti;
Premore Zapoljo in dá mu krono.
Potreba nam je sile, da ustavi
Sovražne čete, in nikjer je ni;
Junaka nam je treba, ki pozná
Ozemlje Ogrov, Mosleminov duše,
In ta je Kacijanar, kdo taji,
Jedini zmožen in jedini tudi,
Ki brzo vojsko zbere v zdanji sili.
Pri Oseku naj rano zdaj zaceli.

Ferdinand.

Največja stiska — Božja moč je blizka.

Nibšič.

In če mu srd strupén navdá srcé,
Če pade iskra maščevanja vanj?
Dokler velikih mož utriplje žila,
Dotlej pred njimi nikdar strah ni prazen.
Nevaren zlasti je sedanji čas.
Vsak dan ponuja prilike zadosti,
Da meč uporni dvigne Kacijanar.

Ferdinand.

(Uzaljen.)

Tako? Stori naj! Jaz se ne bojim.
V oblasti moji zmerom še živi.
Jaz rečem le: kdor dela po pravici,
Ni bati se Bogá mu, ni ljudij!

16. prizor.

Prejšnji. Sèl.

Sèl.

Poslan sem z dvora . . . pismo . . . sem
prinesel . . .

Ferdinand.

Kdo piše? —

Sèl.

Kacijanar je ubežal.

(Vsi osupnejo. Kralj povesi list in pobledi.)

Zavesa pade.

KACIJANAR.

(Spisal Anton Medved.)

II. ZARJA ŽIVLJENJA.

(Tragedija v petih dejanjih.)

O s ô b e.

Kacijanar Ivan.
Zrinjski Nikolaj.
Zrinjski Ivan.
Erdöd Simon, škof zagrebški.
Török Valentin.
Tahi Janez.
Pekri Peter.
Frankopan.
Blagaj.
Banffy.
Dahi, } činovnika.
Zay, }

Zarotniki
zoper kralja
Ferdinanda in
zavezniki Za-
polje.

Nadažd Toma, ban.
Laski Jeronim, poslanec Ferdinandov.
Soliman, sultan
Ajas, véliki vezir.
Mehemed, paša belgrajski.
Elizabeta, soproga Kacijanerjeva.
Baltazar, nju nedorasli otrok.
Grofinja Salamanka.
Grabež Jurij, } služabnika gospodov
Hojzič Janez, } Zrinjskih.
Jurij, služabnik Kacijanarjev.
Danijel, služabnik grofinje Salamanke.

Uskoki, martalozi, banovci. Vojaki Zrinjskega. Vojaki Kacijanarjevi. Turška služabnika. Turški poslanec. Zapoljin poslanec.

Prvo dejanje.

Grad Kostajnica. — Soba.

1. prizor.

Dahi. Zay.

Zay.

Kdo pride še? Kdo bil je še pozvan?
Na dvoru ne razgače mnogo konj.

Dahi.

Prišla sva menda prva. Nič ne dé.
Da Zrinjska prideta, o tem ni dvoma;
Potem Blagaj in Tahi, Erdöd, Török:
O drugih ni mi znano še doslej.

Zay.

Dovolj se jih nabere, mislim, v kratkem.
O, Kacijanar nam je dobro došel.
Vse plémištvo pozdravlja ga veselo,
Vse gleda nanj zaupno in pogumno.
Zdaj kreplji smo, odkar je on med nami,
Ki Ferdinand ga nikdar ni privoščil
Hrvaškim in Slavonskim trtim krajem.

Dahi.

Uveriš se, da že v nekterih dnéh
Zeló se skrči stranka Ferdinandu.
In čudno ni. Kaj storil neki je
Za nas v težavnih bojih in razporih?
Na svojo pest, na svoje le imetje
Oprta je branila se dežela.
Branila bode se nadalje sama
Vsekakor lože, kakor kdaj popreje.

Zay.

Ne le junaka veččega imamo,
Bogastva neki tudi on premore,
Bogastva cele kupe Kacijanar.
Takó se govori med ljudstvom vsaj,
Da si nabral zakladov je ogromnih
Na oni drzni poti do Udvina,
Kamôr vihral je z Žigo Višnjegorskim.
Denar je v strašnih časih pomenljiv.
Dežela ne rodi ni za vrojence.
Brez dela se potika gladni narod
Okrog in pleni lastne brate v sili.

Kraljevi davkarji prežé povsod,
Da kri izsrebljejo poslednjo ljudstvu.

Dahi.

Zató prišel je skrajni čas prevrat,
In Ferdinand zdaj vé, kaj mu preti.
Ni čudno li, da v kraljevem razglasu
Nazvan je précej „veleizdajalec“,
„Zavržen človek“ Kacijanar? Ne li?
Kaj storil je doslej za to imé?
Čemu nagrada za njegovo glavo?
Pekoča vest le kralju prerokuje,
Da Kacijanar mora to postati,
Kar prvemu nareka dušni strah.
Razglas mu je naznanil Ivan Zrinjski.

Zay.

Poglejva v dvor! Morda je kdo prišel.
Takó je, kakor praviš. Moja misel.

Dahi.

In strah pred možem tem je opravičen,
Da pred nikomer ne takó v tem času.

(Odide.)

2. prizor.

Jurij. Danijel.

(Prideta vsak od druge strani.)

Danijel.

Povej mi, kje je tvoj gospod!

(Jurij ga zaničljivo pogleda.)

Veš li, čegav sem in odkod?

Jurij.

To vem, da si mi v pēti trn.
Nikar mi pred oči ne hōdi!

Danijel.

Ne boj se in pokojen bodi!
O Jurij, srček ti srebrn,
Da v prsih nosiš grehov kes,
Takó bi te pekléno mahnili,
Da bi potrť, polomljen ves
Na mestu dušo v zrak izdahnili.

Jurij.

(Ponosno.)

Pomisli, da si v ptuji hiši!

Danijel.

V kateri nisi ti najviši,
Nĩ Kocijan, tvoj gospodar.
Če tudi se mogočno vēde,
Na Dunaju mu slaba prede.

Jurij.

S teboj ne govorim, slepar.

(Odide.)

Danijel.

(Za njim.)

Le ne govōri, le nikar,
Ti luteran, nikogar sin,
Ki vreden nisi bolečin,
Ti . . .

3. prizor.

Prejšnji. Kacijanar.

Kacijanar.

Danijel! Iz Beča si prišel?

Danijel.

Takó je, moj gospod.

Kacijanar.

Po kaj? Povej!

Danijel.

Prinesel list sem od gospé grofinje,
Ki v Beču malo trepetá od straha.
Njé brat, grof Salamanka, je zaprt;
V železje okovan ječí na dvoru.
Jetničarji prilagajo mu vzdihé,
Na vas gotovo tudi kletve tihe.
Berite list!

Kacijanar.

(Vzame list. Strogo.)

Govōri modro ti!

4. prizor.

Prejšnja. Zrinjski Ivan.

Danijel.

Poklanjam se globoko.

Ivan.

Kdo si ti?

Danijel.

Hispanec sem, kot vi Hrvat, gospod,
Služabnik sem grofinje Salamanke,
In kristijan sem — daven je moj rod,
Da ga ne pomnim dvesto let nazaj.
Vse to sem, drugega pred Bogom nič.

Ivan.

Jaz slutim, da si tudi drzen ptič.

Danijel.

Pred svetom morda, a pred Bogom ne.

Kacijanar.

(Spravi list. Danijelu.)

Na gradu čakaj! Ne utegnem zdaj.
Če truden si, lahkó se odpočiješ.

Danijel.

Počakam rad. A vaš služabnik Jurij
Takó je zopern, kot pomladnja tepka.

Kacijanar.

Potrpi ž njim!

Danijel.

Zdravilo grenko.

Kacijanar.

Môlči!

Danijel.

Zdravilo vspešneje, a še grenkeje.
Jaz rad ubogam, torej idem. Amen.

(Odide.)

5. prizor.

Prejšnja.

Kacijanar.

Dobil sem pismo od grofinje one,
O kateri veš. Povedal sem ti vse.
Bogastvo njeno je, kot nekdanj, moje.
Prejeti moram zdaj je le hvaležen,
Čeprav ste večje mi bogastvo vi,
Ki zložno družite se okrog mene.

Ivan.

Kaj mogli bi storiti zdaj brez tebe?
Kaj more nam storiti Ferdinand,
Ki nikdar ni za nas ničesar storil?
Mi nate upamo — zato smo tvoji.

Kacijanar.

Beseda mi je draga; upam namreč,
Da si govoril jo v imenu drugih,
Ki danes prihité na vajin grad.
Toda ... izraziti ne morem skoro,
Kaj čutil sem ob teh besedah tvojih.

Ivan.

Ob teh besedah mojih — kaj bi čutil?

Kacijanar.

Nikomur stalen ni značaj prirôjen.
Izkušnje nam preminjajo nazore,
Utrjajo, rahljajo nam srcé.
S korakom hitrim dirjamo v življenje,
Sedanosti zavedamo se komaj.
Dejanje včerajšnje obsoja večkrat
Denašnja misel. Človek je nestalen.
Drugačen tudi jaz sem, kot sem bil.
O Ivan! Nekdanj je moj iskri duh
Le redkokdaj pogledal v sé globoko.
Vsak dan drugje, vsak dan na bojnih tleh,
Vsak dan v načrtih in venanjem delu
Pozabil sem telesa in srcá.
Ko sem imel uklenjene roké,
Priklenil se je tudi duh nasé,
In samega sem se tedaj začutil,

Ostal dolžan sem mnogo, mnogo duhu
In srcu — a molčim naj rajši dalje.
Vojaku rahel glas se ne prilega.

(Prestane.)

Ivan.

Besedam tvojim sem sledil, in vendar —
Kaj čutil prej si ob besedah mojih?

Kacijanar.

Mi nate upamo, zato smo tvoji.
Samó zató? Ti tudi, Ivan? Dej!
Govôri, kaj imam od tega jaz,
Da kralj je upal name in bil moj?
Le bojna moč in le bogastvo moje,
Le to na mene vas priklepa zdaj?

Ivan.

Na tó jaz mislil nisem — Bog mi priča —
Ko prejšnje sem besede izgovoril.
Sicer ne vidim srca svojih drugov,
Ne vem, kaj vse jih oduševlja zate.

Kacijanar.

Razumem tvoj izgovor. Upam vsaj.
In če ga prav razumem, hvala ti.
Ne, Ivan, ne! Od vseh, kako naj pač
Zahtevam, kar sem tajno prej zaželel,
Kdor večji broj prijateljev ima,
Tem manjši šteje broj udanih src,
Do smrti zvestih, v vseh nesrečah trdnih.
Ko sem pribežal na ozemlje vaše,
Ti bil si prvi, ki si me sprejel —
Ne s plašnim srcem, ne s tresočo roko:
Pozdravil si me radostno, sočutno.

Ivan.

Jaz tudi te nikdár obsojal nisem.
Pri Oseku ti nimaš krivde sam,
Takó sem trdil in še danes trdim.
Zató sem te sprejel vesel v resnici:
In zvest prijatelj ti ostanem vedno.

Kacijanar.

Za te besede hvala! Bog le daj,
Da se jih ne bi nikdar zakesal.
Ti veš, da sem ti v kratkih dnevih tukaj
Zaupal več kot drugim — vse zaupal,
Kar sem doživel, kar sem mislil kdaj.
Ne kažem se ti drugega, kar sem.
In če sem vreden ti prijatelj danes,
Nadalje, upam, da ostanem tudi.
Zato mi bodi — sézi v mojo roko —

(Proži mu roko.)

Več nego drugi, vérnejši v ljubezni,
Močnejši v delu, meni posvečenem,
Prijatelj bodi mojega srcá
In ne razuma! Umeš li me, Ivan?

Ivan.

Zakaj bi te ne umel? Bodi miren!
Saj kaže ti vse gibanje, vse delo,
Ves govor moj, da sem ti srčno vdan.
V teh burnih časih, vedi, tudi sam
Hlepim po duši, s katero bi se združil
Tesneje, včasih, ko se vse vezi
V človeštvu blage trgajo na dvoje.

Kacijanar.

(Stisne mu roko.)

Še jedenkrat presrčna hvala, Ivan.
Usode moje trpke mila zvezda,
Prenovljen in preroben te pozdravljam.
Zdaj vidiš, čutiš, da več nisem isti,
Kot bil sem nekdanj, kot me svet pozna.
Tvoj brat prihaja k nama.

Ivan.

Nikolaj.

6. prizor.

Prejšnja. Zrinjski Nikolaj.

Nikolaj.

Takó se ptice zbirajo selivke
Jeseni na stolpéh, kot mi se danes.
Zdaj jeden privihra, zdaj drugi v grad,
In vsakdo méni, da je prišel prvi.
Erdöda, Tahija, Blagaja ni še.
Ne vem, kakó se Török je zakásnil.

Ivan.

In grofa Banffy, Bátjan?

Nikolaj.

Kaj jaz vem!

Kacijanar.

In Frankopan in Pekri?

Nikolaj.

Vedi vrag!

Kacijanar.

Pojí me up, da snidemo se vsi.
Sicer smo i tako jednakih mislij.
Naj tudi kraj nam razdružuje tela.

Nikolaj.

A kákošnih načrtov in namer?
Oprosti, generalis Caesaris,
Naloga naša, najina posebej,

(Pokaže Ivana)

Ne čuva le osebe tvoje varno,
Rešiti hoče nas in domovino
Iz rok razbojnim Turkom in iz rok
Brezdelnih kralju Ferdinandu.

Kacijanar.

Vem.

Ne bode spala v meni moč nobena;
Zaveznikov zvestoba in srčnost
Povišata hvaležnost mi in moč.

Nikolaj.

Da zopet zasloví tvoj meč, da zopet
Prizná ti kralj vsemočnega duhá,
To vsi želimo, zlasti jaz in brat.
Zató je tvoja last ta grad, dokler
Zasije milost v temno ti življenje
Od strogega vladarja. Upaš li?

Kacijanar.

Od kralja milost? To so pač besede!
Besede gole, drugega prav nič.
Kdor izgovoril je „zavržen človek“
O meni, ta me nima v srcu več.
Ha —! Milost —! Žalostna tolažba ta,
Ki ne zjasni, temveč stemni okó.
Vse moje upanje in vsa tolažba,
Vsa moč in sila, vse zavetje moje
Jaz sam sem si in Ivan, ti — vidvá.

Nikolaj.

Ti ostro sodiš kralja. Jaz ne branim,
Celó priznavam, da je bil pretrd.
A kaj bodočnost ti odsodi še,
Ne veš.

Ivan.

Pokojen bodi, moj prijatelj!

Kacijanar.

(Razvnet.)

In ako morda upata vidvá
(Žaliti vaji nečem, odpustita)
Od kralja milosti za moj život
In grad darujeta mi le dotlej,
Potem ta grad ne bode moj in ni,
Tu mojo roko! Ločim se od vaju.

Ivan.

Miruj! Zakaj se vnemaš brez potrebe?

Kacijanar.

O, želja v srcu mi gori plamenom.
Da bil bi dômu to, kar bil sem nekdanj,
Toda ves up na milost mi je zopern.
O, kralju padel tudi bi pred noge,
Da me na prejšnje dvigne važno stalo,
A vem, da padel, klečal bi zastonj.
Čemu ničemne misli, prazni upi!
Zdaj tvoj sem, Ivan, vajin, zvesta brata.
Vidva sta meni žrtev in plačilo:
Žrtvujeta mi grad — zató sta žrtev,
Zato plačilo, ker sta v moji zvezi.

Ivan.

In ti si nama, Ivan —

Nikolaj.

Tudi to.

(Začuje se pekét konj. Odidejo.)

7. prizor.

Grabež, Hojzič.

Hojzič.

Zdaj poznaš Kocijana. Zdaj si ga videl.

Grabež.

Nekaj srepega leži na njegovem obrazu. Ali čutiš?

Hojzič.

Kdo ne čuti? V njegovem imenu nam je nekoč trda šla. Pred osmimi leti smo prevržali preko Une turške čete. Morali smo, sicer bi nam bili požgali ta grad in nas nasadili na kole, kakor srakoperji črve na bodice. In Kocijan, takrat je bil on druga glava, kakor je danes: pisal je bajé najinemu gospodu trdo pismo. Hudega ni bilo nič. Ali banovi vojaki so nas nekoč na Unskem bregu takó nemilo mikastili zaradi tega, da se čudim, ko sem živ. In tega je bil Kocijan kriv. Gospod sam je tako dejal.

Grabež.

Črn je ta Kocijan v lasé in oči, kakor vrag.

Hojzič.

Danes pak se pozdravljajo in v roke segajo. Bog umej, kaj jih je vkupé zgnalo in združilo, da so prijatelji. Meni ni kar nič všeč ta Kocijan.

(Ogleda se.)

8. prizor.

Prejšnja, Danijel.

Danijel.

(Slišal je prejšnji razgovor.)

Pozdravljena, hrvaška bratca! Kakov pomenék? Pa saj sem ga čul. He, he! Kocijan, Kocijan!

Hojzič.

(V zadregi.)

Takó le človek svoje misli pové huje, kakor so v resnici.

Grabež.

(Danijelu.)

Odkod si pa ti?

Danijel.

S človeške zemlje, če verjameš.

Hojzič.

Šaliti se znaš, pri moji veri. Prosim te, molči, če si kaj napačnega slišal iz najinih glupih butic!

Danijel.

Zdaj vem, da nista glupi. Ne boj se! Da vaju hočem ovaditi, ne bi stopil pred vaju. Hvalita Bogá, da nisem Jurij. Kateremu gospodu služita?

Hojzič.

Zrinjskemu, Ivanu in Nikoli, ki sta lastnika tega gradú in dvanajsternih drugih, Krupe, Zrinja, Pedalja, Gore, Gvozdanskega, Jamnice . . .

Danijel.

Nehaj! Kaj me to skrbi! Poslušaj mene in moj svét, če si pameten. Gotovo prideš večkrat na ta grad. Varuj se dveh: Jurija služabnika, Kocijana, gospoda. Jurija, da ga ti ne ubiješ, Kocijana, da on tebe ne. Jurij ima tako sikav jezik, da te takoj razjari, Kocijanu pak je toliko meč zasaditi v prsi, kakor tebi ali meni žlico v sok.

Hojzič.

(Ogleda se.)

A, kaj govoriš! Takov ne more biti.

Danijel.

Ne boj se zame. Jaz jo še danes popiham iz grada domov. Poslušaj dalje! Ko je Kocijan bežal iz ječe, prisilil je zunaj Beča nekega kmeta, da ga je spremil do okraja, ki je bil begunu poznat. Potem ga je odslovil. Kaj je kmet dobil?

Grabež.

Gotovo plačilo.

Danijel.

Dà. Tako plačilo, da ni nobenega plačila več potreben. Prebodel ga je Kocijan, da bi zatrl vsako sled za saboj.

Hojzič.

To je kruto, nečloveško. Človeka umoriti!

Danijel.

Bodita mi hvaležna za to pripoved. Nikomur si nisem upal tukaj dogodka razodeti. In molčita o mojem imenu. Dogodek pa le pripovedujta okrog. Po Dunaju ga povsod govoré. Jaz sicer ne bodem mnogo lazil po teh razbojniških jazbah, a morda me vendar še kak ukaz semkaj pahne. Izgubimo se zdaj! Več korakov čujem. Zdrava! Amen. (Odidejo.)

9. prizor.

Erdöd, Banffy, Tahi.

Banffy.

Reverendissime! Jaz vsaj to vem, Da omahuje Pastor, da ni trden Pristaš. Govoril sem zasobno nékoč Na trgu ž njim gledé namenov naših, Da mora pasti stranka Ferdinanda Hrvaški v prid, govoril ž njim o vsem, Kar zdaj nas druží, vnema in krepí; A bil je nékamo resnoben, tih.

Zaveznik naš je tudi Kacijanar,
 „Auratus eques“; slavni vojskovo,
 Ki ga krivično Ferdinand preganja,
 Ki ga pravičen srd je z nami združil.
 Ni majhna naša moč, premajhna vendar,
 Da sami vrgli bi sovraže z mej,
 Da slobodno bi vladali domovje,
 Da bi kraljestvo dvignili nekdanje
 Hrvaško, samostalno z rodnim kraljem;
 A Ferdinandu nečemo služiti,
 Braniti bi se morali pred Turki
 In bati vojske Janoševe h krati,
 Brez vse pomoči — ume se — iz Beča.
 Do tal zatrli bi tako svoj dom.
 Med nami vé sam dragi Kacijanar,
 Da listov mnogo je prejel od nas,
 O listov tožnih in prosečih milo,
 Da pridi kot rešnik v deželo bedno.
 On mogel ni, zakaj, mi vemo danes.
 Komú služimo zdaj, mi tudi vemo.
 Naš kralj je Janoš, mi smo njemu sini!

Več glasov.

Naš kralj je Janoš! Živel sivi kralj!

Frankopan.

A dosti ni, če kličemo samó,
 V dejanjih kaže pravi mož nazore.
 Da Turka se zavaruje dežela,
 Jediní Zapolja lahkó storí,
 Ki Soliman podaril mu je krono
 Nad Ogersko, Hrvaško in Slavonsko.
 Poslan je Török, da izrazi kralju
 Udanost našo in imena novih
 Zaveznikov. To upanje imam,
 Da Kacijanar močno ga vzraduje:
 Pozná ga, čutil je njegovo moč.
 Naloga naša pa — kaj nam velevala?
 Vsa srca domovine zanetimo
 Za Janoša! Pokornost odpovejmo
 Uradom banovim in odženimo
 Avstrijske činovnike iz dežele!

Tahi.

Takó je. Vèn, druhal požrešna, vèn!
 Naš kralj je Janoš. Njemu sodi davek.

Zrinjski Nikolaj.

Gospôda, le mirneje, le mirneje!

Tahi.

Kaj? Nič mirneje! Vse naj vzame satan!

(Zrinjski Nikolaj se mu nasmehne.)

Kacijanar.

(Mirno.)

Jaz rečem le: v srcé me veseli,
 Da jednih mislij zbrani ste ob meni.
 Poklanjam vam duhá in meč in roke.
 V tolažbo vam povem brez vseh ovinkov:
 Zakladnico imam za vas bogato,
 Da preje vam pogum poide v srcih,
 Kot vir usahne mojega zlatá.

Več glasov.

Urá! Besede moške! Živel, živel!

Erdöd.

Prišel je Török. Káko vest prinaša?

11. prizor.

Prejšnji. Török.

Več glasov.

Pozdravljen nam!

Török.

Kolíka družba! Zdravi!

Več glasov.

Kaj pravi Janoš? Vsi smo radovedni.

Török.

Nò, moje poročilo dolgo ni.
 Kralj Janoš vam sporoča to po meni:
 On bode poskrbel, da deželá,
 Hrvaške in Slavonske in Požege
 Ne bodo Turki plenili nikdar,
 Dokledar mu ostanemo pokorni
 Zavezniki. Veselje mi je kazal,
 V spomin vam klical, da je vaš rojak,
 V Požegi rojen, da nas ne pozabi
 O srečnem času, ko si prèstol svoj
 Na Ogrskem utrdi, in napòsled
 Pozdravlja vas prijateljsko srčno.
 Govoril bi še več, da ni prišel
 Jeronim Laski k njemu kot poslanec
 Od Ferdinanda. Jaz sem se poslovil.

Frankopan.

Ugodno! Živel kralj hrvaški, Janoš!

Več glasov.

Bog živi ga! On naš je kralj! Bog živi!

(Hrupno govoreč segajo si v roke.)

Zavesa pade.

II. ZARJA ŽIVLJENJA.

(Tragedija v petih dejanjih.)

Drugo dejanje.

Grad Sosed. Soba.

1. prizor.

Tahi. Dahi.

Tahi.

E, beži, beži! Ti in tvoja vest!
Ne vem, kakovo vest ljudje imate,
Od voska menda ali od snega.
Daj pismo sèm, če je imaš pri sebi!
Stoji golehna pač resnica v njem.
In kdor resnico piše, ali kaže,
Kogá se mu je bati? Bodi moder!

Dahi.

Podpis sem vendar ponaredil jaz.

Tahi.

Kaj to! Kdo mi na svetu sme braniti,
Zapišem naj čegaveršno imé,
Čeprav imé je kralja Ferdinanda?
Resnično je, kar pisano stoji,
Da bi se nam in činovnikom vam
Godila slaba, ko bi Kacijanar
Pri Oseku uničil turško vojsko.
To mi je Kacijanar sam priznal.
Razdražen bil je Ferdinand, začuvši
O stranki Zápolje v Hrvaški naši.
In da imel je takrat večjo moč,
Posekal bi nam glave, kakor racam.
Povej, ni li to res?

Dahi.

Mogoče res.

Todà, če pride kdaj na dan, gospod,
Da sem podpis posnemal kraljev v pismu...

Tahi.

Kakó si nedoumen! Rečem ti,
Nikdar ne pride to na dan, nikdar.
Jaz pismo Pastorju samó pokažem
In svétnikom in précej je raztrgam
Na drobne kosce na vse večne čase.
Saj veš, da ni drugače nam mogoče
Dobiti Zagrebčanov — brez sodnika.
Daj pismo sem! Ne bodi vendar zajec!

Dahi.

In vé li Kacijanar kaj o pismu?

Tahi.

Povedal sem, da mi je sam razkril,
Kar pisal ti si zdaj v imenu njega.
Sicer i njemu ne povem ničesar.
Ne boj se torej!

Dahi.

(Dá pismo.)

Nate list. A rečem,
Jaz nisem kriv jedini.

Tahi.

Bah! Modruj!
Nihčè ni kriv, ker krivde ni ob tem.
Izbornó! (Gléda pismo.)

Kakor bi ga pisal pravi.
In Ferdinandov rokopis — njegov je.
Zahvaljen bodi in plačila upaj,
Plačila, vèdi, zlatega. — Zdaj pojdi!

(Dahi odide.)

2. prizor.

Tahi. Kacijanar. Török.

Kacijanar.

Kar Tahi izroči naj naš ukaz!
Sodnikom je gotovo znan osobno.

Török.

Prav, prav! Zakaj ne! Tahi!

Tahi.

(V svoj list zamišljen.)

Tukaj sem.

Kacijanar.

Ponesi, prosiva, sodniku v Zagreb
To pismo! (Dá mu pismo.)

Tahi.

Jaz? Kaj pisano je notri?

Török.

Saj veš, kaj smo v Kostajnici sklenili.
Sodnik zabrani banoma uhod
V prestolno mesto. Ta ukaz je pisan.

Tahi.

Dà, dà! To vem. Ponesem rad, takoj.
A nekaj Pastorju še preje zinem.
Da bode manj ugovorov, izvinkov.

Kacijanar.

Prikleni ga, pridobi nam ga, Tahi.
(Tahi odide.)

3. prizor.

Prejšnja.

Török.

To pravim jaz. Takó se meni zdi.
On vsako slovce, vsak korak premeri,
Kar govori in kar stori za nas.
Previden je, oprezen je, strašljiv je.

Kacijanar.

O Nikolaju mislim isto jaz.
A ne o Ivanu, njegovem bratu,
On je iz cele duše nam udan,
On vse žrtvuje, kar je v njega moči.

Török.

Resnično! Toda Ivan, dasi starji,
Močij duševnih in telesnih nima
Ni polovice z Nikolajem vkupe.

Kacijanar.

Ti sodiš ga pretrdo, Török moj.
Oba poznam globoko. Meni zdi se,
Da Nikolaj presega brata z umom,
A ta pred njim se odlikuje s srcem.

Török.

Verjamem. Sicer bodi, kakor hoče.
Svetujem, da pahnimo Nikolaja
V vrtinec dela, da začnimo krepko
Ravnati Janošu med nami tlà.
Da bodi konec golih zborovanj
In praznih marenj in mamečih sanj.
Iz rok demar in svetel meč v roké,
Vojake čvrste stávimo v vrsté
Na svojem in na Janoševem domu,
Pokorni njemu, drugemu nikomu!

Kacijanar.

Ti govoriš lepo iz zdušnega srca.
Za delo vnetost vendar ni še delo.
Prihaja Frankopan in Zrinjski sem.
Pred njima ti razkrijem svojo misel.

4. prizor.

Prejšnja. Frankopan. Nikolaj.

Frankopan.

Storila zdaj sva viteško dolžnost
Gospé in sinu sva se poklonila.

Junaka mali Baltazar obeta,
Ne bo v sramoto njega meč očetu.

Kacijanar.

Bog daj, da bil bi ljubi sin od mene
Srečnejši le, če tudi manjše slave.

Nikolaj.

Nemilosrden ti je Ferdinand.
Celó tvoj rod njegovo jezo čuti,
Da mu je dom odvzet. Resnično dem:
Eliza se mi smili. S sinom mora
Na ptujem varnega domú iskati.

Kacijanar.

Jaz sam sem jo povabil in pozval
Iz bratovega Gornjega gradú,
Kjer vedno mirno najde zavetišče.
Z menoj naj tu deli življenje burno,
Drug drugemu bodiva si v tolažbo!
A to na stran! Izročil sem sedaj
Ukaz na mestnega sodnika nujni,
Da banoma pokornost odpové.
Mi torej smo začeli svoje delo.

Frankopan.

In Zápolja?

Kacijanar.

Ne vé o tem ničesar.
V prerahli zvezi ž njim je naša družba.
Nobenega glasú nam ne dopošlje,
Ni svoje misli, ni načrta, svéta.
Ta molk se meni zdi sumniv, nevaren.

Nikolaj.

Kaj more nam pomoči on. Samí
Delujmo zanj! To hoče in želi.

Török.

A meni drugo vse vrši po glavi.
Od trudov in od let je kralj potr.
Od dné do dné izgublja ono čilost,
Odpornost, ki ga je krasila preje.
I Ferdinand se je navolil bojev.
S peresom in slovesom se borita
Ne toliko za pravo, kot za mir.
Zató hitimo! Laski, Ferdinandov
Poslanec in posrednik, dan na dan
Prihaja k Zápolji na dvor zgovoren,
In zdi se mi, da ga nagiblje k miru.

Nikolaj.

A meni zdi se, da smo le prenašlo,
Prelahkih mislij započeli boj.

Frankopan.

Ne! Še je čas, četudi kratek čas,
Da Zápoljo priklenemo nasé,
Da ga oglušimo za vse pogodbe.

A treba mu razviti našo moč,
Vsaditi vanj je treba trdni up,
Da zmaga slavno on krepkejši z nami.
Nabirajmo vojakov neprestano,
In ne le jeden, temveč vsak po moči!
Z vojakmi vse storimo, kar želimo.

Kacijanar.

Pred vsem naj Török zopet se napoti
In Zapolji izrečno naroči,
Da kanimo čim prej upor začeti.
Kadar se vrne, précej in slovesno
Odstavita se bana Keglovič,
Nadažd in v deželah vsak činovnik,
Ki naših teženj javno ne prizná.
Gradovi Ferdinandu se vzemó
In vsa vlastinska prava do pozemelj.
Gradove mejne omogó posadke.
Kadar si osvojimo vso Hrvaško,
Potem na drugo stopimo poljé:
Na Ogersko ovenčat Janoša.
To hočemo, to moramo, to bomo.

Nikolaj.

Posadke okrepé gradove mejne?
Da, to želim, — kaj pravim — to
zahtevam.
Zarote kmalu bodem sit do grla,
Če meni bodo v škodo, drugim v hasen.
Kdo mi je Dubico pred Turki branil,
Kdo rešil grad Jesenovec? Nihče!

Török.

To baš je glavna krivda Zapolje.
Da Turkov ni še z nami oprijaznil.
Sicer gradova tá za vedno nista
Oteta tvoji lasti. Trdno upaj!
Še danes ti, če hočeš, izročim
Grad Čorgo, kot nemajhno povračilo
In kot zastavo, da gradove vse
Ohraniš, izgubljene priboriš.
Tu sezi v mojo roko, a obljubi,
Da z nami složnega duhá in rok
Odločno stopiš k stranki Janoševi!

Nikolaj.

Mar nisem stopil še?

Török.

Tako je prav.
Jaz idem k Zapolji, vso moč napnem,
Da ga odvrnem od mirú in naš
Načrt mu razjasnim z besedo živo.
Še danes idem. Vi storite svoje!
(Odide. Drugi za njimi razven Kacijanarja.)

5. prizor.

Kacijanar.

Nedvomno. Török méni čisto prav.
Ta Zrinjski je samó na pol pri nas.
Previdno zlasti on se dela loti,
Kdor tiho se boji, da se ne zmoti.
Sicer pa — — kam on more zdaj drugam?
Nazaj? Po kaki poti? Sam, on sam!
Naredil je korak, naprej zdaj mora.
Samó pri nas — nikjer ni zanj prostora.
A ker si ti previden pred menoj,
Zakaj bi jaz ne bil, o Zrinjski moj!

(Hoče na levo.)

6. prizor.

Prejšnji. Elizabeta.

Elizabeta

(ki vanj zadene.)

Zamišljen zopet... O ne misli vedno!

Kacijanar.

Eliza, ti...! Kaj dela Baltazar?

Elizabeta.

Igrá se in pa toži, da je dolg čas.

Kacijanar.

In tebi? Tebi ni pri meni dolgčas?
Pomladi se povrneš lahko k bratu.
A zdaj pri meni bodi nekaj tednov.
Saj ločena sva bila nekaj dni.
Privadiš kmalu se i temu kraju.

Elizabeta.

O Ivan! Kaj so meni kraj in ptujci!
Če tebe varnega meníti smem,
Ostanem tam, kjer mi velelaš ti.

Kacijanar.

Da bil bi varen jaz na svojih gradih,
Pribežal ne bi sem, to lahko veš.
Potrpi! Lepše dni čakajva srčno!
Iz črne te noči za mano mora
Zazóriti mi dan — ali razgrne
Še globlja noč v temno življenje moje.
Jaz upam, upaj z mano tudi ti!
Saj dvojih up usoda težje strè,
In če ga strè, dve srci manj potre.
Privèdem skoro ti družico tudi.

Elizabeta.

Družico? Kdo...?

Kacijanar.

Grofinjo Salamanko.

Elizabeta.

Kakó? Odkod? Grofinja Beč ostavi?

Kacijanar.

Nedavno sem dobil nje pismo tukaj.
Zakaj ostavi Beč, lahko uganeš.
Pomogla mi je iz zapora.

Elizabeta.

(Vzdihne.)

Vem.

Kacijanar.

In kaj? Ti vzdiháš. Kaj te vznemiruje?

Elizabeta.

Grofinja Salamanka, Ivan, ona . . .

Kacijanar.

V resnici te ne umem. Dej, zakaj?

Elizabeta.

Lahkó vprašanje, a težak odgovor.
Ti pač ne slutíš, da jo vso poznam,
Da vem, kaj skriva v srcu se Hispanke.

Kacijanar.

Čim dalje, tem temneje govoriš,
Zakaj bi ti je ne poznala vse?
Saj z nami je živela mnogo let.
In kaj se skriva v njenem srcu — kaj?

Elizabeta.

Ponós hispanski, ogenj slavohlepja,
Ki tebi več škoduje kakor nji.

Kacijanar.

Ne bodem te prekinjal. Le govôri!

Elizabeta.

Poslušaj me z ljubečim srcem, Ivan,
Če jedenkrat ti ona govori,
Kateri vendar si najbližji v srcu.
Jaz duše njé ne vidim, niti nisem
Besed usodnih vseh iz ust njé čula.

(S tresočim glasom.)

Saj zapuščena sem takó v družini,
Kot bila bi le ptujka, ne soproga,
Ne mati, ne gospa, ne svetovalka,
Ki često pravo govori, četudi
Srcé samó besede ji nareka.

Kacijanar.

Elizabeta, prosim, pametuj!
Grofinja mi je bila druga mati,
Vsekdar pripravljena vse zame dati.
Rešila me je ječe in še zdaj
Bogastvo njé za svoje lahko smatram.

Elizabeta.

Dejanje se presočaj po nagibih.
Kakóv je njen namen ob vseh dobrotah?
Jaz vem, razkrila mi je vse Skolasta.

Uživati некоč ob tebi hoče

Vso bojno slavo in bodočo srečo,
Ki z mečem svojim si jo priboriš.
Pehà te na bojišče, kterokoli,
Ni skrb je kralja, tvojega vladarja,
Ni skrb je vernosti, dolžnosti svete,
Ki vrši jo podložnik vsak v državi.
Ni skrb je sladkega mirú v domovju.
Nje geslo je le boj in tvoja slava.
Upihala je v tebi večno iskro,
Ki žene te za venci po deželah,
Vzbudila ti zavest, da vse premoreš,
Razdražila duhá, ki čuti meje,
O dalje naj molčim, ti veš, kaj mislim.

(Pokrije čelo.)

Kacijanar.

Takó? In jaz sem le orodje njé?
Jaz sam ne mislim nič in nič ne vem?
Vse delam slep . . ? Eliza, bodi modra!
Ponižan sem — prenizko me ne sodi!
Nesreče moje kriv je Ferdinand,
In nihče drugi nego Ferdinand.

Elizabeta.

Todà, kakó poslušam naj besede,
Ki govore je zdaj ljudje o tebi?
Da si umoril kmeta spremljevalca
Na begu — jaz verjeti jim ne morem.

Kacijanar.

Ljudjé naj govore o meni svoje!
Kaj meni ljudsko mnenje, ljudska laž!
Preprosti ljud je dete domišljije,
Od vekov narod v njej živi brez spon.
Živeč v vsakdanjosti, posebnost ljubi,
Nov svet ustvarja z novimi ljudmi.
V življenje móž slovečih vpleta bajke,
Zdaj čudesa dobrote, zdaj zločesti,
In čudoma in strahoma jih gleda,
Zabivši, da strmí v izrode svoje.
Kdor govori, on bi zaslužil to,
O čemer govori. Dovolj o tém!

Elizabeta.

Odpusti mi, ne vнемaj se mi, Ivan!
Jaz tebe cenim vsaj takó visoko,
Kakór grofinja, ali kateri drugi.
Ne trdim, da si delal zanjo slep;
Da nisi samostalen, samoveden.
A tvoja mlada vzgoja že je njena.
Ne morem kaj, jaz slutim v duše dnù,
Da bila bi usoda tvoja druga,
Če nikdar ne bi njé poznal in slušal.
Zató mi ne zameri! Žensko srce
Od vekov tajni hram je pravih slutenj.
In saj sem, Ivan, tvojega življenja
Družica, ki te ljubi, dobro hoče . . .

(Zaihti.)

Kacijanar.

Eliza, skrij solzé! Solzá ne morem.
Povej, kaj hočeš? — Torej ne želiš,
Da se grofinja v Sosedgrad preseli?
Tegà me v pismu prosi. Kaj želiš?

Eliza.

Udana sem iz vsega ti srcá.
Usoda tvoja tudi mene peče.
Ob tebi rada žijem vekomaj
Kjer koli — toda, toda, ne zameri:
Kadar grofinja prag gradú prestopi,
Prestopim ga jaz tudi. — To želim.
In ako kdaj je v tebi iskra tlela
Ljubezni, posvečena meni, Ivan,
Izpolniš rad mi skromno željo to.

Kacijanar.

Razjásniti mi treba marsikaj,
Zakaj ta želja zame skromna ni.
Preti nam boj, za boj je treba vojske,
Za vojsko pa železa in zlatá.

Eliza.

Zlatá? — I moj imetek majhen ni.
Vse, kar imam od rajnega soproga,
Imej in rabi! Vse ti rada volim.
Vse dragotine in spominke zlate
Prelj v denar, prelij, če hočeš, v meče,
Da rešiš, osladiš življenje svoje!
A vrzi strani list grofinje, Ivan,
Ni za trenutek je ne slušaj, Ivan,
Goreče prosim te, rotim te, Ivan!

Kacijanar.

Svetuje se lahkó. Tu misliti veljá.
(Odide.)

7. prizor.

Elizabeta. Baltazar.

Baltazar.

(Pol jokaje.)

Zakaj pustiš me samega?

Elizabeta.

(Prime dečka. Vzdihne.)

(Odideta.) O Bog! —

Zavesa pade.

Grad Kostajnica. — Dvor.

8. prizor.

Martalozi. Uskoki. Banovci.

Trije martalozi.

(Drže se za rame pojoč.)

Mi nismo na tlaki,
Ne tepe nas bič,

Veseli vojaki
Živimo, ko ptič.

Nihčè nas ne vpraša:
Kdo vaš je gospod.
Vsa zemlja je naša,
Domá smo povsod.

Mi sučemo v bojih
Krvavi svoj meč,
Domá smo pri svojih
Kozarcih največ.

Od njega ne loči
Nihčè nas nikdar,
Ki vince nam toči
In siplje denar.

(Pijó po vrsti iz majolike na klopi.)

Prvi.

Bog živi našega gospoda!
Premalo jih je takih, škoda!

Drugi.

(Tiho.)

Ti banovci nam v škodo gredo,
Vsak dan jih nekaj sèm privedo.

Tretji.

Ne boj, ne boj se, žejna kanja!
Jaz vem že bolje to od vaji.
Čim več vojakov se nabere,
Tem boljše bodo vinske mere.
Ker Kocijan še ni pri kraji
In od srcá se veseli
Rastoče vojne te moči.

Prvi.

A vsa druhal je tukaj zbrana
Od nas najvišjih do cigana.

9. prizor.

Prejšnja. Dva banovca.

Prvi.

Hé, bratci moji, Bog vas živi!
Vi niste baš na poti krivi.
Zato pridruživa se k vam.

Drugi.

Jaz duham . . . blizu vinski hram.

Martalozi.

(Tiho drugemu.)

Ti! Vino skrij! Hudičev nos!

(Banovcu.)

Ti pil si ga že dobér kos.
Od kod? Iz Zagreba, kajneda?
Življenje pusto ti preseda.

Prvi banovec.

Uganil si. Življenje vražje!
Trpeli smo za žive in mrtvé,
Dobili nikdar nič v zobé.

Martalož.

Nò, tukaj bodeš živel lažje.
Enkrat na dan orožje v róke,
Da bodeš znal prijeti meč.
Zvečer mesa in vina, móke
Dobodeš dosti in preveč.
Preganjal bodeš polhe tudi
Avstrijske z gradov in iz hiš.
Izplačajo se dobro trudi,
Če roko globlje pomoliš.

10. prizor.

Prejšnji. Uskoki.

Drugi martalož.

Odkod si ti? Neznana lica.

Banovec.

Izdá jih morda govorica.
Povejte nam svoj rodni kraj!

Prvi uskok.

Iz Kranjske vračamo se v Bosno,
A trudni stopimo med vas.
Pod gradom čuli smo sedaj,
Da Kocijan vojake zbira.
Morda vzprejame tudi nas.
Mi gremo radi ž njim vsak čas,
Četudi nas na vrage tira.

Prvi martalož.

(Po strani.)

Širokih ust so ti ljudje.

Tretji.

Samo ciganov zdaj še ni.
A morda pridejo — kdo vé.

(Obema martaložoma.)

E, pojdimo od teh ljudij!

(Prvi izprazni majoliko.)

11. prizor.

Prejšnji.

Banovec.

Težkó ušli smo vendar banu.

Uskok.

Povsod on neki stavi mreže,
In kogar more le, prestreže,
Da ga v vojaški stan priveže.

Drugi uskok.

Prišla bi rada h Kocijanu!

Banovec.

Ne boj se brate, zdaj si tukaj.
Sprejme te Kocijan — kar ukaj!

Uskok.

Takó se govori med kmeti,
Da pojdemo na boj poleti.

Banovec.

(Pogleda v stran.)

Prijezdil je gospod od Zrinja.
Kot veverka je s konja skočil.

Uskok.

Glej, vse na njem se izpreminja.
Oprodi uzde je izročil.

Banovec.

Naproti, glejte, gre mu — kdó?
Gotovo Kocijan je tó.

Uskok.

Kakó je majhna ta gospóda!

Banovec.

A v žilah ji ne teče voda.
Tako ti v roki meč vihti,
Kot žlico, ali šibo — ti.

Uskok.

O vem. Kako bi ne? Križ božji!
Od mlada uri se v orožji.

Drugi uskok.

Dva gresta k naši družbi. Kdo sta?

Banovec.

Najbrže spet dva nova gosta.

12. prizor.

Od leve drugi banovci. Od desne Grabež. Hojzič.

Hojzič.

(Tiho Grabežu, kažoč mu banovca.)

Poglej ga! Ali ga poznaš?
Podil nas je nekoč pri Uni,
Ko bil je banov še pristaš.

Grabež.

Ne pámetim. Kdo vse bi vedel!
In če je res, v hrbèt ga suni!
Nikjer ni, da bi človek sedel.
(Ogleduje se, potem sede na klop.)

Banovec.

Kdo sta vidvá? Povejta nam!

Hojzič.

Hm, ta je modra! Kdo si ti?
To vem, da nisi modra kri.

Banovec.

Jaz ravno to o vaji znam.
Vojak sem srčen, ne prevzeten.

Grabež.

In kakor véva, ne začeten.
Pobegnil banu si menda,
In našel tu zavetna tlà.

Banovec.

In kdo sta vidva?

Hojzič.

Kaj ti mari!

Banovec.

Zakaj me drážita? Nikari!

Grabež.

Povej mu vendar, da sva vraga,
Če drugo vse mu ne pomaga.

Banovec.

Da vragu sta podobna, vem.
Zato ne hódita k ljudem!

Hojzič.

Le mólči, da ne skočim vate
In ti premeljem vse kosti!

Banovec.

Kaj ti, kaj ti, predrzni brate,
Vojaka starega, oh ti . . .
(Zgrabita se s Hojzičem. Banovci pritekó.)

Uskok.

(Banovcu.)

Le grabi, tepi in rahljaj,
Da bode cunj po zemlji kàj!

13. prizor.

Prejšnji. Kacijanar. Zrinjski Ivan.

(Šepët: Kocijan, Zrinjski!)

(Hojzič in banovec se izpustita.)

Kacijanar.

Kaj tukaj se vrši? Kdo moti mir?

Banovec.

(Pokaže Grabeža in Hojziča.)

Ta dva!

Hojzič.

Gospod! Midva sva bila mirna.

Banovec.

Dražila sta me z lepega mirú.

Več glasov.

Dà, dà! On je nedolžen! Ona dva . . .

Kacijanar.

Molčite! (Zrinjskemu:)

Tvoja sta služabnika!
Kaj hodita k vojakom? Reci jima!

Ivan.

Od tod! Takoj!

(Odideta.)

Grabež.

(Stisne pest. Záse.)

Prekleti Kocijan!

(Banovci se porazgubé.)

14. prizor.

Prejšnja.

Ivan.

Ves Zagreb je razburjen in po konci.
Sodniku je pokazal bojda Tahi
Nekakov list, v katerem Ferdinand
Veleva tebi, da takoj obglavi
Veljake vse hrvaške, ko premagaš
Pri Oseku.

Kacijanar.

Takó? Jaz nisem nikdar
Prejel od kralja tega pisma, nikdar.
A Tahiju sem rekel, to priznavam,
Da bilo bi nevarno za Erdöda
In marsikoga, ko bi takrat zmagal.

Ivan.

To končno nič ne dé. Resnica vendar
Iz pisma sije, in sodnik in mesto
Za nas goré, in banovi vojaki
Prihajajo kar trumoma do nas.
Poročala sta prè srdita bana
Potanko vse na Dunaj Ferdinandu.
Pomožnih čet ga prosita iz Štirske,
Koroške, Kranjske. — Ferdinand vse vé.

Kacijanar.

In ti zdaj tudi veš, prijatelj Ivan,
Kaj misli v srcu Ferdinand o meni.
Pretrgana je vez na veke ž njim.
Moj up je Zapolja in vi — drugôvi. —
In Török in poslanci, kaj rekó?

Ivan.

Kralj Janoš je prijazno jih vzprejel.
Vzdihaval, da je bolen in starosten,
Da je tem bolj močij potreben mladih,
Netíl, da zbirajmo vojakov pridno,
A da varujmo vsega se nasilja,
Ker v Carigradu lev še ni zaspal,
In da brez njega ni začeti boja.

Kacijanar.

Besede! — A za nas je dobro vsaj,
Da okrepimo se in sklenemo
Tem ože. Stvar je namreč silno resna,
Čim dalje jo premišljam.

Ivan.

Le pogum!

(V ozadji se čuje petje.)

Mi nismo na tlaki
Ne tepe nas bič,
Veseli vojaki
Živimo, ko ptič.

Ivan.

Poslušaj! Tu je naša moč. Vojaki. —
Krog nas se zbirajo od dné do dné,
Z vso dušo so udani nam in verni,
Za nas prelijejo junaško kri.
Jaz upam, Ivan moj, res mnogo upam.
Ko svojega ovenčamo si kralja,
Od bojev turških se naš rod oddahne,
Od pustolovnih tolpa počije zemlja;
Naš grad jo bode branil in naš meč.
Veselo zacvetó vrtovi zopet,
Bogato klasje ozlati puščavo,
Vsa domovina premeni se v raj.

Kacijanar.

Od mene nisi mlajši, ni starejši,
A toliko izkušenj bridkih nimaš
Za sabo, kakor jaz. Zató iz srca
Tako veselo-upna vrè ti misel.
O le naj vrè, o naj kipi ti, Ivan,
In mene omladi in mene dvigne
Iz te noči, ki je zijala vame!
Ti upaš. Upaj! Najmočnejši meč
V težavnih dóbah bil je zmerom up.
Zató si ti mi najmočnejši up
In pôrok, da zasije lepša dóba
Omagani, nesrečni domovini.

Ivan.

Jaz svoje ti moči posvečam rad.
Boriva se za narod, ne zasé.

Kacijanar.

(Ogleda se.)

Poglej! Prijezdil nekdo je ves pôten.

Ivan.

Iz Zagreba je Dahi. — Sèm hiti...

Kacijanar.

Za Boga! Kaj hiti! Jaz hudo slutim...

15. prizor.

Prejšnja. Dahi.

Dahi.

Uklanjam vama se, gospoda.

Ivan.

Kaj je?

Dahi.

Zavetja prosim. Jaz sem izgubljen,
In vsi smo izgubljeni — vsa zaveza.

Kacijanar.

Govôri, kaj je!

Dahi.

Počil je razglas:
Mir sta sklenila Ferdinand in Janoš.

Ivan.

Bog! Ktere so pogodbe? Kdo je kralj...

Dahi.

Zalesja kralj in Ogerske je Janoš,
Hrvaške in Slavonske Ferdinand.

Kacijanar.

(Ivanu, ki moléč povesi obraz.)

In mi smo, Ivan? Mi smo zdaj sami.

(Ivan mu dá roko.)

Zavesa pade.

II. ZARJA ŽIVLJENJA.

(Tragedija v petih dejanjih.)

Tretje dejanje.

Stubica. Soba.

1. prizor.

Nikolaj Zrinjski. Dahi.

Dahi.

Da sem vas konči našel. Klanjam se.
S Kostajnice sem vam prinesel pismo.

Nikolaj.

Kdo piše? Kacijanar. Lahko vém.

Dahi.

Obema grofoma je pisan list:
Gospod na gradu vašem bridko toži,
Da se odtezate njegovi družbi.

Nikolaj.

Odtezam? Hm. Sem li jedini jaz,
S katerim tesno on občuje? Kaj?

Dahi.

Magnifice, to veste vi najbolje;
Povedal sem vam le, ker lahko slutim,
Da pismo to obsega tudi tožbe.

Nikolaj.

Moj brat je tukaj. Lahko z mano bere,
Kar pismo govori.

Dahi.

Jaz idem ponj.

(Odide.)

2. prizor.

Zrinjski

(sam).

(Bere polglasno.)

„Preteklo je pol leta, kar sem sam.“

(Bere tiho nekaj časa.)

„Kaj to pomeni? Kje so moji drugi?“

(Prestane.)

„Prisega, vernost to so le besede!“

(Povesi list.)

Vse to sem slutil, tega sem se bal.
On težko, težko nam postane breme.
Očita nam, na kralja se ne zmisli.
Pozabil prvih je pogojev naših.

(Bere dalje.)

„Ne slutite, kam moja pot od vas
Držati mora, da življenje rešim?
Zatorej pridita do mene. Zdrava!“

(Zgane list.)

Tako? Jaz slutim, dobro, ljubi gost.
In upam, da počakaš. — Kleta stvar!
Zdaj jasno je, kdo modro je ravnal.

(Pozvoni; sluga vstopi.)

Pridrži Dahija na gradu! Hodi!

(Sluga odide.)

3. prizor.

Prejšnji. Ivan.

Ivan.

Prišla sta Erdöd in Blagaj.

Nikolaj.

Tû beri!

(Izroči list.)

Sicer z besedo krajše ti povém.
Nevernost nam očita Kacijanar.
Naklepe snuje sebi, nam nevarne.
O jaz sem vedel! Dobro se spominjaš,
Kaj nekdanj tiho sem s teboj govoril:
Previdno, modro, trezno govoriva
Na zboru! V zraku vsê visi. Zdaj vidiš.
Midva sva v zanjki. Drugi so prosti.

Ivan.

(ki je hitro list pregledal):

Jaz tega pisma ne umém povsê.
Kam naj drži njegova pot? Zakaj?

Nikolaj.

Ti ne umeš! Povém ti jaz, če hočeš.

Ivan.

Najboljše je, da govoriva ž njim.

Nikolaj.

Govoril bodeš ž njim, kadar ti drago,
A zdaj poslušaj mene, prosim te:
Kočljiv je najin položaj, veruj.
Gorjé, če se za časa ne zavéva,
Kje svà, kaj činiva . . .

Ivan.

Ti si strahljiv,
In hudosumen vedno, Nikolaj.

Nikolaj.

Moj brat, poslušaj, prosim te, poslušaj.
Potem govôri slobodne besede.
Moj kralj in tvoj je Ferdinand odslej,
In bodi nama všečen ali ne.
Hvaležna morava celó mu biti,
Da ni zarotnikov ostreje sodil.
In zdaj — on vé, da Kacijanar biva
Na gradu najinem, da biva on,
Ki kralju za izdajnika veljá,
Ki nanj denaren je razpisan plen,
Ki s to zaroto vnovič ga je zdrazil.

Ivan.

Vse to sva vedela oba spočetka,
Ko sva na grad Kostajnico ga vzela.

Nikolaj.

Razmere bile so takrat drugačne,
Vse druge kakor zdaj. Vsaj mene ni
Vodila vês čas druga misel, kakor
Pomôči domovini razdejani,
Ki Ferdinand je hotel ni, le čuj,
Zdaj mislim, mogel ni podpreti krepko.
In jaz bi bil še danes Zápoljanec,
Da Zápolja mirú ni sklenil s kraljem.
In s Kacijanarjem ostal bi v zvézi,
Ko mogli bi koristiti deželi.
A obrnile so se vse razmere.
Naš up jedini spet je Ferdinand,
In pot od njega vodi zdaj v propast.
Jaz v obče govorim, vseh nas se tiče
Ta misel moja, česar ne tajiš.
Upriva pa nase pogled posebej!
Pred kraljem sva zarotnika, kot drugi,
Celó tem večja krivca, čim močnejša.
Kaj misli naj o naji kralj, užaljen,
Da čujeva zdaj glavo vse zarote
Na svojem gradu? Brat, le to pomisli!
In dalje, Kacijanarja poznam.
Pretrgal s kraljem je poslednjo vez,
O njem ne mara čuti nî besede.
Življenje vendar hoče si rešiti.
Kako? Ne slutiš? Jedno pot ima,
Jedino pot, ki vabi ga do Turkov.
Tako jaz umem pismo, mislim prav,
Ker ista slutnja mi je v duši vstala,
Ko prvi glas sem bil začul o miru.
Kaj čaka naji, ako on zaide
Na pot izdajstva, lahko slutiš, Ivan.

Ivan.

Na pot izdajstva? Nikolaj, ne, daleč
Tako ne pojde Ivan Kacijanar,

Tako hudó ne smeva ga soditi —
Sicer je treba govoriti ž njim,
Natanko in besede modro-mile.

Nikolaj.

Da, govoriti, toda nujno, hitro!
Ko stori ta korak, ne bode môči
Držati ga nazaj. On hitro sklepa.
Do njega pojdi ti, jaz grem nerad.
Opomni ga pogojev mojih vsaj,
Ki sva mu ob sprejemu jih razkrila.
Pri Ferdinandu milosti naj išče!

Ivan.

In če je ne doseže?

Nikolaj.

Skrb njegova.
Vsak človek je najbližji sebi sam.
Dreviti zanj v nemilost ni, da moram,
V nevarni tir stopiti ž njim še manj.
Razpoti ga od strašnega naklepa,
Ki morda v njem korene že razvija.
Ti večjo moč imaš do njega, torej
V imenu svojem se pogodi ž njim
In mojem! Več o tem, prej ko odideš.

4. prizor.

Prejšnja. Erdöd. Tahi. Blagaj.

Erdöd.

Danès je bil odstavljén Gašpar Pastor,
In Toma plemeniti Mikulić
Izvoljen je za mestnega sodnika.

Nikolaj.

Ta vest nam ni nenadna, reverende.

Erdöd.

Da tudi ne bi bila brez nasledkov!
Skrivnostno Pastor nekaj govori

(Tahi in Nikolaj se spogledata.)

O pismu, ki jedino ga je zvêdlo
Na krivo pot, da je postal zarotnik.
In toži, da je žrtev spletk kovarnih.
Gospodje, vam je znano, kaj on misli.

Tahi.

To so izvinki. Rešil bi se rad,
In le časti odvzete mu je žal.

Blagaj.

Vse hoče neki vestno razmotáti
Skrivnosti pisma onega sodnik.

Zato prišli smo, domine Joannes,
Do tebe danes. Upamo, da veš,
Zakaj. Imé je tvoje že na svetlem.

Tahi.

Kaj meni mar to pismo! Jaz ga nisem
Nikomur pisal.

Blagaj.

To vemó pač vsi.
Ni Ferdinand ni pisal ga nikomur.
To je usodno baš. Podpis in spis
Ponarejena sta, domneva ljudstvo.

Erdöd.

In Kacijanar?

Ivan.

Tudi ni ga pisal,
Nikdar prejel, nikomur ga izročil.
Zató vas prosim, da molčimo vsi
Pred njim o pismu tem in tožbi tej,
On je nedolžen, tega sem uverjen.

Nikolaj.

Kaj torej nam storiti? Zdaj povejte!

Blagaj.

Zató prišli smo sem. Tako jaz mislim.
Med listi raznimi se je dobil
Pri Kacijanarju i totí list.
Kedo ga je podtaknil, ni nas skrb.
A da ga pisal Kacijanar ni,
Dokaži ti. (Tahiju.)

Tahi.

Prisežem, ako treba.
Pisava je bila vsa druga, kot
Njegova. A da bi se sam napiral
Z umetalno potezo vsake črke,
Kdo misli naj o njem, ki brzo piše
In v stotih pismih, davno so mu roke
Znemogle za oprezno tako delo.

Erdöd.

Jaz rečem toliko le vam v korist,
Da bránite se hitro, kakorkoli!
K sodniku se podvizajmo in banu
In razložimo mu povest o pismu,
Dokledar Pastor ni pozvan še predenj.

Nikolaj.

Iznova mu zatrdimo zvestobo
Do Ferdinanda in njegove hiše!
Poprosimo ga h krati mile sodbe
Za Pastorja, in zlá se ni nam bati.

Erdöd.

Tako zvršili smo svoj posel tukaj.
Jaz grem, gospodje, da še danes v mesto
K sodniku se napotim.

Blagaj.

Z vami jaz.

Tahi.

In jaz.

Ivan.

Za Kacijanarja grem jaz.
Poznam pisavo njéga jaz najboljše.
Da se nikomur ne zgodi krivica.

(Erdöd, Blagaj, Ivan odidejo; Tahi stopi za korak nazaj
k Nikolaju.)

5. prizor.

Tahi. Nikolaj.

Tahi.

(Šepetajoč.)

Še je na gradu Dahi. O, rotim te,
Odpravi ga, dokler še ni prepozno.

Nikolaj.

Le hôdi! To je moja skrb. Le hôdi!

Tahi.

Ti blagi Nikolaj!

(Stisne mu roko.)

Zahvaljen bodi!

(Odide.)

6. prizor.

Zrinjski Nikolaj

(po malem premoru):

Zares! Kakor nalašč.

(Udari se po čelu.)

Izborna misel.

Kar jednemu je zanjka včasih, glej,
To drugemu prostira gladko pot.
Takó! — Že vem. Te hipe naj izrabim.
Po Dahija! — Nò, sam mi gré naproti.

7. prizor.

Prejšnji. Dahi.

Nikolaj.

Prišli ste prav. Govoril bodem z vami.

Dahi.

Povedal mi je sluga, da ste sami.
Zató sem hitel k vam. Potem — jaz moram
Nazaj — domov — na grad Kostajnico . . .

Nikolaj.

Zakaj se vam tako mudi nazaj?
Morda ste slišali o kakem pismu, kaj?

Dahi

(Zmeden).

O nekem pismu? Da . . . o nekem pismu.
Ne vem gotovega . . . a govore . . .

Nikolaj.

Jaz skoro bolje vém. Naj li povem?

Dahi.

Če vam je drago . . . a mudi se mi.
In kaj ste čuli . . . ? Nekaj mi je znano . . .

Nikolaj.

Ne bojte se, gospod! Vse mi je znano.
Pokazal je sodniku Janez Tahi
Ponarejeno pismo, ki razburja
Ves Zagreb. Toma Mikulić preti,
Da vse preišče vestno, kdo je list
S podpisom kraljevim napisal sam.
In Tahi trdi, da ga pisal ni,
In Kacijanar, da ga ni prejel.
Jaz dalje tudi vem — in nihče drugi —
Kdo ga je pisal.

Dahi

(Tiho).

Kdo?

Nikolaj.

Kdo? Vi.

Dahi.

Gospod, vi veste? Kdo vam je razkril?

Nikolaj.

Kdo drugi, nego Tahi. Tahi sam.
A rečem vam, ne bojte se prav nič!
Midva jedina veva, jaz in on.

Dahi.

Gospod! Za Boga, prosim vas, molčite!
Molčite, oh, sicer sem izgubljen.
In Tahi, Bog . . . gorjé, zakaj sem pisal!

Nikolaj.

Bodite mirni! Nič vam ne preti.
Jaz poskrbim za to, da nikdar svét
Pisalca ne izvé, verujte meni . . .

Dahi.

Kako ste dobri. Prosim vas klečé.

(Pade na koleni.)

Hvaležen bodem vam do groba . . . večno.

Nikolaj.

Prositi ni me treba več. Samó —
Storiti morate mi nekaj . . .

Dahi.

Vse!

Vse, kar le morem, zapovejte mi!
Oh morem li?

Nikolaj.

Ne bodete služili
Le meni s tèm, temveč vsi domovini.
In zdaj me poslušajte! Kacijanar,
Gospod na mojem gradu, tiho snuje
Zavezo s Turki. Veste li o tem?
Ne skrivajte resnice! Vse povejte!

Dahi.

Jaz nekaj . . . vem. Ne vem, le slutim
nekaj . . .

Nikolaj.

Naprej!

Dahi.

Jaz vem samó — o Bog — jaz vem,
A nisem kriv, zato mi odpustite —
Nekoč sem nésel pismo v Beligrad
Do paše Mehameda, nevedoč,
Kaj pisano stoji. A nesel sem,
Ker moram vse storiti, kar zahteva
Gospod. Obljubil sem, da bodem molčal.

Nikolaj.

Skrivnost velike cene! Dobro to!
Vi niste brali pisma? Le resnico!

Dahi.

Jaz ne, na to prisegam vam iz duše.

Nikolaj.

Kaj veste še? Ima li kake goste
Iz Bosne Kacijanar? Brez strahú
Le vse razkrijte, sicer poizvem
Drugod, potem ne morem vam pomoči.

Dahi.

Rotim se, da ne vem ničesar več.
Ni pisma Mehemed izročil meni,
Ni ustno nič naročil v Belem gradu.

Nikolaj.

Zdaj čujte me! Vrnite se domov,
In dobro opazujte vsa početja
In verno prislušajte vsem besedam
In bistro gosta vsakega oglejte
Na mojem gradu z dnem denšnjim dalje.
Obljubite li to?

Dahi.

Obetam vam!

Nikolaj.

Če važnejo kakóvo vest zaznam
Od drugih preje, kot od vas, potem
Vi glejte sami, jaz ne bodem molčal.

Dahi.

Obetam vam, prisegam — a molčíte!

Nikolaj.

Da vidiva se kmalu!

Dahi.

Bog vas čuvaj!

(Odideta vsak na svojo stran.)

Zavesa pade.

Grad Kostajnica.

8. prizor.

Kacijanar.

(Piše. Potem vstane.)

Ne! Dalje ne. Pero se mi ustavlja,
In lastnih mislij me je strah. Ne!

Takó ne pojdem daleč. Ni mi treba.
Korak sem storil, ki je dalek dosti.

(Prestane.)

Eliza, kaj da mi besede tvoje
Zvenijo po ušesih zdaj uprav?
„Nje geslo je le boj in moja slava.“
Zares. — Bila mi je grofinja mati,
Katero sem častil in obožaval
In zrl nanjo, kakór v preroško knjigo.
A zdaj ta njen obraz, ki v mé strmi
Celò odsoten, meni se dozdeva
Tako neznan in vase zatopljen,
Brez vsega blažjega sijaja, mèdel,
Brez vse moči, tako neznan in čuden,
Da me spreleta skriven strah pred njim.
Življenje moje torej ni ji dosti?
Naprej me sili, slavo prejšnjo hoče?
Budí osveto v meni? Ha! Čemú?
Zasé? Le naj! Jaz iščem le življenja,
Ne sebi: rodu hočem je hraniti,
Ki tlačen in teptan rešitve čaka.
In Bog na nebu vé, kakó me žali,
Da moram se na poti tej rešiti.
A dalje nečem, kot sem zdaj prišel.
Ne! — Jurij!

Sv. Kacijan in tovariši mučeniki pred sodbo. (Slikal M. Bradaška.)

9. prizor.

Jurij, Kacijanar.

Jurij.

Kaj želite, moj gospod?

Kacijanar.

Pokličí sém gospo grofinjo!

Jurij.

Précej.

(Odide.)

Kacijanar.

(Sam.)

Da bi se bal, čemú! Povem ji vsè.
 Ne bom ji nehvaležen radi tega. —
 O dobri duh, ob času še objel,
 Otel si me! Saj mislil nisem zla.
 Zlato od mene proč! In misli vse
 Prelestne! Vsem potomcem kdanjim
 Dejanje kaži in usoda moja,
 Da nisem storil več, kot moral sem.

(Prestane in raztrga pismo.)

10. prizor.

Prejšnji, Grofinja.

Grofinja.

Gospod!

Kacijanar.

Gospá! Poklical sem vas k sebi.
 Govoril bodem vam besede resne.

Grofinja.

Navikla nisem drugim. Torej prosim . . .

Kacijanar.

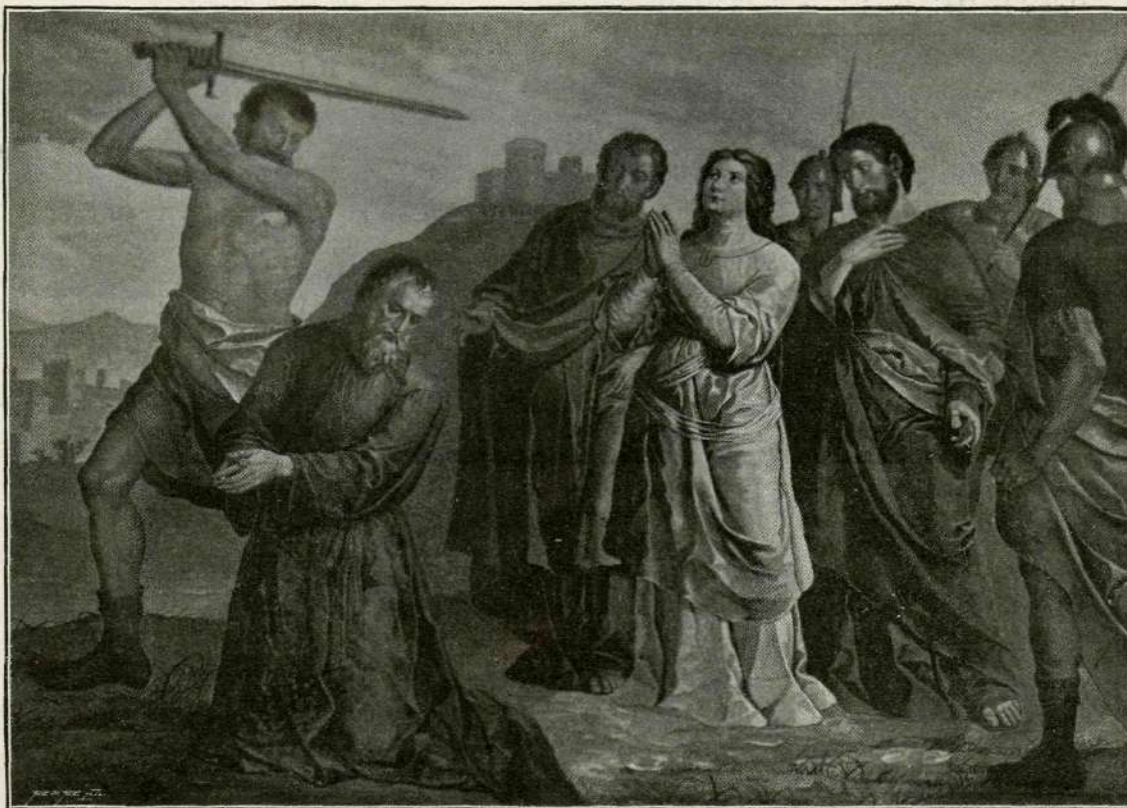
Odpadnik nečem biti in izdajnik.
 Imejte vi, kot prej bogastvo svoje.
 Ves moj namen je, da življenje rešim.

Grofinja.

Kako? Vi našli ste drugačno pot?

Kacijanar.

Drugačne ne, a daljne ne takó.
 Očita naj mi svet, karkoli hoče.
 A da bi s turškim mečem sekal kdaj
 Po rodni glavi, tega mi nikdó
 In nikdar ne očitaj. Tega ne!

Smrt sv. Kacijana in tovarišev mučenikov. (Slikal M. Bradaška.)

Grofinja.

Značaj nekdanji. Vedno še jednak,
Ki hitro sklepa, hitro se preišlja.
Življenje samo se vam vredno zdi
Življenja samega — junaku vam.
O, meni zdi se, da se trdo varam . . .

Kacijanar.

Gorjé mu, kdor vse hoče, kar premore,
Kadár obup in srd srcé mu jesta.

Grofinja.

Le blagor mu, kdor more vse, kar hoče.
O Kacijanar, slavni vojskovej:
Upada vam pogum, meči vas rahlost.
Naposled vendar svet in dvor spoznata,
Da krivi ste nesreče sebi, drugim,
In nihče drugi.

Kacijanar

(Rezko.)

Ne! Zakaj? Povejte!

Grofinja.

Naj ponovim vam vse življenje vaše?
Vso krutost in nemilost Ferdinanda,
Ki vse gradove vam je zdaj otél!
In — zadnji čin njegov, ki me je sèm
Prignal? Moj dragi brat, jedini brat
Obsojen k smrti radi vas — obglavljen.
Dovolj za moško dušo, vsako, vsako,
Če ne za vašo, ki trpi nedolžno . . .

Kacijanar.

Izrekel sem. Ne dam se premakniti.
A neko drugo željo še razkrijem,
Ki vas užali morda, a nositi
Ne morem dlje je v sebi. Oprostite!
Soproga moja pride na pomlad
Iz Gornjega gradu do mene zopet.
Morda se poslovim od njé za vedno,
Morda ostane vedno poleg mene.
Na Sosedgradu mi je razodela
Solznà, da prag takoj prestopi k domu,
Če prag do mene kdaj bi prestopili —
Kaj morem jaz, takó je rekla — vi.

Grofinja.

Jaz? Káj? To čulo moje je uhó!
Sovraži ona me. Zakaj? Odklejš?

Kacijanar.

Odklejš, ne vem, zakaj, bi vedel bolje!
Kaj rekla bi Eliza, kaj storila,
Da čuje, kam vaš glas me zdaj je vabil.

Grofinja.

Njé nizki duh, in njé srcé mehkotno
V resnici bila sta mi zmir odurna.

A da ste vi jo mirno poslušali
In morda ji celó se uklonili,
To mi je ptuje.

Kacijanar.

Dà, uklonil sem se.

Grofinja.

Potem jaz čutim, kaj imam storiti.

(Prestane.)

Molčím naj! Tudi ženske prsi znajo,
Pokojno se dvigaje, skriti boj.
Le toliko naj rečem še v slovó:
Kadár se harmoniji dveh glasov
Glas tretji ne prilega, kaj se zgôdi?
Utihnita ubrana dva glasova
In lepše bo zvenél sam tretji glas,
Ko vsi trijé. — Podajte mi desnico!

(Podá ji rokó.)

Kacijanar.

Midva na veke ideva razdvoje.

(Odide.)

Grofinja.

(Stoji nekaj časa.)

Spoznan si — žar ob tebi je ugasnil.

(Ponosno odide.)

11. prizor.**Danijel.**

(Gleda na obe strani.)

Kaj čulo zdaj uhó je moje?
„Na veke ideva razdvoje.“
To pač težko je šlo čez zóbe.
Kadar se komu pamet vrača,
Tedaj je v glavi vse narobe.
Takó se v svetu vse obrača
In suče in vrti in menja,
Nehava tù, a tam začenja.
Kar jaz doslej ljudij poznam,
Ob vseh me je globoko sram,
Da jaz sem ž njimi človek sam.
Zato naj vzkliknem zdaj solzán:
Oj z Bogom, Jurij, Kacijan.
Vidva, ljubezni moje plamen,
Pozdravljena bodita. Amen.

(Odide smeje se.)

12. prizor.**Kacijanar.**

(Se vrne.)

Odšla je. — Kam? Jaz več ne grem za njó.
Prebil sem boj, težak. Zahvaljen Bog!

Jaz nisem hotel je žaliti, ne,
Čemú! A hotel sem ji to razkriti.

(Prestane.)

Zdaj čutim, zdaj šele, kako tesno
Privezan bil sem nanjo vse življenje.
Končano! Prost sem je. In prav je to.
Vse lažje diham. O pravični Bog,
Kakova pota moram jaz hoditi!

(Zamisli se.)

13. prizor.

Prejšnji. Dahi.

Dahi.

Gospod! Gospod!

Kacijanar.

(Vzdrami se.)

Kdo je! Vi, Dahi. Kaj?

Dahi.

Pred grajska vrata Turki so prišli,
Želé, da jim odpremo. Njihov vodja
Zatrja, da bi z vami rad govoril,
Da je poslan.

Kacijanar.

Odprite mu takoj!

So li vojaki moji mirni?

Dahi.

Nè.

Boj hočejo in gnetejo se vkupe.

Kacijanar.

V imenu mojem zapovejte mir!
To ni napad. Poslanec pride k meni.

(Dahi hoče oditi.)

Še nekaj. Pojdite h grofinji potlej!
In razvedrujte jo, morda se čuti
Razžaljeno. Kadar se zgovorim
S poslancem, lahko pride k meni spet.
A med vojaki mir, velevam tó!

(Dahi odide.)

14. prizor.

Kacijanar. Jurij.

Kacijanar.

Odgovor usten na vprašanje moje.
Vojakom bode treba razložiti
Prej ali slej, zakaj sprejel sem Turka.
E, tako ljudstvo! Brez srcá in uma!

(Jurij pride.)

Jurij.

Gospod, vse zdi se mi tako, da jezdi
Ne daleč Ivan Zrinjski proti nam.
Veleli ste mi namreč, da naj pazim.

Kacijanar.

Ne daleč. Koliko?

Jurij.

V četrti ure

Dospè lahkó na grad, če preje ne.
Ob Uni, kakor čujem, se podi
Več manjših turških čet, in to kardelo
Pred gradom — ali ne napade morda
Gospoda Zrinjskega? — Jaz vprašam le.

Kacijanar.

Kardelo je poslano mirnim potem,
In kmalu se odpravi. Sicer pa
Vojakov mojih nekaj naj takoj
Nasproti jezdi grofu Zrinjskemu.

(Jurij odide.)

15. prizor.

Kacijanar. Turški poslanec.

Turški poslanec.

V imenu jasnega gospoda paše,
Ki slavno gospoduje v Belem gradu,
Uklanjam se do pasa vam, gospod,
Cesarski general in dragi vitez.

Kacijanar.

V imenu mojem se uklónite
Vi tudi, ko se vrnete do njega.
A hitro mi povejte poslanico,
Ker čakam gostov drugih.

Poslanec.

Hitro vse.

Moj jasni gospodar naroča vam,
Da mu je prsi radost razigrala,
Potrla žalost hkrati, ko je bral
Vaš list, in précej sveto je prisegel
Pri Mohamedu, da nihče ne smé
Skriviti vam lasú na slavni glavi,
Dokler življenja mu ne vzame Allah.
Vsak dan vam prosta pot je v Beligrad
In v Carigrad h gospodu vseh držav.
Kostajnico vam on podarja sam,
Ker last je Solimana, kakor vse,
Kar Ferdinand naziva svoje še.
Vsi vojski naši bodi svet ta grad,
Nikdò ga z mečem tákniti ne smé,
Dokler živi v njem vaša veličast.

Kacijanar.

Pač dobrodušen je ta vaš gospod.

Poslanec.

Toda roti za svetega vas Dina,
Da nikdar in nikjer ne dvignete
Orožja zoper sine Mohameda.

Kacijanar.

Zahteva-li kaj več gospod od mene?

Poslanec.

Naročil ni moj jasni gospodar.

Kacijanar.

Potem je prav. Vrnite se do njega,
Pozdravljam ga, potrjam vnovič pismo.
Vojake svoje mirno odvedite
Tako, ker čakam gostov ptujih v grad.
Sicer želim, povejte to gospodu,
Dogovorov pismenih. Srečno pot!

(Poslanec odide.)

16. prizor.

Kacijanar. Jurij.

Jurij.

Gospod je že prišel. Takoj pod gradom
Sešli smo se. Privêdem naj ga sê?

Kacijanar.

Privêdi ga! Poslanec je. odšel.

(Jurij odide.)

Če videl je poslanstvo? Kaj za tó!
Razkrijem sam mu, kakor je resnično.
Nikákošne pred njim ne maram tajne.
On mi svetuj, če more, boljše pot!

(Zamisli se.)

17. prizor.

Kacijanar. Ivan Zrinjski.

Kacijanar.

(Gré mu nasproti in ga objame.)

Prijatelj moj, pozdravljen!

Ivan.

Bog te sprimi!

Kacijanar.

Odpusti, ako rahlo ti očitam,
Da malo si takó utegnil k meni.

Ivan.

Lahko si misliš, da je završalo
Življenje burno v Zagrebu po miru.

Kacijanar.

O vem in vem, da je zaveza naša
Razdrta, da sem sam bolj, nego prej.
Zato sem vsaj prijatelja si želel,
Če zvestih ne zaveznikov na grad.
A zdaj prišel si. Dobrodošel, Ivan.

(Ivan molči.)

Premenil si se nekam. Ali kaj?
Tako molčečen, Ivan. Ti si drug.

Ivan.

Jaz nisem drug, a rečem ti odkrito,
Da ti si drug po mnogih govorici.

Kacijanar.

Povej mi vse odprtega srcá,
Ničesar tebi jaz ne bom prikrival.
Kaj govoré? Kaj čul si in kaj misliš?

Ivan.

Da s Turki si zavezan, kratko rečem.
Moj brat to trdi — govori se v obče.

Kacijanar.

Odgovor prostodušen! Hvala zanj!
Jednako odgovarjam jaz in rečem.
Poslanec turški bil je zdaj pri meni,
Poslan od Mehameda s poročilom,
Da bode branil on življenje moje,
Da mi je pot odprta v Beligrad
In v Carigrad h gospodu vseh držav;
Da prizanese vsekdar temu gradu,
Če sveto mu obljubim, da ne dvignem
Orožja zoper sine Mohameda.
Čuj, to poslednje sem mu jaz obljubil.
In to je s Turki moja vsa zaveza.
Zdaj ti govôri, Ivan!

(Ivan molči.)

Ti molčiš?

Mar mogel sem na drugo pot kreniti?

Ivan.

Ne vem.

Kacijanar.

A jaz prebridko vem.

Če to mi v krivdo šteješ, moj prijatelj,
Da várujem življenje svoje, potlej
Lahko molčiš, obrneš se od mene.

Ivan.

Zakaj si se obrnil ti od nas?

Kacijanar.

Od vas? Kaj morete mi vi storiti?
Prisegli ste zvestobo Ferdinandu;
Sprejel vas je — njegovi ste odslej.
A jaz, zavržen sem od njega večno,
V nemilost kruto pahnili sem celó
Ljudi, ki bili milostni so z mano.
Grof Salamanka, moj nadzornik v ječi,
Obsojen bil je k smrti in obglavljen.
Obglavljeni stražarji vsi njegovi.
Kako bi mogla še, o, to povej,
Najmanjša iskra upa v meni tleti?
Zatorej prosim, kakor Bog se prosi,
Nikar me ne spominjajte več kralja!

Ivan.

Zakaj si torej me poklical k sebi?

Kacijanar.

Vprašanje grenko! Ivan, ti si vprašal?
Iz tvojih ust, kakó zvení to ptuje!

Ivan.

Ne bodi žaljen! Jaz sem vprašal le,
Kaj moremo storiti záte zdaj.

Kacijanar.

Na gradu me pustite in branite
Pred svetom, ki o meni sodi zló.
Dovolj je skromna, ménim, želja tá.

Ivan.

Za mene morda, a za brata ne.
Čuj, on mi je naročal ves razvnet,
Da naj od Turkov živo te odvrčam.
Spominjam te njegovega pogoja,
Da v prvi sili ti je grad prepustil.
Na milost kraljevo ti vzbujam up.

Kacijanar.

Dovolj. Poznam jaz Nikolaja dobro.
In tebi le povem, čeprav si brat mu,
Da vselej nanj spomin me v duši strese.
On ni sprejel me blagega srcá,
Z menoj nikdar iskreno ni govoril.
Zakaj, ne vem, morda se me boji,
Morda skrivaj me črti — vèdi Bog!
Drugače jaz ravnati zdaj ne morem.

Ivan.

In ti veruješ tudi Turkom vse?
Stezà do njih je polzka, in koraki
Nevzdržni drsajo naprej, naprej...

Kacijanar.

Kar storil sem, brez mislij nisem storil.
Pač daleč, daleč segel bi lehkó,
Življenje rešil, slavo si povišal,
Osvetil vse krivice svoje ljuto,
A hotel nisem, Ivan, nisem hotel.
Povem ti to: grofinja Salamanka
Ponuja mi bogastvo neprešteto,
Da bi kraljestvo lahko kupil ž njim,
Da bi nabral ogromno vojsko lahko,
Sprejet sijajno bil pri Solimanu,

Odklonil sem ponudbo, ne le to:
Odslovil sem grofinjo, jaz užaljen
In njó užaljeno globoko, čuješ!
Ti veš jedin, kaj bila mi je ona.

Ivan.

Dejanje moško tvoje — ganjen rečem.

(Čez nekaj časa.)

In jaz sem zopet tvoj, kot bil sem nekdanj.

Kacijanar.

Če hočeš, da ostanem tudi jaz,
Kar bil sem ti od prvih dnij ondukaj.
Da z mano Ferdinand trdó ravná,
Da vi ste zapustili me, drugóvi,
Da mi grofinja ptujka je odslej,
To vse, to vse bolí me stokrat manj,
Kot me bolí, da ti me ne poznaš.
Kakó naj srd do Turkov zadušimo?
Kakó naj odložim za vedno meč,
Ki ga vihtim od prvih svojih let?
Ne menja li se čas? Ne pride čas,
Ko zopet bodem, kar sem bil? Jaz upam.
Pustite me! — Po svoje naj ravnám.

Ivan.

A brat moj? Kaj tá vé! Razjasni mu...

Kacijanar.

Nikdar! Jaz njemu ne! Le pomni dobro!
Imej me on, za kogarkoli hoče,
Slobóдно mu. Jaz vem, kaj sem in delam:
On piše lahko jeden list samó,
Ti slutiš, kam — in jaz sem izgubljen
In zadnja rešnja pot mi je zaprta.
Pred njim naj se opiram, kot otrok,
Pred njim, ki bil je davno že na poti,
Na kateri jaz šele začel sem iti.
Priatelj, ti vsaj trpi z mano, ti!
Umej me in pred bratom svojim molči,
Zakaj sem v zvezo stopil s Turki. Daj,
Obljubi! Glej, brez tebe jaz sem sam.

18. prizor.

Prejšnja. Dahi.

Dahi.

Grofinja s svojim spremstvom je odšla.
Molcé pred vsemi, kot bi onemela. —

Zavesa pade.

II. ZARJA ŽIVLJENJA.

(Tragedija v petih dejanjih.)

Četrto dejanje.

Carigrad. — Saraj.

1. prizor.

Soliman, ob njem Ajas, vezir in Mehemed. Poslanec
Zápoljin.

Soliman

(poslancu, stoječemu pred njim).

Há, Zápolja! Kako mu rečeš kralj!
Brez moje milosti kedo je kralj?
Dovolj! Naroči svojemu gospodu,
Da lahko bi se zmislil vseh dobrot,
Katere je prejel iz mojih rok,
Spominjal lahko se zvestobe moje,
Ki ga v nevarnostih je vseh branila,
Kraljevsko krono čuvala na glavi.
Boji naj se, povej mu, kazni božje!
In ako ga ne kazni Bog nebes,
Jaz sam ga kaznim, da občuti
In skusi roko mojo. Pojdi, pojdi!

(Dva služabnika ga odvedeta.)

(Vezirju.)

Kako nevredno kraljema obema
Nezvesto glavo diči venec kraljev!
Ni strah pred Bogom, niti pred ljudmi
Sramota ni zavirala nju srca,
Da sveto zapriseženo pogodbo
Nad mano sta izdajski prelomila!
Naj pride stari še lisjak pred mé!

(Dva služabnika odideta.)

Kaj bode ta nemodrega razkril!

2. prizor.

Prejšnji. Jeronim Laski.

Jeronim.

(Prikloni se globoko.)

Velikemu gospodu in junaku ...

Soliman.

Poklonov in pozdravov nečem danes
Od mož, katerim svetega ni nič,
Napolnil me je s srdom prednik tvoj.
Govôri modro, da še ti ne vnameš
Pravične nove jeze! Kaj želi
Tvoj kralj, ki vreden ni imena tega?

Jeronim.

Če govoriti smem pred divnim licem,
Da kralja svojega očistim krivde,
Preslavljal bodem večno vašo milost.

Soliman

(Mehemedu).

Kedaj zaznal sem, da sta mir sklenila?

Mehemed.

Čez mesec dnij. Naznanil sem vam jaz.

Soliman.

Čez mesec dnij. O drznost, o nevernost!

(Jeronimu.)

Očistiš krivde? Hm. Govôri le!

Jeronim.

Pred vsem opomnim naj, da se je kršil
Triletni mir tri leta tu in tam.
Bosanski beg je trideset gradov
Na kraljevem ozemlju si osvojil.
Jesen minulo so plenile čete,
Od vas poslane, Ogrsko, Hrvaško
In Kranjsko. Tudi Zápolja je sam
Nadaljeval domači boj — vsi veste.

Soliman.

A kdo ga je prekršil prvi, vprašam.

Jeronim.

To menda ni nikomur dobro znano.

Soliman.

Nikomur! Prav! Pustimo torej to!
Vzemimo, da obé strani sta krivi.
A mir brez moje vednosti — ta mir,
Kako sta mogla biti Zápolja
In Ferdinand takó drznà, brezvestna!
Jaz kralj sem prvi Ogrske, Hrvaške,
In Zápolja, služabnik moj — podkralj,
To vé Evropa vsà in vaš gospodek.

Jeronim.

Moj slavni kralj ne sklenil bi mirú,
A vedel je, da snuje se zarota
V Hrvaški zoper njega.

Soliman.

Dosti, dosti.
 Naznanil bi lahko! Za danes dosti,
 Morda te bom poslušal jutri lažje.
 Le vedi! Kazen doleti oba!
 Vso Ogrsko preplavim s svojo vojsko.
 Pridrem do Beča strašno maščevaje
 Neverni čin. Odstavim Janoša.
 Ponižam zopet malega gospodka.
 In temu lahko na uho poveš,
 Da ni v njegovih vrstah več moža,
 Ki mu je krepko branil krono Ogrov,
 Ki bil jedini vreden in sposoben,
 Da bal se ga celó vojniki je moj.
 Jaz mislim Kacijanarja. — Zdaj pojdi!
 Še enkrat jutri te spustim pred sé.
 (Jeronim se ukloni in odide.)

3. prizor.

Prejšnji brez Jeronima.

Soliman.

Dà, Kacijanar! Kaj storiti ž njim?
 On nehvaležnega imá gospoda!
 A jaz mu hočem biti milosrden,
 Če tudi mi je bil močan nasprotnik.
 Junaštvo se spoštuj i na sovragih.
 V kakove je vpleten pogodbe z nami,
 Govôri paša Mehemed, da vém.

Mehemed.

V jednake, kot doslej. Njegov je grad —
 Odložil je orožje zoper nas,
 Pri nas zavetje najde. To želi.

Soliman.

Hm, vrlo škoda takega junaka,
 Da bi brezdelno varoval življenje.

Ajas.

Če meni je dovoljen opomin:
 Dejal bi, da varujmo sebe bolj,
 Kot njega. Zdi se mi nevaren vedno.

Soliman.

Bah! Vzeta mu je moč. Kaj more sam
 Brez vojske? Ferdinand je neizprosen
 Njegov sovražnik, deješ, Mehemed.
 Nazaj ne more — morda neče več.
 A jaz mu hočem biti milosrden,
 Nad Zápoljo ga cenim, ker je mož,
 Nad Ferdinanda, ki je nehvaležen.
 Dovolj imamo častnih služeb zanj.

Ajas.

Jaz klanjam vaši jasni se modrosti.
 Junaštvo njega tudi jaz častim,
 Zato razmiselno ravnajmo ž njim!

Pogodba pak se zdi mi zanj prerahla,
 Za nas, posebno v vojni, neugodna.
 Kostajnica je ključ do vse Hrvaške,
 Mejnik, ki ga ni môči odstraniti,
 In varuh za dežele prisvojene.

Soliman.

Kostajnica je naša. Torej, káj —?

Ajas.

Pogodba slôve, da je grad njegov,
 Dokler prebiva v njem.

Soliman.

Kdo trdi to?
 Njegov je grad, da varuje ga nam,
 Da nam ga v boji izroči. Ne li?
 Govôri Mehemed! Tako jaz hočem.

Mehemed.

Velevajte! Pokoren jaz sem sluga.
 Pogodba s Kacijanarjem ne seza
 Do časa dalje, kot sem vam naznanil.

Soliman.

Razume se ob sebi. Jaz sem rekel.
 Pripravljam se na boj, in v prvem boji
 Kostajnica se nam predá za vedno.
 A Kacijanar pridi v Carigrad.
 Sprejem ga časten čaka, častna služba.
 In če s pogodbo to ni zadovoljen,
 Nasilno se mu vzame grad in on
 Obrne naj se, kamor hoče, sam.

Vezir.

Poklanjam vaši jasni se modrosti.
 Takó jaz mislim, da se ž njim ravnaj,
 In naša bo korist, njegova čast.

Soliman

(Mehemedu).

Povrni zdaj se v Beli grad, moj brat,
 In Kacijanarju takoj sporôči
 To našo željo, rekše naš ukaz!
 A piši mu spoštljivo, kakor veš,
 Da se spodobi takemu junaku!

Mehemed.

Nemudoma še danes odpotujem.

Soliman

(vstane).

Vesoljni svet spoznaj mi to resnico,
 Da milosrdni branimo pravico!

Zavesa pade.

Kostajnica.

4. prizor.

Kacijanar. Jurij.

Jurij.

Takó hudó mi je, gospod, in vendar
Resnico moram zopet oznaniti.
Ušlo nam je ob noč vojakov dvajset.

Kacijanar.

Kaznuj jih Bog! Ta rod je, kakor pasji.
Kedor mu kost pokaže, k njemu gré.

Jurij.

Izrazil bi pred vami skoro slutnjo,
Če smem — da ni pri tem nedolžen Dahi.
Prevečkrat zrem ga med vojaki jaz.
Kaj, ko bi spravljal on jih v druge čete?
Gospod, ne trdim, a slutiti smem...

Kacijanar.

Kaj misliš pač! Kaj njemu so vojaki!
Pazite bolje v noči, zapirajte!

Jurij.

Potem... poslanec turški cepetá,
Veléč, da se mudi mu v Beligrad.
In prosi vas, da bi ga odpustili
Čim preje.

Kacijanar.

Vem. Okrepi ga za pot!
Potem naj pride k meni précej. Nuj!
(Jurij odide.)

5. prizor.

Kacijanar.

(Prebere hitro list na mizi.)

Prebral sem pač desetkrat že ta list
Iz Belega gradú od Mehameda,
In vedno sega roka mi po njem.
Kar pisano stoji, ostane táko,
Ustrezaj, ali žali — mrtva črka. —
In jaz odgovor svoj saj dobro vem.
Zakaj ugibljem —, morda se premislim?
Ne! V mojem srci je dozorel sklep.
Ne more ga omajati nihčé.
Korak je velik, to globoko čutim,
In zdi se mi, da sem dospel na konec
Stezé, na katero sem nedavno stopil.
O kolikrat se človek zagovarja
Pred sabo lažje, kakor pred ljudmi!
Pred mano se odpira v živih črtah
Razpotje, ki imá le dve panogi.
Ukaz strašán! Na jedno, ali drugo
Kreniti moraš; tretje poti ni.
Ni tretje poti, nikdar in nikjer?

Nebó, prijatelji, zakaj molčíte?

In vest, ki nikdar v prsih ne miruješ,
Poslednja ti vodnica v skrajni sili,
Zakaj nejasno v prsih mi hrumiš?
Ni tretje poti? Čutim, ni je, ni je...!
Če se napotim v Beč, uklonim glavo
Pod meč in glasno svet bo vedno klical:
Krivico svojo je spoznal naposled.
A v Carigradu najdem vsaj življenje.
Življenje s krivdo, ki se dá braniti,
Življenje, ki še krivdo kdaj umije —
In smrt, ki svetu krivdo pripozna,
In smrt, ki domu krepko moč uniči:
Kaj boljše je voliti? To povej,
Brezumni svet! Jaz vem, da bi objel
Življenje, in življenje jaz objamem.
Ta grad je moj in moji so vojaki,
In jaz sem svoj —: vse svoje torej lahko
Predam, komur jaz hočem. Ali ne?

6. prizor.

Prejšnji. Turški sèl.

Kacijanar.

Gotov je list. Ponesi ga gospodu!

(Sèl z listom odide.)

V življenji nisem niti v sanjah sanjal,
Da mi usoda zanjko to nadene.
Jaz vem, kaj bo o meni svet oznanjal,
Ko davno smrt mi ude že razklene.
Morda zaspim v naročju zemlje ptuje.
Domá svaril bo oče svoje sine,
Hudó o meni mislil in najhuje:
Ta mož je bil izdajnik domovine.
A jaz brez upa nisem; pride dan,
Ko bode vse pred svetom čisto, jasno.
Le Bog mi daj, da ga dožijem sam,
Da vsem klevétnikom zakličem glasno:
Zagrénili ste mi življenja dni.
Če res sem kriv, kot govorite vi,
Pahnili ste me v krivdo vi — sami.

(Prestane.)

In zdaj vojaki moji, moja last.
Hè, Jurij! Kje si? Pridi k meni, Jurij!

7. prizor.

Prejšnji. Jurij.

Jurij.

Kaj drago vam, gospod?

Kacijanar.

Vojake zberi!

Privèdi jih pred mene vse in précej!
Govoril bodem ž njimi. Pašči se!

(Jurij odide.)

Prikléniti jih hóčem k sebi trdno,
Da bodo moji s srcem in rokami.

(Prestane.)

O dnevi! Zatonili ste na veke.
Kakó so pred menoj v pokornih vrstah
Nekoč vojniki stali, kot pred Bogom.
Pogled . . . beseda . . . vse je zamolčalo
In v divjem zánosu čakalo bitve.
A zdaj . . . od njih sem skoro jaz zavisen.
Pred njimi bodem stal, ne, kot poveljnik —
Kot varovanec, kot prosilec . . . O! . . .

(Jurij pride.)

Jurij.

Pripravljeni so že. Menda je Dahi
Na izpreježo hotel ž njimi.

Kacijanar.

Dobro.

Vojake same hočem. — Tu gredó.

(Jurij odide.)

8. prizor.

Kacijanar. Vojaki.

(Razvrščavajo se in napolnijo vse prizorišče.)

Kacijanar.

Vojaki moji, moja moč in čast!
Hudó mi dé, da niste zbrani vsi,
Ki bili lani osovré ste tukaj.
A vidim tudi, da ste zrno kleno,
Da mi odpadle pleve so samó.
Vojaka diči srčnost in zvestoba
Še takrat, ko stoji ob durih groba.
Jaz ljubil svoje sem vojake zmerom
In pritrgal rajši svojim ustom,
Da mogel streči sem junakom vernim.

Star vojak.

Resnica! Jaz sem vojeval se z vami
Na Ogerskem in danes se spominjam,
Kakó ljubó skrbeli ste za nas.

Kacijanar.

In glejte, dom je moj sedaj ta grad.
A to pomlad še turški boj izbuhne,
In mene pot drugam povéde spet.
Gradú ne moremo braniti tega.
Kam pojdem, to vam jasno še razkrijem.
A danes vprašam le, kot vaš vodnik,
Kot skrben oče, ki vam daje hleba:
Li pojdete za mano, kamor idem,
Na vseh nevarnih potih krepki, zvesti?

Več glasov.

Mi pojdemo!

Kacijanar.

Zahvaljam vas, vojaki.

Nikogar ne slušajte, kdor vas mami
In vabi s sabo. Jaz sem varih vaš.

Več glasov.

In mi smo vaši, z vami gremo v smrt.

Kacijanar.

Tak je značaj vojakov, bratje moji.
Jaz upam, da ne bodem nikdar več
Pogrešal ktere glave izmed vas.
In to obetam vam, da pride čas,
Ko bode vsak med vami, ne betežnik,
Osirotel prosjak na stara leta,
Da bode vsak med vami vlastelin
Užival pokoj in življenje sladko.
Zdaj pojdite! Služabniki naj moji
Napolnijo vam čaše z rujnim vinom.
In pomnite današnjih besedij!

Vojaki.

Ohrani Bog vas! Z vami gremo v smrt.

(Odidejo.)

9. prizor.

Kacijanar. Török.

Török

(nenadoma vstopi).

Prijatelj tvoj.

Kacijanar.

(Osupel.)

Ki padel je z nebes.

Török.

O Kacijanar, čudna pot privédla
Do tebe me je danes. Bodi zdrav!

(Sežeta si v róke.)

Kacijanar.

Ti me strašiš. Kaj veš, tovariš moj?

Török.

Prišel sem, kot tovariš, da. Sicer
Ne vem, morda bi se ne videla
Midva v teh burnih časih kmalu kjé.

Kacijanar.

Jaz čakam željno, kaj mi razodeneš.
Zató ne mudi se preveč z uvodom!

Török.

Počakaj, vse pozveš, in morebiti,
Da ti ne bode novo vse; a meni
Mirú ni dalo, da bi ne govoril
S teboj o tem, kar se vrši ob tebi.
Kadár se spomnim na pretekle čase,
Ko vkupe sva vihtela meč nad Turki,

Vesela zmag in sto hvaležnih src,
Ki naji so slavila, o tedaj
Inako se mi dela ob besedah,
Ki sodijo o tebi zlò, prezlò.

Kacijanar.

Kar si doslej povedal, ni mi novo.

(Prestane.)

Dà, časi, ki so bili in ne bodo
Nikdar na svetu več, nikdar morda . . .
Teh časov se spominjam tudi jaz.

Török.

Le čuj, in zdaj se govori o tebi,
Da si odpadnik in izdajnik doma.
Ogorčen je ves narod v Zagrebu
In s strahom šepeta o kazni božji,
Ki s tabo nas zadene v turški vojski.
Odpusti mi, prijatelj! Govorim
Le to, kar čujemo zdaj dan za dnem,
In ne verjamem ljudstvu, ker ne morem.

Kacijanar.

Novejša mi je pač pripoved tá,
Povsem nenadna vendar tudi ne.
Da je resnično vse, kar govori
Preprosti narod, davno že bi svet
Razpal, in s tira bi krenile zvezde.
In tá je móž slabost bila v vseh časih,
Da ljudski glas se zdi jim glas božanski.

Török.

Jaz ne verjamem. Dél sem, da ne morem.
A vendar, dragi vitez, smem prositi,
Da mi resnico golo sam poveš.
Kako bi sodil narod brez povoda,
Brez vsega? Tudi to ni možno, Ivan.

Kacijanar.

Jaz storil sem, kar moral sem storiti.
Pred Bogom samim pak sem odgovoren.

Török.

O ne tako! Tvoj govor trd je zame.
Vso vero si izgubil v svet mendà.
A še imaš prijateljev odkritih.
Kaj mene moglo bi privesti sem,
Kot stara le ljubezen še do tebe
In skrb zaté. Veruješ li mi, brat?

Kacijanar.

Ljubezen? Hm. Mogoče. Ali kaka?
In zdaj še le? Nekámo pozna je.
Ko bil je sklenjen mir, ostal sem sam.
Takrát mendà zaspala je ljubezen,
Ker se je utrudila prej čez moč.
Dejanja hočem. Kaj mi prazna čustva!
Le jednega prijatelja imam,
Ki mi je zvest še danes, kakor nékdaj.

Novo hrv

Török.

In to je Ivan Zrinjski. Vidiš, vem.
Udaril me je močno govor tvoj,
Morda na vek razpotil s tega grada.
A kar sem nameraval, to poveni.

Prvaško narodno gledališče. (Po fotografiji Mosingera in Breyera.)

Kralj Ferdinand je včel Jurišiču
 Poveljniku, da naj v dolžnost si smatra,
 Ujeti ali odmekniti tebe,
 Vojake tvoje in somišljenike.
 Visi nad tabo torej meč na niti.

Povem še dalje, da sta Zrinjska — dva,
 Dva, Nikolaj in Ivan. Dobro pomni!
 Jaz storil sem prijateljsko dolžnost,
 In ti zdaj stori, kar se tebi zdi.
 Obvaruj Bog te! (Hoče oditi.)

Kacijanar.

Čakaj!

Török.

Iti moram.

Milujem te, pomoči ti ne vem.

(Odide.)

Kacijanar.

Pomagaj mi, nikar me ne miluj!
 Prepozno se zglasujete pri meni,
 Zakaj prepozno, nečete umeti,
 Ker v lastno krivdo zdite se ujeti.

*Zavesa pade.**Grad Sosed. — Soba.***10. prizor.**

Toma Nadažd. Nikolaj in Ivan Zrinjski.

Nadažd.

Ta list je bil na vaju priložen.
 Prejel sem z dvora vladna poročila.
 (Dá list. Nikolaj ga vzame.)

Nikolaj.

Presvetli ban, vprašanje dovolite:
 Ne sodi li o naju milo kralj?

Nadažd.

Srcé dobrotno je pokazal vsem.
 Odpušča vsem, ker upanje goji,
 Da verni mu ostanete odslej,
 Sosèb, ker turški boj se zopet bliža.
 Sicer obsega, mislim, pismo, kaj,
 Kakó o vaju sodi Veličanstvo.

Nikolaj

(odprl je že preje pečat in list. Pregleda ga hitro in obledi).

Vsebinska znana . . . vedel sem . . . takó . . .

(Zapre list in ga spravi.)

Zahvaljam tudi vas od vsega srca,
 Da milo ste sodili Pastorja.
 V resnici ni zaslužil trde sodbe.
 Poznam ga, on je bil najdalje zvest,
 In težko se je dal nagniti k nam.

Nadažd.

Bodita zdrava mi, preljuba grofa.
 (Ukloni se.)

Nikolaj.

Poklanjam se ponižno. Ivan, spremi!
 (Nadažd in Ivan odideta.)

11. prizor.**Nikolaj**

(izvadi list in ga bere).

„Perlegas solus . . .“

(Bere dalje tiho. Zopet glasno.)

„Aegre fero, quod . . .“

(Tiho.)

„An tandem auferetis . . .“

(Tiho.)

„Jubeo!“

(Zapre list.)

Takó. — Zató, ker sem brezumen čakal,
 Ker se bojim, ne vedi sam, zakaj.
 Ker sem poslušal brata. Bebec, jaz!
 Ugibljem le in mislim, slutim, kanim . . .
 Kaj misli, slutnje in nakane same!
 Zaslužena je kazen list za mé,
 Za brata nov dokaz bedaštva. Ha!
 Zdaj bodi konec rahlih besedij
 In milih sodeb in opreznih činov.
 Tu govori mi list dovolj odločno,
 Kaj moram zdaj storiti in kakó.
 Prijateljstvo, ljubezen, vernost, milost,
 Te vešče, ki so mi srcé rahljale!
 Odklej mi je prijatelj Kacijanar?
 In kdaj sem se uveril, da me ljubi?
 In kdo mi pravi, da je veren mož,
 In da je svoji domovini mil,
 On, ki se samovoljno že pogaja
 S sovražnikom najhujšim domovine?
 Jaz sam sem mož, ki vem, kaj hočem,
 delam . . .

12. prizor.

Prejšnji. Ivan.

Ivan.

Kaj piše kralj?

Nikolaj.

Tu beri sam!

(Dá mu list.)

In konči

Spoznaj, da nimava nobene volje.
 Ta list je záte baš. Potem govóri!
 Kdor tega ni že slutil, on je slep.

Ivan.

Moj Bog, kaj moreva storiti?

(Bere dalje.)

Nikolaj.

Kaj?

Jaz vem. Nasitil sem se besedij.

Ivan.

Nesrečna zanjka! Kralj je neusmiljen.

Nikolaj.

Besede stare tvoje. O modrui,
Za Boga, prosim te, modrui, moj brat!
Sicer obmolknem, védi, da obmolknem
Za zmerom in storim po svoje sam.
Ta moj razgovor bodi zadnji s taboj
O Kacijanarju, to rečem ti.

Ivan.

In kakov bode? Jaz poslušam rad.
A sodi mirno! Vidim, ti si vzbujen.

Nikolaj.

Reciva tudi, da ni kralj usmiljen.
Kaj naju briga to? Kaj nama hasni?
Pokorščino zahteva zdaj od naju,
In midva morava pokorna biti,
Če hčeva zlò od sebe odvrniti.

Ivan.

To čutim tudi jaz. Ne smem tajiti.
In vendar lahko, Nikolaj, pritrdiš,
Da ne izvirajo besede take
Nikdár iz blagih, nesebičnih prsij.
Kaj, če ti kralj velevala umoriti
Nedolžno dete, ki ti ni storilo
Nikoli zla, a kralju je napoti,
Kaj pač bi storil? Vest nam je kraljica.

Nikolaj.

Kaj? Ti primerjaš Kacijanarja
Z nedolžnim detetom? Ha, ha! On dete!

Ivan.

Samó, da bi pokazal ti brezslovje
Besed poprejšnjih. Prosim te, umej!

Nikolaj.

Ti le poslušaj mene! Kacijanar
Ni meni, niti tebi storil zla.
Gotovo. Da le nekaj zamolčim,
Kar je pozabljeno in odpuščeno.
Toda, toda, kaj domovina dé,
Ki ž njim je izgubila bojavnika —
In več — ki v njem sovrage se boji?

Ivan.

Boji? Zakaj? Ker sluša zle jezike.
Mar nisem jaz ti jasno razodel,
Kakó je s Turki on zavezan? Ne?
Ni nam nevaren, torej ni odpadnik.
In če je domovina izgubila
Vojnika ž njim, kaj more on za tó?
Baš to ga bridko žali, vedno peče.

Nikolaj.

Vojake so uzrli že njegove
Med Turki, ki teptajo Ogrsko
In naše meje. Preje ali sleje
Uveriš se, da ga predobro sodiš.
On bode stopal dalje in naprej

Od srda gnan in od prelestnih Turkov.
Jaz slutim, da že morda ni več tam,
Kjer si ga ti zapustil, v tistih mislih.
Korak najmanjši, ki ga je morda
Naprej že storil, vreden je obsodbe.

Ivan.

Ti slutiš in domnevaš vedno. Vedi
Za trdno, potlej prosto mi govori!

Nikolaj.

Še to. Poslušaj, misli neprestano!
Če se je Kacijanarju godila
Krivica kdaj, godila se je takrat,
Ko niso ga pomilostili v Beču.
Odtlej ne smé očitati nihče,
Da ž njim ravna krivično Ferdinand.
Na prèstol se njegov prestavi v duhu,
V skrbi njegove za državo širno,
V ta bojni čas in nezvestobe čas!
Kako globoko mora ga boleti,
Da mož najkrepjši zoper njega snuje
Zarote, spletke, da mu je celó
Za vedno odpovedal svojo službo,
Da išče tam zavetja, kjer še zdaj
Največ besed strupenih in žalečih
Kraljevski dvor požira ob poslanstvih.
Jeronimu, poslancu je očital
Rogaje Soliman, da nima kralj
Med svojo vojsko onega moža,
Ki mu je krono ogersko ohranil.
Vse to je znano Ferdinandu, vse.
Pomisli to, moj brat, in reci potlej:
Kakó bi mogel biti kralj usmiljen?

13. prizor.

Prejšnja. Dahi.

Dahi.

Uklanjam se.

Nikolaj.

Prav, kot navlašče ste prišli.
Gotovo ne brez vseh novic. Kaj veste?

Dahi.

Razkrijem nekaj, kar sem vam obljubil.

Nikolaj.

O Kacijanarju?

Dahi.

O njem.

Nikolaj.

Povejte!

Poslušaj, Ivan! Zdaj resnico slišiš.

Ivan.

Od koga? Jaz resnico hočem čuti
Iz ust njegovih le. Sam Kacijanar
Razkrij mi vse, kar bodem ga povprašal.
Poslušaj ti ga, ako ti je drago.

(Ivan odide.)

14. prizor.

Nikolaj. Dahi.

Nikolaj.

Pred mano samim torej govorite!

Dahi

Obilega ne vem. Lahko mogoče,
Da ste od drugih morda več zaznali,
Kot boste zdaj od mene. A obljubo
Držati moram. Torej . . . kar sem bil
Poslednjič tukaj, prišla sta na grad
Kostajnico zapored dva poslanca
Iz Belega gradú. Vsebine pisem,
Razgovora ne vem.

Nikolaj.

Káj, to je vse?
In drugi gostje? Ktere še poznate?
Težkó, da bili bi dovolj pazljivi.

Dahi.

Le gospod Török tudi je prišel.
Toda po kaj, to zopet ni mi znano.

Nikolaj.

Poslanca dva? — Zapored? — Po čemú?
Korak nadaljnji. Škoda, stokrat škoda,
Da niste pisem brali, čuli nič.
A kaj si govoré po gradu posli,
Vojaki, nič ne veste? To je čudno.

Dahi.

Da, to sem slišal med vojaki zadnjič,
Pozabil skoro sem, da to pomlad še
Odide njih gospod z gradú, a kam,
Ni vedel nihče. Sklical jih je namreč
Nedavno hitro k sebi in jim pravil,
Da boj izbuhne, da ostavi grad on,
Da bode že jim razodel, kam pojde.
In srčno vse je vabil in nagibal,
Naj ž njim gredó po vseh nevarnih potih.

Nikolaj.

Kaj? Bog! In to nazadnje mi poveste?
Je li to res?

Dahi.

Takó vsaj govoré
Vojaki vsi med saboj in očito.
Jaz vem le to, da jih je sklical takrat,
Ko je odšel poslanec turški z grada.

Nikolaj.

Kaj hočemo še več! Zadosti vemo.
A vemo tudi, kaj in kam mi smemo.

Dahi.

Vojakov mnogo ga je zapustilo tudi.

Nikolaj.

Na vaš prigovor?

Dahi.

Ne. Služabnik Jurij
Vsegdar mi za petami vse ovira.
Vojaki sami neki se bojé,
Da Kacijanar jih povéde k Turkom.

Nikolaj.

Za té novice hvala! Vi ste prosti,
In prost je Tahi, prost sodnik je Pastor.
Jaz nisem torej nehvaležen bil.

Dahi.

Iz dná srcá vas zahvaljujem jaz.
In to vam še povem: prišla je včeraj
Na grad gospa soproga z malim sinom.
Takó sem vam poročil vse, kar vem.
In zdaj se vrnem, kar najbrže.

Nikolaj.

Dobro!

Da suma ne vzbudite, kam ste šli.
Nalogo svojo ste zvršili vestno.
Vrnite se na grad, ki ga nikdár
Ne bode Kacijanar več zapustil.

(Dahi ga plašno pogleda.)

Le pojdite!

Dahi.

Hvaležen sem vam sluga.

(Odide.)

15. prizor.

Nikolaj.

Na vesi pala je škodela njega.
Končan je boj, v katerem jaz sem zmagal.
Približaj se mi zdaj, nekdanja misel,
Ki v srcu si mi vstajala po sili,
A jaz sem te podil od sebe plašen,
Kot črno zver, kot zlóčesto pošast.
Približaj se, odpiram ti svoj um.
O, da bi bila pač dejanje že!
Kaj morem, da mi kažeš pot jedino,
Na katero stopim, da se rešim sam,
Da rešim domovino, ti jedina.
Kaj, če mi kralj naravnost ne veli
Dejanja baš, ki hočem je zvršiti?
Drugače mu ustreči jaz ne morem.

(Prestane. Glasovito.)

Po svoje naj o meni sodi svet,
Vrstnikom v srcih bodem naj preklet,
Za brata lastni brat me ne spoznaj —
Storiti moram, kar namerjam zdaj.
A še enkrat govoril bodem ž njim.
Naklep, ki strašno stavi mu ogrodje,
Razderem morda. — Ako ne, velim:

(mirno)

V rokah usode jaz sem le orodje.

(Odide.)

Zavesa pade.

II. ZARJA ŽIVLJENJA.

(Tragedija v petih dejanjih.)

Peto dejanje.

Grad Kostajnica. — Soba.

1. prizor.

Kacijanar. Dahi.

Kacijanar.

Storite mi še to ljubav poslednjo:
Soprogo mojo spremite z vojaki
Vsaj do Metlike! Potlej se vrnite,
Da vas nagradim. Ni se sicer bati
Napadov spotoma, ker lahko déte,
Da sem jaz vas poslal na pot, a vendar
Orožje ni odveč nikjer dandanes.

Dahi.

Četudi mi je pot neznana, rad
Povêdem milostno gospó čez mejo.

Kacijanar.

Ob Uni lahko jezdite do Kolpe!
Ni môči vam zgrešiti prave poti.
A Turkov vas varúj to moje pismo!

(Dá mu pismo.)

Pripravite za pot si vsê in précej,
Ker čakam danes grofov Zrinjskih k sebi.

Dahi.

Da, da! Prihaja milostna gospá!

(Dahi odide.)

2. prizor.

Kacijanar. Eliza.

Eliza.

Prišel je torej čas, da grem od tebe,
Oh, ne vedoč, kdaj vidiva se zopet!

Kacijanar.

Nanesla je tako usoda. Trpi!
Jaz s tabo vred trpim — kako trpim,
To vé na nebu Bog in nihče drugi.

Eliza.

Ti govoriš mi o nevarnih časih,
O boji, ki se bliža temu gradu,
O sebi, da odideš strani kmalu.
Zakaj ne mogla bi za tabo iti,
Trpeti s tabo in — čeprav — umreti?

Kacijanar.

Vse veš, Eliza. Saj sem ti povedal,
Da v Carigradu najdem zdaj zavetje,
Da bode v kratkem turška last ta grad.
Z menoj ne moreš in ne smeš nikakor.
In vendar ti ne skrivam, da ne vém,
Kedaj in kje se snideva v življenji,
A upam, da sestaneva se — srečna.

Eliza.

Menda nikjer in nikdar. Trda slutnja!

Kacijanar.

Zató sem te poklical k sebi v drugič,
Da vidiva se zdaj, če naji loči
Za vedno tû bodočnost negotova.

Eliza.

In ti dve leti nisi našel druge
Nobene poti, kakor v Carigrad?
Jaz ti od srca ne očitam nič,
Jaz vem, da nisi mogel najti druge:
A peče me, boli me, kadar mislim ...

Kacijanar.

Ne prizadevaj si bolestij, žena!
Na strašno pot me zvila je usoda,
A jaz mirneje mislim in mirneje.
Čemú vsa tožba, ko nazaj ne morem!
V očeh svetá sem bil in kriv sem zdaj,
Naj se mi krči, zvija to srcé:
Da sem pri Oseku izgubil glavo,
Nastavil v Beči smrtni cevi prsa,
Prihranil bi si mnogo bridkih ur,
Toda pred svetom vendar bi ostal,
Kar sem in kar ne bom morda ... pozneje.
A ti, Eliza, moja žena, mati
Skolaste, nedoraslih mi otrók:
Zapri posluh, če bode svet govoril
O meni sodbe zlê in me zaklinjal.
Ohrani me vsaj ti v spominu blagem!
Ti nisi vajena besed podobnih
Iz mojih usten, a spoznaj sedaj,
Kakó so me omêčile nezgode.
Pripoveduj o meni svoji deci,
Kako me je pehala roka trda

Življenja po valovih nikdar mirnih,
Kakó nakrät in ne vedé sem moral
Stopiti v zadnjo in jedino luko,
Ki mi za čas obeta vsaj življenje.

Eliza.

O žalostna ta oporoka záme!
Čemú mi jo razkrivaš? Ali dvomiš
Celó o mojem srcu? — Bodi miren!
Svet sodi trdo, kar izdavná vém.
A da sodila bode trdo tudi
O tebi žena, ki si ji srcé
In um razkril, to jedva sem slutila.
Grofinjo Salamanko ménim.

Kacijanar.

Kaj?

Eliza.

Pisala je Skolasti iz Hispanske
Poslednji list, kot pravi konec njega.
V njem piše, da je zapustila Beč
Za vedno — dalje govori o tebi:
„In oče vaš, gospá Skolasta, plava
V spominu mojem še, a v žalem, žalem.
On človek je, kot drugi mi — nič več.
Ni spletala mu slave lovorič
Njegova moč, temveč ugodna sreča;
Pred svetom strah rahljaj mu je srcé;
Na pot je stopil, sredi nje obstal,
Bojčč, dvomčč, kar možu ne pristuje.
Drhtčč pred krivdo in zato res kriv.“

Kacijanar.

Prenehaj! Pozno sem spoznal nje dušo,
Zato poznam jo bolje. Dosti vem.
Čim večji grad, tem strašnejši razpad.
Bilà mi je, kar cvetu rosna kaplja:
Zdaj nje spomin greni bridkosti kupo
Tem huje. A molčim o njej najrajši.
Pozdravi mi Skolasto, hčer jedino,
Pozdravi Eytzinga, soproga njé,
Pozdravi brata škofa in zahvali
V imenu mojem za dobrote vse,
Kar jih naklanjal je in bode tebi.
Moleč se spomni včasih duše moje!
In zdaj — le pojdi — srčne, mirne duše!

Eliza.

(Pokrije obraz.)

O Ivan! V meni poka srce. Bog!

3. prizor.

Prejšnja. Baltazar.

Baltazar.

Zakaj se jokaš? Pojdimo vsi trije!

Kacijanar

(poljubi sina).

Moj sin! Ti jasni materi življenje,
Z ljubeznijo povrni ji bridkosti,
Katere je ob meni pila! Pomni!

Baltazar.

Jaz bodem sukal meč. Na Turke pojdem.
Na ljute Turke, ki jih črtim.

Kacijanar

(z bridkim nasmehom).

Sin!

Jaz črtim jih s teboj. Le črti jih!
Otrok nedolžen! Večni Bog te varuj
Izkušenj, kakoršne sem jaz prebil.
Zdaj pojdita! Jaz z vama grem na dvor.

(Odidejo.)

4. prizor.

Grabež in Hojzič.

(Prideta počasi.)

Hojzič.

Nikogar ni. Le stopi sèm!

Grabež.

Čemú?

Hojzič.

Čemú? Le čakaj nekaj dnij in skoro
Zjasni se ti, čemú. Glej, tu je mesto,
Kjer stečeš si obilen dar. Ne veš?

Grabež.

Kaj mesto? Treba je osebe, Hojzič,
Osebe klete, ki mi je sovražna.

Hojzič

(odpre vrata na desni).

Poglej! Tu obeduje. Le poglej!
Midva poznavá le dvorišče spodaj.

(Grabež pogleda.)

Na oni strani vidim tudi vrata;
To je ugodno. Bog vé, kaj vse pride.

Grabež.

Morda kdo pride. Pazi! Kje sta grofa?

Hojzič.

Naročil mi je grof, da si ogledam
Vse te prostore. Torej ni strahú.

Grabež.

In Kacijanar? Vedi, da si drzen.

Hojzič.

Če prideta, rečéva, da sta prišla
V posete mu gospoda grofa zdaj.

Grabež.

Oh, idiva! Saj sva bila že tukaj.
Gorjé, če naji kdo zasači v slutnji,
Da stikava po gradu zlih namenov.

Hojzič.

No, tebi se bodalo ne podá,
Če trepetáš že zdaj. Kaj bode potlej,
Ob času, nekaj hipov pred dejanjem?

Grabež.

Kar bode že. Bodiva le dotléj
Oprezna, da se nama ne zmaliči.
Previdnost je ceniti bolj na svetu,
Kot drzno smelost — to ti pravim jaz.
Korake čujem.

Hojzič.

Torej pojdiva!
(Gresta po isti strani.)

5. prizor.

Nikolaj in Ivan Zrinjski.

Ivan.

Poslavlja se od žene.

Nikolaj.

Jaz ne vem,
Zakaj. Saj dolgo ni, kar je prišla.

Ivan.

Kaj hoče v bojnem času žena tukaj?

Nikolaj.

Čemú jo je pozval? Trdneje slutim,
Da kani zapustiti grad za vedno.

Ivan.

Povedal bode sam, za trdno upam.

Nikolaj.

In če pové, potem, kaj mu odvrneš?

Ivan.

Jaz nisem se pripravil za odgovor,
Ker moja slutnja je od tvoje milša.
Obvaruj Bog ga zlè nakane, pravim;
Nič drugega za zdaj — vse drugo potlej.

Nikolaj.

Moj brat, globoko si mu ti naklonjen,
In dalje jaz ne bom te pregovarjal.
Ti njemu milosten, on drugim krut,
Prizanesljiv mu ti, on neizprosni,
Ti mehkosrčen, on železnih čutov.
Ljubezen tvoja kmalu se razbije.
Nedavno mi je Hojzič tajno pravil,

Da je zabodel Kacijanar kmeta,
Ki mu je pot iz Beča kazal lani,
Da bi zatrl sled za sabo sleharn.
Pač kruti čin, ki se nad njim zmaščuje
Jednako lahko. O, njegova slika —
Kakó je potemnela v moji duši!
In ti, moj brat, takó si mu naklonjen.

Ivan.

Kedó je Hojziču razkril novost?
Li morebiti Kacijanar sam?
Li morda mrtvi, zabodeni kmet?
Kdo drugi morda, ki je bil prisoten?
Toda kako bi Kacijanar sled
Za sabo vpričo tretjega zatrl?
Poglej, kako si lahkoveren, brat!
Krivica je lagala sama sebi.

Nikolaj.

Sicer trenutje zdaj se približuje,
Ki zanj je odločilno in za naju.
Pripravljen bodi in razsojaj trezno!
(Čujejo se koraki.)

6. prizor.

Prejšnja. Kacijanar.

Kacijanar.

Pričakoval sem vaji. Sedita!
(Ponudi jima stola.)

Odslovil sem soprogo, jokajočo.
In sina. Trda je ločitev zmerom.
Četudi sem je vaje že od mlada.

Ivan.

Nevarna pot za njó. Ima li spremstvo?

Kacijanar.

Z vojaki Dahi spremi jo v Metliko.
Sicer ni ona stran tako nevarna.
(Molčé vsi.)

Nikolaj.

Kaj novega? Midva sva radovedna,
Zakaj si naju k sebi klical danes.

Kacijanar.

Pripoved bode kratka. —

Nikolaj.

Hm, tem bolje.

Kacijanar.

In če premislita in če poznata
Moj položaj, ne bodeta osupla.

Nikolaj.

Na dan, na dan temná skrivnost! Le srčno!
Da jasno bode mi, kar mrklo slutim.

Kacijanar.

Kar hočeš, sluti! Kmalu vse pozveš.
Nad nami Bogu davno vse je znano,
In vzroka nimam, da bi skrival drugim,
Kar storil sem, ne sam od sebe — ne —
Temveč prisiljen — Bogu to je znano.
Naj torej govorim?

Nikolaj.

Za Boga, dej!
Brez vsakega uvoda! Kaj vprašuješ?

Kacijanar.

Ta grad je moj. Tako sta mi velela,
Ko prvokrat sem se naselil vanj.
Zavetja sta mi dala, hvala vama,
Pred srdom kraljevim.

Nikolaj.

Samó začasno.
Midva sva mislila na njega milost.
In nisva kriva, če ti je sovražen
Veliko hujše zdaj kot kdaj popreje.

Kacijanar.

Gotovo nista kriva, ali, ali ...
Obljuba vajina ostane meni,
Dokler ostane kraljev srd. Ne li?

Nikolaj.

Če tudi ti ostaneš, kar si bil.

Kacijanar.

Kaj bil sem jaz? To danes sem lahko.
Zaveznik Janošev? Zaveznik vaš?
Privêdita nekdanje druge k meni!
Pretrgaj Janoš s Ferdinandom mir,
In jaz sem zopet oni, ki sem bil.

Ivan.

Kar ni mogoče več. Čemú besede!

Nikolaj.

Nató jaz nisem mislil, Kacijanar.
A tvoja zveza s Turki, ki so nam
Od prvih časov našega rodú
Sovražniki zakleti, nespravljeni ...

Kacijanar.

Kako sem zvezan, Ivan dobro vé,
In ti od njega veš — spoznaš lahkó,
Da moja zveza vama več koristi
Kot škoduje. — Jaz o doslejšnji zvezi
Vsekakor govorim.

Nikolaj.

Govôri dalje!
Midva besedo prosto ti pustiva,
Sicer ne pridemo nikdar na konec.

Kacijanar.

Jaz vem, morda še bolje vesta, brata,
Da Soliman veliko vojsko zbira,
Da najkasneje to jesén začne
Na Ogerskem in na Hrvaškem boj.
Nesrečni mir, ki je razpršil nas
Raznetil tudi v sultanu je srd.
Kaj v boji grad Kostajnica veljá,
Preteklost priča in dvomiti ni,
Da nanj obrne sultan svojo moč,
Kar mi je Mehemed zatrdil tudi.
Pomnita in zdaj me poslušajta!
Gradú ne morem jaz braniti sam,
Ker me zapuščajo vojaki v četah;
Stopiti v vojsko kraljevo ne smem.
Naslednik moj, poveljnik Jurišič
Imá ukaz od kralja Ferdinanda,
Da mene in vojake moje mora
Mu izročiti ali umoriti,
Kjerkoli nas dobóde. Torej kratko:
Jedina pot, ki smrti me otmè,
Jedina pot je meni v Carigrad.

(Prestane.)

Nikolaj.

Le dalje, dalje! To sem slutil, glej ...!
In v Carigradu, kaj tam započneš?

Kacijanar.

Najprvo grad Kostajnico odstopim —
Kar v pismu sem obljubil — Mehemedu,
Potem odidem v Carigrad v zavetje.

Nikolaj

(vstane).

Besede hladne. — Ali se ti meša?
Ti hitro nama si povedal vse.

Kacijanar.

Ne vsega. Kot prijatelja in brata
Pač sama slutita, zakaj odhajam.

Nikolaj

(razburjen).

Ha!

Ti resno govoriš? Govôri resno!

Kacijanar.

Ne znam drugače — čudom pak se čudim
Vprašanjem tvojim, tvojemu nemiru.

Nikolaj.

Za Boga, Ivan! Ali čuješ, káj?
Ti še molčiš ob teh besedah drznih?

(Kacijanarju.)

Ti hočeš izročiti najin grad,
Ti — najin grad? In Turkom. O sramote!

Kacijanar.

Takó sem rekel in tako storim.
Jaz miren te poslušam, Nikolaj,
Ko besen govor se ti v srcu snuje. —
Kakó si kralju svojemu udan!
Kako zaklinjaš Turke v verni duši!
Jaz gledam te in gledam in poslušam.
In zdiš se mi ves drugi, kakor nekdej.
Kaj ne, kadar obnosi se obleka,
Obrne se na drugo plat lahkó!

Nikolaj.

Ti nimaš srca, nimaš več vesti.

Kacijanar.

Bilà je dōba, v kateri nisi ti
Imel nì srca nì vesti, le vedi!
Torkvata, bana si poznal gotovo.
Imam od njega pismo . . .

(Izvadi list.)

Le poslušaj!

Preberem konec pisma ti samó:

(Bere. Nikolaj zrè v tlà.)

„Videlicet, ut Thurcae venerant et transfrac-
tati sunt per fluvium Un, quos Thurcas navi-
gaverunt per fluvium Un homines Comitís de
Zrinys, qui foedus tenet cum Thurcis. In arce
Ujvar . . .“¹⁾)

Zato se čudim tvoji sveti jezi,
Kadàr o zvezi moji s Turki čuješ.

Nikolaj.

To vnovič mi očitaš. Slab izgovor!
Bilí takrát so drugi časi.

Kacijanar

Drugi?

Verujem. Časi, v katerih bi se lahko
Drugače rešil sile, kot se morem
Rešiti danes jaz. Povem ti glasno:
Kar te je s Turki vézalo takrát,
To jeznega te zdaj od njih odvráča;
Po vetru plašč obrača mož sebičen.
Sebičje samo te pehá od mene,
Sebičje kolne Turke in te véže
Tako velikodušno k Ferdinandu.
Z dejanji sem pokazal jaz pred svetom,
Da v duše dno sem nekdej črtil Turke,
Kot črtim jih še danes. Večna žal
Srcé mi bo pojila, da sem moral
Iskati v njih zavetja. Toda dosti!
Kdor hoče me umeti, on me ume,
In kdor me ume, on me izgovarja.

¹⁾ . . . ko so namreč prišli Turki in so se prepe-
ljali čez reko Uno. Te Turke so prepeljali preko reke
Une ljudje grofa Zrinjskega, ki je s Turki zavezan. Na
gradu Ujvaru . . .

Povedal sem, kar kanim, kar storim,
In zdaj naj govorim s teboj, prijatelj.

(Ivanu.)

Povej, me-li obsojaš tudi ti?

Nikolaj.

Jaz menim, da odgovor ni težak.

Ivan.

Predaleč pojdeš. Jaz ne morem s tabo.
Kar misliš zdaj storiti, jaz obsojam
Odločno in užaljen, kakor brat.

Kacijanar.

Ti tudi, Ivan, moj prijatelj —?

Ivan.

Dà.

Kacijanar.

Ti tudi. O! — Poslednja svetla zvezda
Na mrklem nebu mojega življenja,
Ti tudi hočeš záme ugasniti?
In ti ne misliš, da si me potrl
Z besedo svojo huje, nego more
Potreti grom človeka?

Ivan.

Žal mi je.

Kacijanar.

Končali torej smo razgovor ves?

Nikolaj.

Končali, dà. In jaz Boga zahvaljam,
Da smo na jasnem. V bratovem imenu
In svojem ti ponavljam, da nikdar
Gradú ne prepustiva Turkom. Zdrav!

(Hoče oditi.)

Kacijanar.

In jaz v imenu svojem ponovim,
Da Turkom v kratkem grad predam.

Nikolaj.

Ne bodeš ga, kot Bog živi resnično.
(Zacepetá z nogó in odide. Brat za njim.)

7. prizor.**Kacijanar**

(stoji nekaj časa, potem sede na stol in pokrije z roko
čelo).

Odšel je . . . zadnji drug . . . in jaz sem
sam —

Na celem širnem svetu sam, sam, sam.

Zavesa pade.

Isto prizorišče.

8. prizor.

Kacijanar. Jurij.

Kacijanar.

Ovijte mi z zelenjem grajska vrata,
Nad vhodom venec lovorik pripnite;
In ona deseterica vojakov,
Ki so poslednji zvesti mi ostali,
Za dolgo pot se okrepčaj — pripravi!
V nekterih dneh odidem, kakor veš.
A prej sprejamem še vojnike turške
Prijazno in dostojno. Morda pride
Sam Mehemed na grad, da me odspremi.

Jurij.

Dobili nekaj strtih smo mladik
Od lovorja v hramovih zapuščenih,
In té sem spletel in pribil nad vhod.
Zelenja šli bi sekat, ali danes
Soparni vzduh preti viharo vreme,
Oblaki črni se drevé od juga.

Kacijanar.

In Dahi se še ni povrnil?

Jurij.

Ne še.

Kacijanar

Ko pride, reci mu, da ga želim.

(Jurij hoče oditi.)

Počakaj še! Ti bil si zvest služabnik.
Ti pojdeš z mano, da dobiš plačilo
Za dolgo svojo službo. V Carigradu
Obogatiš. To jaz ti poskrbim.

Jurij.

Kakó ste dobri, milostni gospod!
Vi sami ste mi vse plačilo — vse!
Jaz grem za vami, kamor mi velite.

Kacijanar.

(nekaj časa zamišljen).

Spominjaš li se Pavla Semeniča?

Jurij.

Da! Dobro. Káj —?

Kacijanar.

Nocoj o njem sem
sanjal,

Da je pred mano ležal okrvávljen
Da mi je klical: Strani, proč odtod! ...
Kaj praviš ti o sanjah?

Jurij.

Jaz, gospod?

Kakó se ponižujete pred mano,
Služabnikom ubogim! O, gospod,
Jaz sem neveden, kaj naj vam odvrnem?

Kacijanar.

Skrivnostij mnogo, ki tvoré v prirodi,
Odpira Bog očem ljudij preprostih
Globočje, nego vednostnim duhovom.
Kako mi je prišel baš Semenič
V nocojšnji sèn, ko vendar dolgo nisem
Nanj mislil? Bog vé, kje živi zdaj on?

Jurij.

Gospod, če spomniti vas smem, služabnik,
Nedavno ste o njem vojakom svojim
Na dvoru govorili, da je bil
On vzor vojnika vérnega srcá,
Da je pred Osekom prihitel k vam,
Pri vas ostati hotel vnet, pripravljen
Do zadnjega trenutka vas braniti,
Umréti z vami ...

Kacijanar.

Bil je zvest vojak.

Spominjam se ga toplo — kje živi?

Jurij.

V nebesih zdaj. Umril je na bojišči.

Kacijanar.

Umril! To čujem prvokrat danès.
Od kodi veš?

Jurij.

Iz Beča, od gospice
Skolaste, ki je plakala za njim —,
Ker jo je Semenič ...

Kacijanar.

Káj praviš?

Jurij.

Ljubil,

In želel za družico — odpustite,
Da govorim takó slobodno ...

Kacijanar

(sam zase).

Ljubil?

Preprost vojak, in ni bil njé nevreden.
Le pojdi, Jurij. —

Jurij.

Dahiju povem ...

(Odide.)

9. prizor.

Kacijanar. Dahi.

Kacijanar

(odhajajočemu Juriju).

Ni treba.

(Dahiju.)

Vi ste se vrnili, Dahi.
Nezgode ni biló?

Dahi.

Nikakove.
Prišli smo živi, zdravi vsi v Metliko.

Kacijanar.

Sprejmite srčno hvalo! Bog vam plačaj!

Dahi.

Ni hvale meni treba, o gospod.
Kar mogel sem, zakaj bi pač ne storil?
Pozdravlja vas gospá in mali sin.
Ko sem se ločil, tiho sta jokala
In meni sta se smilila v srcé.
Gospa prijazno me je zahvalila
Za spremstvo in v slovó mi segla v roko
Z očesom solznim. — Mene je ganilo . . .

Kacijanar.

Ljubav poslednjo verno ste storili,
Kot drugo vse, karkoli sem vam vêlel.
Vsak delavec je vreden svoje plače.
Ne vabim vas za sabo, kamor menim
Odití, predno mine teden dni.
Spominjam vaših se besed nekdanjih,
Da imate postarno mater živo,
Ob kateri bi sami živeli radi
In mir prinesli ji v večer življenja.
Le pojdite, na stariše spomin
Ognjeno črta se v vsaktero dušo.
Dolžnost je moja le, da vas nagradim,
Da vsaj nekoliko vam plačam vernost.
Vzemite! To je vaše. Dar zaslužen.

(Ponudi mu mošnjo.)

Dahi.

Gospod! Kaj mislite?

Kacijanar.

Vzemite, prosim.
Jaz dam lahkó, vi rabite lahkó.

Dahi.

Zaslužil nisem jaz ničesar tukaj.
Zatrjam vam, ničesar. Ohranite
Zlató, ali karkoli krije mošnja,
In dajte jo potrebnejšim, le dajte
Zaslužnejšim jo delavcem, gospod!

Kacijanar.

Kakó me žalite! O, gospod Dahi,
Zares potrl me je udarec mnog,
Ponižal me pred svetom, v mnogih srcih.
Mordá grení vam ta usoda moja
Celó moj dar? Vzemite, pokažite,
Da tó sem vam, kar sem pred leti bil.

(Ponudi mu dar. Dahi ga vzame.)

Dahi.

Zahvaljam vas. Toda zaslužil nisem
Ni trohe zlate. Da bi mogel vsaj
Razkriti vam, uveriti vas tega!
Moj Bog, kako teži me ta denar!

Kacijanar.

Bodite mirni! Prosim vas od srca!
Pravično sebe samega vsak ceni!

(Dahi odide, a se skoro vrne.)

Dahi.

Ne vzamem. To je Judežev denar.

(Položi mošnjo na mizo.)

Zamé še hujši, ker iz vaših rok,
In ne iz rok gospoda Zrinjskega.

Kacijanar.

Kaj govorite? Kaj pomenja to?

Dahi.

Vi niste Judež in jaz tudi nisem.
Utolažite se in odpustite,
Da naglo sem izrekel te besede.

Kacijanar.

Gotovo, da vas ne umejem, Dahi.

Dahi.

Jaz pojdem kmalu iz gradú za vedno
Brez vašega plačila, to ponavljam.
Razkrijem pa vam zadnji opomin:
Ostavite ta grad čim najhitreje!
Nevarnejši vam vsak je dan na njem.
Ko vedel bi gotovih kaj vestij,
Povedal bi vam več, a jaz le slutim,
In to globoko, strašno v duhu slutim. —
Ohrani Bog vas — Bog obvaruj vas!

(Poljubi mu roko.)

In odpustite, odpustite, prosim . . .

Kacijanar.

Vedenje vaše čudno je nad vse . . .

Dahi.

Jaz grem. Olajšal sem si dušo — z Bogom!

(Odide.)

10. prizor.**Kacijanar**

(sam).

Zblodilo se mu menda v glavi ni. —
Ta njega govor! Te njegove slutnje!
Vsak dan nevarnejši na gradu zame —
Verjamem. Saj zato ga zapustim

In grem od tod, da me poslej ne vidi
Še z lepa kdo na gradu tém, da bodem
Spet močen, kot nekdane srečne dni.

(Zamisli se. Jurij vstopi.)

Jurij.

(Na desni med vrati.)

Gospod! Pripravljen je obed ter čaka.

(Kacijanar se vzdrami in gre na desno; poldanji zvonec
grajski zazvoni; med zvonjenjem nekaj časa prazno pri-
rišče.)

11. prizor.

Nikolaj Zrinjski. Grabež. Hojzič.

(Na skrajni levi strani.)

Nikolaj.

In zdaj pogum! Zapomnita si dobro!
Kadàr začujeta moj klik: izdajnik,
Planita! Za menoj stopita k vratom
Oprezno, tiho zdaj in prisluškujta!
Govoril bodem glasno ž njim o vsem,
Da vaju ne začuti. Le pogum!
Za hrbtom vajinim je varno vse.

(Gre glasnih korakov na desno v sobo.)

12. prizor.

Grabež in Hojzič.

(Približata se tiho vratom.)

Hojzič

(pritakne uho).

Polahkoma! Jaz skoro nič ne čujem.

Grabež.

Kako? Pomisli, soba je velika.

Hojzič.

Da govorita, slišim — ali slišiš?
Besed pa ne razločim. Naš gospod
Glasneje govori — pozná se glas.

Grabež.

Molčiva rajši, morda . . .

Hojzič.

Nihče naji

Ne čuje. Bodi miren. — Ti se treseš?
S teboj ni nič.

Grabež.

Razgovor se je vnel.

Poslušaj! Že besede razločujem.

Hojzič.

Jaz tudi slišim! Poslušajva zdaj!

Ne čuješ? Kacijanar govori:

„O Nikolaj, na té sem mnogo stavil.
Ostal sem tebi zvest do zadnjih dni —
Obrnil si se prvi ti od mene —“

Grabež.

Naš grof molči. Ne?

Hojzič.

Zdaj oba molčita.

Čuj! Zopet Kacijanar: „Nikolaj,
O meni sodiš slabo — jaz o tebi
Slabeje lahko sodim, vse slabeje.
Ti nisi mož . . .“

Grabež.

Čuj, grof je vstal
ropotno.

Hojzič.

On govori: „In kaj si ti . . .?“

(Začuje se gromek glas „Izdajnik“.)

(Grabež in Hojzič planeta v sobo. Čujejo se zapored
koraki, krik, padec)

13. prizor.

Nikolaj Zrinjski. Potem Grabež, Jurij, vojaki, služabniki,
Dahi.

Nikolaj

(plane iz sobe dihetaje).

Izdihnil je, mrtév je . . . Jaz sem čist.
Jaz nisem nanj položil roke nič . . .
On sam je kriv, jaz nisem kriv — jaz ne . . .

Grabež

(vrže bodalo od sebe).

Hudičevo dejanje to!

Nikolaj.

Kam greš?

(Grabež odhiti.)

Moj list, ta list, da ga ne izgubim.

(Tiplje nedrije.)

Ta list nedolžnost moja pričaj svetu!

(Na desni v sobi koraki, šum.)

Kdo hruje v sobo? Kje ljudje so moji?

(Od leve pridejo vojaki Zrinjskega.)

Bodala, meče strani! On je mrtev —
Služabnike pustite! On je mrtev. —

Jurij.

(Prihiti od desne.)

O Bog, o večni Bog, gospod ubit . . .
O kleti čin, o črno delo, o . . .!

Nikolaj.

Mirúj! Tožiti nimaš tukaj več.

(Jurij se molče nasloni na steno.)

Dahi

(priteče od leve).

Gospod ... brez glave ... v grajskem jarku,
Bog!

(Zagleda Zrinjskega.)

Vi tukaj, Zrinjski, vi ... zakaj ... kakó ...?

Zrinjski

(slovesno).

On, kteremu je Bog oblast izročil,
Da sodi o življenju in o smrti
Podložnikov, on sam me zagovarja.
Berite pismo!

(Dá mu list.)

Milo sodi Bog
Njegovo dušo in dejanje moje!

(Dahi naglo bere.)

Jurij

(pade na kolena pred Nikolajem).

Jaz sem podložnik vaš, jaz sem nedolžen.

Nikolaj.

Odpuščam vsem! Le vstani tudi ti!
Služabnik delaj, kar gospod velevala,
Kadar ne vé, da dela zlo gospod.

(Jurij vstane, poljubi mu roko in ponižen odide. Čez
prizorišče prinese Hojzič z vojaki v okrvljeni rjuhi zavito
glavo Kacijanarjevo.)

Dahi

(povesi list. Zamolklo.)

Ferdinandus.

Zavesa pade.

Trnjevenec.

(Roman. — Spisal Podravski.)

(Dalje.)

VI.

Kaj je lepšega v našem življenju, kakor
dôba mladosti? Nje se vesel spominja vsak, naj
si je že tega ali onega stanú, rojen v visoki
ali nizki hiši. Vendar pa si mladina le še do-
mišljuje, da je še večja sreča v poznejšem živ-
ljenju. Kdaj imamo sreče dovolj? Tako radi se
varamo!

Marko in Ljudmila sta bila sedaj v resnici
srečna. Poznala sta drug drugega; ni se bilo
torej bati, da poznejši čas prinese med nju
nekaj, kar bi jima kalilo zakonski mir. Shajala
sta se, kadar jima je nanese prilika in ni bilo
nujnih opravkov. Včasih so srečali Marka to-
variši in ga vabili s seboj pod vaško lipo. A
le poredkoma so ga spravili s seboj. Tiho, kakor
poprej, živel je tudi sedaj bolj sam zase, samo s
tem razločkom, da je imel včasih za klobukom
vršič rožmarinov ali kitico drugih svežih cvetic.

Nekega večera, ko dospe sam s polja domov,
pride mu nasproti njegov najboljši znanec Miha
in ž njim vred več njegovih tovarišev. „Lej ga
no“, pravi mahaje s klobukom, katerega je
bil odkril, pred njim, „Marko se je pa ves iz-
premenil! Že nosi šopek za klobukom in čez
malo časa ne bo več tako zamišljen kakor kak
puščavnik.“ Glasen smeh tovarišev je spremljal
njegove besede.

Marko je hotel mirno iti naprej, a znajoč,
da bi to tem zijakom ne bilo po godu, obrne
se z resnim pogledom proti družbi:

„Miha!“ pravi, „ne draži me! Če še jeden-
krat zineš kaj takega, ne izpregovorim več s
teboj.“

„Kako je prevzetan! Že vidim, da se mu
mudi, torej nas neče niti poznati. Pa nekaj ti
moram vendar še reči. Povej mi, ali prideš v
nedeljo s svojo nevesto na ples? Mislim, da na
sejmov dan se moraš vendar nekoliko pobahati
ž njo.“

Tovariši se zopet zasmеjejo.

„Kaj si neki prislužiš s takim pustim go-
vorjenjem? Ali ti je nekdo kaj ponudil za to?
Zabavljati znaš dobro, že vidim“, reče Marko
kratko ter odhiti mimo fantov naprej.

Takih zbadljivih besed in govoric je slišal
sedaj večkrat dovolj, pa to ga ni motilo. „Mjesec
malo haje, što pseto nanj laje“, mislil si je
Marko, ko je čul take zbadljive besede, in čul
jih je pogostoma, ker ga je trgateg v vinogradih
večkrat vodila med tovariše in družbo.

Nekaj dnij potem, ko je zopet vse mrgolelo
v vinogradih, pride Marko po dovršenem delu
domov ter se na večer napoti k Ljudmili. Najde
jo na vrtu, na kameniti klopici, kjer je bilo
njeno navadno mesto od onega časa, kar sta
si obljubila tam z Markom zvestobo. Spletala
je nogavice, ker v vinograd na trgateg je Marko
ni pustil iti, vedoč, da bi poredneži ž njo zbijali
šale še huje. Jako se razveseli, ko vidi prihaj-
ajočega Marka.